

ОБРАЗОВАНИЕ,

НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 59
Часть-12_Декабрь -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Декабрь - 2024 год

ЧАСТЬ - 12

Google
Scholar

JOURNALS
MASTER LIST

FARG'ONA VODIYSI VA UNING ARXEOLOGIK JIHATDAN O'RGANILISHI

THE FERGANA VALLEY AND ITS ARCHAEOLOGICAL STUDY
ФЕРГАНСКАЯ ДОЛИНА И ЕЁ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Ilmiy rahbar: t.f.n., dots. A. Sarimsokov

Sobitov To'xtanazar Abdulhamid o'g'li

Namangan davlat universiteti Tarix fakulteti 70220401

Arxeologiya mutaxassisligi magistranti

Telefon: +998 94 590 90 77

Annotatsiya: Mazkur maqolada Farg'ona vodiysining arxeologik jihatdan o'rganilishi va uni o'rgangan olimlar haqidagi ma'lumotlar bayon qilingan. Shuningdek maqolada, 1885-yil fevral oyida sharqshunos olim O'rta Osiyo tarixi va N.I.Veselovskiy tomonidan amalga oshirilgan ekspeditsiya, o'tgan asrning 30-yillarida B.A.Latinin boshchiligidagi ekspeditsiya, A.P Okladnikov tomonidan Teshiktosh g'orida hamda akademik Ahmadali Asqarov tomonidan Buonamozorda olib borilgan arxeologik izlanishlar to'g'risida ma'lumotlar berildi.

Abstract: This article presents information about the archaeological study of the Fergana Valley and the scholars who have researched it. It also discusses the expedition conducted in February 1885 by the Orientalist and historian of Central Asian history N.I. Veselovsky, the expedition led by B.A. Latin in the 1930s, as well as the archaeological research carried out by A.P. Okladnikov in the Teshiktash cave and by academician Ahmadali Askarov in Buonamozor.

Аннотация: В данной статье изложены сведения о археологическом исследовании Ферганской долины и ученых, которые занимались её изучением. Также в статье рассказывается о экспедиции, проведенной в феврале 1885 года востоковедом, исследователем истории Центральной Азии, Н.И. Веселовским, о экспедиции, возглавляемой Б.А. Латиным в 30-е годы прошлого века, а также об археологических исследованиях, проведенных А.П. Окладниковым в пещере Тешикташ и академиком Ахмадали Аскаровым в Бояномазаре.

Kalit so'zlar: Farg'ona vodiysi, N.I.Veselovskiy, B.A.Latinin, A.P.Okladnikov, A.Asqarov, A.N.Bernshtam, I.A.Kastanye, Teshiktosh g'ori, Buonamozor manzilgohi, Axsikent yodgorligi, chopperlar.

Keywords: N.I.Veselovsky, B.A.Latin, A.P.Okladnikov, A.Askarov, A.N.Bernshtam, I.A.Kastanye, Fergana Valley, Teshiktash Cave, Buonamozor (or Buonamozor settlement), Akhsikent (archaeological monument), choppers.

Ключевые слова: Н.И.Веселовский, В.А.Латин, А.П.Окладников, А.Асқаров, А.Н. Бернштам, И.А. Кастанье, Ферганская долина, Пещера Тешикташ, Буанамазар (или Буанамазарская стоянка), Ахсикент (археологический памятник), чопперы

Qadim Farg'ona o'z bag'rida ming yilliklar sirlarini yashirgan qadimiy maskandir. Bu yerda juda qadim zamonlardan buyon odamlar yashab kelmoqda. Albatta, bunga vodiyni o'ziga xos go'zal, har tomonlama qulay tabiati sabab bo'lgan. XX asr davomida Farg'ona vodiysida olib borilgan arxeologik izlanishlar natijalariga ko'ra, bu mintaqa hududi bronza davrida Qadimgi Sharq sivilizatsiyasi madaniy-zo'jalik ta'sitidan uzoq bir o'lka hisoblangan. O'sha kezlarda Farg'ona vodiysi va Toshkent vohasi, hatto, Amudaryoning quyi havzalari ham chorvador tur va sak qabilalari keng tarqalgan o'lkalar edi¹.

Farg'ona vodiysidagi sersuv daryolar, katta-kichik ko'llar va serunum yerlar bu yerda qadimgi odamlarning hayot kechirishlari uchun o'ta muhim bo'lgan ibtidoiy chorvachilik va dehqonchilikning rivojlanishida zamin hozirlagan. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, Farg'ona tog' qiyaliklarida umumiy uzunligi 2800 kilometr ga teng bo'lgan mingtagacha daryo irmoqlarini sanash mumkin².

Bundan tashqari, qadim Farg'onada eramizdan avvalgi II mingyillikda paydo bo'lgan shaharlarning paydo bo'lishi, rivojlanishi va gullab-yashnashida vodiylar orqali o'tgan, bir necha yuz yillar davomida qadimgi sharq va g'arb xalqlarini bir-biriga o'zaro madaniy, iqtisodiy tomondan bog'lab turgan Buyuk Ipak yo'lining roli ham beqiyos bo'lgan.

Umuman olganda, ibtidoiy davrlardan boshlab odamlarning Farg'ona vodiysini makon tutganligi arxeologiya fani o'lkamizga kirib kelgan dastlabki paytlardayoq sharqshunos olimlar diqqatini har vaqt o'ziga tortgan. Mazkur hudud arxeologiyasi va tarixini o'rganish maqsadida XIX asrning ikkinchi yarmida ilmiy-arxeologik tadqiqotlar amalga oshirila boshlandi.

Ana shunday ilmiy-ekspeditsiyalardan dastlabkisi 1885-yilda uyushtirilgan. Ushbu ishga Nikolay Ivanovich Veselovskiy boshchilik qilgan. U qabr toshlardan yasalgan Mukxona (Mukovlar uyi) ni birinchi bo'lib qadimiy qabrlar sifatida aniqladi va tavsiflab berdi. Ivanovich o'rgangan kurumlarning umumiy sonidan faqat beshtasi saqlanib qolgan. Bulardan tashqari ekspeditsiya loy idishlar, tosh eshaklar va temir pichoqlar; ko'pburchak qabrlar, va dumaloq metall oyna kabi bronza asboblarni topgan. Shuningdek, Veselovskiy uchta qadimiy poytaxt - Axsi, Koson va O'zgan

¹ Асқаров А. Қадимги Турон энеолит, бронза ва илк темир даври цивилизациялар тарихидан лавҳалар. – Т.: Фан, 2023. – Б. 102.

² Ҳасанов И.А., Ғулломов П.Н., Қаюмов А.А. Ўзбекистон табиий географияси. 2-қисм. – Т.: 2010. – Б. 144.

xarobalarida qazish ishlari olib borgan. O'shda Sulaymon tog'ida arab yozuvini topdi va uni tarjima qilgan³.

1930-yilda amalga oshirilgan navbatdagi ekspeditsiya ham ahamiyatga molik. 1930-1934-yillar oralig'ida B. A. Latinin rahbarligida amalga oshirilgan ushbu ekspeditsiya natijasida Farg'ona vodiysi daryo bo'ylari arxeologik jihatdan o'rganilgan. Xususan, Uchqo'rg'on dashtlarida va daryo bo'ylarida tadqiqotlar amalga oshirgan. Tojikistonning Isfara hududida arxeologik joylar va qadimgi sug'orish qoldiqlarini aniqlashga qaratilgan izlanishlar olib borilgan. Ushbu izlanishlar natijalari 350 dan ziyod fotosuratlarda o'z ifodasini topgan.

B.A.Latinin birinchilardan bo'lib Farg'ona vodiysi ilk o'rta asrlar arxeologiyasi masalasini ko'targan. Izlanishlari natijasida u vodiylar madaniyati tarixida 4 ta rivojlanish bosqichini ajratgan. Orada biroz vaqt o'tgach, B.A.Latinin 1961-yilda bu davriy jadvalni yangi materiallar bilan boyitdi va qadimgi dehqonchilik madaniyatlarini materiallarini uch bosqichga bo'ldi. Shu bilan birga, ushbu davrlashtirish ayrim kamchiliklardan holi emas. Bular qatoriga materiallar kamchiligi oqibatida vujudga kelgan sxematizmni keltirib o'tish mumkin. Shunga qaramay, B.A.Latinin Farg'ona tarixida birinchi bor ilk o'rta asrlar kompleksini alohida ko'rsatib uni o'rganishni boshlab berdi⁴.

O'zbekiston hududida o'rta paleolit davriga oid arxeologik yodgorlik birinchi marta mashhur arxeolog A.P.Okladnikov tomonidan 1938-1939-yillarda Surxondaryo viloyatining Boysun tog'laridagi Teshiktosh g'orida aniqlangan. Mazkur manzilgohdan 10-11 yoshlardagi neandertal tipiga mansub bo'lgan yosh bolaning suyaklari topilgan. Ushbu topilmani taniqli antropolog M.M.Gerasimov qayta tiklashga muvaffaq bo'lgan. Bundan tashqari, Teshiktosh g'oridan uch mingga yaqin turli shakldagi chopperlar (qo'pol tosh qurollari) hamda gulxxan izlari ham topilgan. Yuqoridagi fikrlar shuni ko'rsatadiki, o'lkamiz hududida ibtidoiy jamoa davrida ham qadimgi insonlar istiqomat qilishgan.

Farg'ona vodiysidan esa so'nggi paleolit davriga mansub yodgorliklar topilgan. Mashhur akademik olimlar A.P.Okladnikov, Ya.G'.G'ulomov, O'.Islomov, arxeologlar M.R.Qosimov, V.A.Ranov, P.T.Konoplyalarning boshchiligi va ishtirokida So'x, Xo'jaxayr, Quvasoy kabi soy irmoqlarida joylashgan g'orlar va daralardan turli yillarda bir necha manzilgohlar qazib o'rganildi. Ular orasida O'.Islomov, A.P.Okladnikov hamda M.R.Qosimovlar sezilarli natijalarga erisha oldilar.

1947-1948-yillarda A.N.Bernshtam boshchiligidagi Pomir-Oloy ekspeditsiyasi

³ Императорская археологическая комиссия (1859–1917). SAN-PETERBURG 2009.С.792

⁴ Матбобоев.Б. Қадимги Фарғонанинг ilk ўрта асрлар даври маданияти. – Самарқанд: 2009. – Б. 7.

Pomir va Namangan viloyatida razvedka ishlarini olib bordi. Yu.A.Zadneprovskiy va S.S.Sorokin ishtirokidagi ushbu ekspeditsiya Tojikistondagi bir qancha qabrlarni o'rgandi, arxeologik yodgorliklarni ochdi⁵.

1982-1984-yillarda akademik Ahmadali Asqarov rahbarligida Yu.A.Zadneprovskiy, B.H.Matboboyev, M.B.Meitarchiyan. U.Rahmonov va Y.A.Volkovlar ishtirokida Buonamozor yodgorligining markaziy, janubiy va g'arbiy qismlarida qazishma ishlari o'tkazildi.

Farg'ona vodiysidagi ahamiyatga molik bo'lgan yodgorliklardan yana biri hisoblanda Axsikent hisoblanadi. Qadimiy Axsikentda dastlabki arxeologik ishlar 1885-yilda N.I.Veselovskiy tomonidan o'tkaziladi. U shahar xarobalarining beshta joyida qazishma o'tkazib, uy-ro'zg'or va sopol buyumlar, tangalar topishga muvassar bo'ladi. Mahalliy aholida mavjud bo'lgan topilmalar ham yig'ib olinadi va o'sha davrdagi Toshkent muzeyiga yuboriladi.

1914-yilda Axsikentda qazishma ishlarini olib borgan I.A.Kastanye va N.I.Veselovskiy o'z hisobotlarida shahar tarixini o'rganish masalalari, qazishma ishlarining bayoni beradi hamda shahar plani tuzib, ilova qilishadi. Ammo tadqiqotlar ancha yuzaki bo'lib, ular bir qancha chalkashliklarga yo'l qo'yadilar. Xususan, ilovada shaharning rabot va qabriston qismi almashtirib ko'rsatiladi.

Shu tariqa, rus olimlari tomonidan turli davrlarda Axsikentda o'tkazilgan arxeologik kuzatuv va qazishmalar natijasida muhim tarixiy ma'lumotlar to'planadi va dastlabki arxeologik fikrlar ilgari suriladi⁶. Ularning qarashlarida ba'zi chalkashliklar mavjud bo'lsa-da, shahar tarixini o'rganishda dastlabki ma'lumotlar aniqlanganligi katta yutuqdir.

Mustaqillikdan keying yillarda ham arxeologik ekspeditsiyalar soni kamaygani yo'q. Xususan, Axsikent yodgorligida arxeolog olim Abdulhamid Anorboyev rahbarligida keng ko'lamli izlanishlar olib borildi va ayni kunlarda ham bu izlanishlar davom ettirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Асқаров А. Қадимги Турон энеолит, бронза ва илк темир даври цивилизациялар тарихидан лавҳалар. – Т.: Фан, 2023. – Б. 360.
2. Бернштам А.Н., Историко-археологические очерки Центрального Тянь-Шаня и Памиро-Алая // МИА. №26.1952; YRD. DOÇ. DR. CENGİZ BUYAR TÜRK TARİHİ

⁵ Бернштам А.Н., Историко-археологические очерки Центрального Тянь-Шаня и Памиро-Алая // МИА. №26.1952; YRD. DOÇ. DR. CENGİZ BUYAR TÜRK TARİHİ ARAĞTIRMACISI OLARAK A.N. BERNGTAM VEESERLERI// MANAS SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGISI 2016. C.198.

⁶ Қосимов И.Қ. Қадимгм Фарғона сирлари. – Намангон: 1992. – Б. 61-62.

ARAĞTIRMACISI OLARAK A.N. BERNĞTAM VEESERLERI// MANAS
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGISI 2016. C.198.

3. Императорская археологическая комиссия (1859–1917). SAN-PETERBURG
2009.С.792
4. Матбобоев.Б. Қадимги Фарғонанинг илк ўрта асрлар даври маданияти. –
Самарқанд: 2009.
5. Қосимов И.Қ. Қадимги Фарғона сирлари. – Намангон: 1992. – Б. 61-62.
Ходжаев, 2009 – Б. 88.
6. Ҳасанов И.А., Гуломов П.Н., Қаямов А.А. Ўзбекистон табиий
географияси. 2-қисм. – Т.: 2010. – Б. 144.

AKADEMIK O'TKIR ISLOMOVNING OBISHIR G'ORLARIDA OLIV BORGAN ARXEOLOGIK IZLANISHLARI

THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS CONDUCTED BY
ACADEMICIAN UTKIR ISLAMOV IN THE OBISHIR CAVES
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, ПРОВЕДЕННЫЕ
АКАДЕМИКОМ УТКИР ИСЛАМОВЫМ В ПЕЩЕРАХ ОБИШИР

Ilmiy rahbar: t.f.n., dots. A. Sarimsokov

Sobitov To'xtanazar Abdulhamid o'g'li

Namangan davlat universiteti Tarix fakulteti 70220401

Arxeologiya mutaxassisligi magistranti

Telefon: +998 94 590 90 77

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli o'zbek arxeologi akademik O'tkir Islomovning Farg'ona vodiysidagi qadimgi tosh davriga oid Obishir g'orlarida amalga oshirgan arxeologik tadqiqotlari haqida bayon qilingan. Shuningdek, ushbu manzilgohdan topilgan ko'plab mehnat qurollari, xo'jalik buyumlari hamda topilmalarning o'ziga xos tomonlari haqida xulosalar berishga harakat qilindi.

Abstract: This article discusses the archaeological research conducted by the famous Uzbek archaeologist Academician Utkir Islamov in the Obishir caves of the Fergana Valley, which date back to the ancient Stone Age. Additionally, the article attempts to draw conclusions regarding the unique features of the numerous tools, household items, and other findings discovered at this site.

Аннотация: В статье рассматриваются археологические исследования, проведенные известным узбекским археологом академиком Уткиром Исламовым в пещерах Обишир Ферганской долины, относящихся к древнему каменному веку. Также сделана попытка подвести итоги о характерных особенностях множества найденных трудовых орудий, хозяйственных предметов и других артефактов с этого памятника.

Kalit so'zlar: mikrolitlar, bigizlar, parrakchalar, "Obishir madaniyati", Machay, M.Qosimov, O'.Islomov, A.Berdimurodov, V.I.Timofeyev

Keywords: microliths, scrapers, flakes, "Obishir culture", Machay, M. Qosimov, U. Islamov, A. Berdimuradov, V.I. Timofeyev

Ключевые слова: микролиты, скребки, осколки, «Обиширская культура», Мачай, М. Косимов, У. Исламов, А. Бердимуратов, В.И. Тимофеев

Farg'ona vodiysi, uning janubidagi tog'lik hududlardan o'rta tosh davriga oid bo'lgan makonlar juda ko'p topilgan. Ularning asosiy qismi Sirdaryo yoqasida qadimda mavjud bo'lgan ko'llar atrofida aniqlangan. G'or-makonlar Farg'ona

vodiysining So'x daryosi yuqori oqimida joylashgan. Xususan, bu qatorga vodiydagi Qatrontog'ning janubiy qismlarida topilgan Obishir – 1 va Obishir – 5 yodgorliklarini qo'shish mumkin. Obishir – 1 yodgorligi Haydarkon shaharchasidan 4 – 5 km g'arbda joylashgan bo'lib, kengligi 25,5, balandligi 12, chuqurligi esa 5 – 6 metrni tashkil etadi. G'orning og'zi janubga qaragan¹.

Obishir yodgorligiga tegishli boshqa g'orlardan ham o'rta tosh davriga mansub bo'lgan ko'plab ashyolar topib o'rganildi. Ushbu topilmalar Markaziy Osiyoda xuddi shu kabi boshqa yodgorliklarning o'rganilishiga turtki bo'ldi. Ushbu g'orlarning Farg'ona vodiysida ilk marta o'rganilishi, boshqa yodgorliklarni o'rganilishiga asos bo'lishi va arxeologiya fanida yangilik ekanligi sababidan "Obishir madaniyati" deb ataldi.

Mazkur madaniyatning paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlari O'tkir Islomovning o'nlab maqolalarida, "Obishir madaniyati" deb nomlangan monografiyasida yoritib berildi. Yodgorliklarni o'rganish mobaynida topilgan ashyolar O'zbekiston tarixida o'zgacha sahifalar ochdi. Xususan, odamlar O'rta Osiyo hududlarida paleolit davridan buyon uzluksiz hayot kechirib kelayotganliklari o'z isbotini topdi.

Obishir g'orlar turkumi, asosan, kunchiqar tomonga qaragan bo'lib, g'orlardan yetmish-sakson metr pastlikda soy oqadi. Soyning chap qirg'og'i tekislikdan iborat bo'lib, ehtimol, o'sha vaqtlarda to'qayzorlardan iborat bo'lgan bo'lishi mumkin. G'orlarning oldida supalar bor. Ibtidoiy odamlar havo iliq paytlarda ana shu supalarda yashagan bo'lsalar kerak. Qazish paytida topilgan har xil tosh qurollar va o'choq qoldiqlari bu fikrlar uchun asos bo'la oladi. Bu g'orlarni sinchiklab o'rgangan arxeolog olimlar Mirvohid Qosimov, O'tkir Islomov, A.Berdimurodovlar ham shu fikrga kelganlar.²

Obishir – 1 g'or makonidan ko'plab turdagi mayda tosh qurollari topilgan. Mikrolitlar, bigizlar, plastinkalar, qirg'ichlar va parrakchalar shular jumlasidandir. Ushbu qurollarning ko'pchiligi Farg'ona vodiysi va Markaziy Osiyoning boshqa hududlaridan topilgan o'rta tosh davri tosh qurollariga juda o'xshash. Shu sababli Obishir – 1 manzilgohidan topilgan tosh qurollarni ham o'rta tosh davriga oid, deyishimiz mumkin.

Obishir – 5 g'or-makoni Obishir – 1 manzilgohidan taxminan 200 metr g'arbda joylashgan. Uning balandligi – 10 m, kengligi – 8 m, chuqurligi esa 4 – 5 metrni

¹ Кабиров Ж., Сагдуллаев А. Ўрта Осиё археологияси: Олий ўқув юрт. студ. учун қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – Б. 60.

² Қосимов И.Қ. Қадимгм Фарғона сирлари. – Намангон: 1992. – Б. 14.

tashkil etadi. Mazkur g'or-makoni ham Obishir – 1 singari janub tomonga qaragan bo'lib, unda 3 ta madaniy qatlam mavjud.

Obishir – 5 manzilgohining quyi qatlamlaridan pichoq qadamalari, keskichlar, oq-qora va kulrang chaqmoqtoshdan ishlangan mayda tosh tosh qurollar, qirg'ichlar, o'roqlar va boshqa turdagi mehnat qurollari topib o'rganilgan. Shu bilan bir qatorda, manzilgohdan yirik uchirindi hamda dag'al parraklar topilgan ham topilgan. Qadimgi odamlar bu kabi topilmalardan ham qurol sifatida foydalanganliklari mutaxassislar tomonidan taxmin qilinadi. Bundan tashqari, mazkur g'or-makon qatlamlarida ko'p turdagi yovvoyi hayvonlarning suyak qoldiqlari ham uchratish mumkin.

Obishir V qurollari o'zining ishlanish texnikasi jihatidan xuddi Obishir I dan topilgan qurollarga aynan o'xshaydi. Demak, Obishir V g'or-makonining quyi qatlamlaridan chiqqan tosh qurollar va boshqa buyumlar, shuningdek, baliq tutishda ishlatiladigan guruhlar – qadoq toshlar ham o'rta tosh asri -mezolitga mansub bo'lishi mumkin³.

1966-yil Obishir I makonida kichkina qidiruv shurfi qazib ko'rilganda buzilmagan madaniy qatlam va undan qayroqtosh qurollar bilan bir qatorda, mikrolit qurollar ham topilishi juda ahamiyatli bo'ldi. Shu yilning o'zida Obishir V makoniga 2 ta qidiruv shurfi tashlanib, qiziqarli arxeologik manbalar qo'lga kiritilgan. 1966-1967-yillar, 1969-1971-yillar va 1973-yillar bu makonlarda tizimli ravishda qazilmalar o'tkazildi. Bu tadqiqotlar asosida to'plangan arxeologik manbalar asosida, aniqrog'i, tipologik analiz yodgorliklarni o'rta mezolit davri moddiy madaniyatiga taalluqli ekanligini ko'rsatdi. Ana shu materiallar asosida O'.Islomov Obishir madaniyatini mustaqil mezolit davri madaniyati sifatida ilmiy asoslagan. So'xdan topilgan Obishir I va V makonlari bilan bir qatorda ochiq holatdagi Chashma manzilgohi ham topilgan. Keyingi yillarda vodiyni neolit davri jamoalari madaniyati tadqiqoti ishlari, asosan, O'.Islomov, V.I.Timofeyevlar tomonlaridan bajarilib, tadqiqotlar natijasi sifatida mustaqil «Markaziy Farg'ona» neolit madaniyati ajratilib, ilmiy asoslangan⁴.

Obishir – V g'orining ustaxona deb atalgan makonlaridan chaqmoqtosh parraklari kabi qurollar yasash ishlari olib borilganligiga hech qanday shubha yo'q. Ayni vaqtda bu g'orlarda yashagan ibtidoiy odamlar yaqinidagi qoya toshlarga har xil hayvon va ov manzaralarining tasvirlarini tushirganlar. Mohirlik bilan ishlangan bu suratlar ibtidoiy odamlarning ov qilish texnikasi va qanday hayvonlarni ovlaganliklaridan dalolat beradi. Bu masala ham o'sha davr tarixini o'rganishda katta ahamiyat kasb etadi va yordam beradi. Obishir tipidagi g'orlar O'zbekistonda yagona

³ Кабиров Ж., Сагдуллаев А. Ўрта Осиё археологияси: Олий ўқув юрт. студ. учун қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – Б. 63.

⁴ Xolmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020. – B. 31 – 32.

emas, albatta. Bunday g'orlar Toshkent viloyatining Qo'shilish, Surxondaryo viloyatining Machay g'orlaridan ham topib o'rganilgan⁵.

Shu tariqa, Obishir g'orlar turkumi va undagi ko'plab topilmalar nafaqat Farg'ona vodiysining, balki O'zbekistonning kam o'rganilgan qadimiy tarixini o'rganishda juda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кабиров Ж., Сагдуллаев А. Ўрта Осиё археологияси: Олий ўқув юрт. студ. учун қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – Б. 160.
2. Қосимов И.Қ. Қадимгм Фарғона сирлари. – Намангон: 1992. – Б. 14 – 88.
3. Xolmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020.

⁵ Қосимов И.Қ. Қадимгм Фарғона сирлари. – Намангон: 1992. – Б. 14 – 16.

AKADEMIK O'TKIR ISLOMOV TOMONIDAN SELUNG'UR G'ORINING O'RGANILISHI

STUDY OF SELUNG'UR CAVE BY ACADEMICIAN UTKIR ISLAMOV
ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕЩЕРЫ СЕЛУНГУР АКАДЕМИКОМ
УТКИРОМ ИСЛАМОВЫМ

Ilmiy rahbar: t.f.n., dots. A. Sarimsokov

Sobitov To'xtanazar Abdulhamid o'g'li

Namangan davlat universiteti Tarix fakulteti 70220401

Arxeologiya mutaxassisligi magistranti

Telefon: +998 94 590 90 77

Annotatsiya: Mazkur maqolada Farg'ona vodiysidagi tosh davrining ilk davrlariga oid bo'lgan Selung'ur manzilgohi va bu yerda arxeolog O'Tkir Islomov tomonidan olib borilgan arxeologik tadqiqotlar haqida bayon qilingan. Shuningdek, ushbu manzilgohdan topilgan ko'plab mehnat qurollari, xo'jalik buyumlari hamda topilmalarning o'ziga xos tomonlari haqida xulosalar berishga harakat qilindi.

Abstract: This article discusses the Selung'ur settlement in the early Stone Age located in the Fergana Valley and the archaeological research conducted by Academician Utkir Islamov. Furthermore, the article attempts to draw conclusions about the distinctive features of numerous tools, household items, and other findings discovered at this site..

Аннотация: В данной статье рассматривается поселение Селунгур, относящееся к эпохе раннего камня в Ферганской долине, а также археологические исследования, проведенные академиком Уткором Исламовым. Кроме того, в статье попытались сделать выводы о характерных особенностях многочисленных орудий труда, хозяйственных предметов и других находок, обнаруженных на этом поселении.

Kalit so'zlar: "Homo sapiens", "Fergantrop", "Obiraxmat odami", chopperlar, plastinalar, tosh randalar, nukleus, kliver, A.P.Okladnikov, O'.Islomov, M.Qosimov

Keywords: "Homo sapiens", "Fergantrop", "Obirakhmat Man", choppers, flakes, stone scrapers, nucleus, cleaver, A.P. Okladnikov, U. Islamov, M. Qosimov

Ключевые слова: "Homo sapiens", "Фергантроп", "Обирахмат человек", шоперы, пластины, каменные скребки, нуклеус, кливер, А.П. Окладников, У.Исламов, М.Қосимов

Selung'ur g'ori Farg'ona vodiysidagi So'x tumanida joylashgan qadimiy manzilgohlardan biri hisoblanadi. Farg'ona shahridan taxmiman 100 km janubiy g'arbda, joylashgan bu ulkan g'orning uzunligi 120 m, kengligi 34 m va balandligi 25 metrdir. G'orda O'.Islomov tomonidan qazish ishlari olib borilgan bo'lib, g'or 5 ta madaniy qatlamlardan iborat. Bu davr yodgorligidan topilgan ashyolar insoniyatning "go'daklik davri" – ilk paleolitning so'ngi davrlariga oidligi bilan xarakterlanadi¹.

Selung'ur yodgorligi joylashgan joy dengiz sathidan 2000 metr balandlikda hisoblanadi. Ushbu g'or makoni 1955 yili A.P.Okladnikov va V.Konopley tomonidan ochilgan va dastlabki tekshiruv ishlari amalga oshirilgan. 1965-yili M.Qosimov yodgorlikda qisman arxeologik qazishma ishlarini olib borgan. Selung'ur g'or makoni 1980-yildan akademik O'.Islomov tomonidan muntazam ravishda o'rganila boshlangan.

Selung'ur g'orining kengligi 34 m, chuqurligi 120 m, balandligi esa 25 metrni tashkil etadi. Haydarkon botiqligi O'zbekiston va Qirg'iziston hududlari bilan bog'liq bo'lgan vohadir. Bu joyda A.P. Okladnikov 1955-yildan e'tiboran arxeologik tekshiruv ishlarini amalga oshirgan va 1958-yili Selung'ur g'orini aniqlab, undan tosh qurollarini topgan. 1964-yilda yana bu yodgorlikda arxeologik qazilmalarni olib borgan².

Selung'urdan turli shakldagi ko'plab tosh qurollar, hayvon suyaklari qoldiqlari topilgan. Mazkur kolleksiyada yirik tosh qirg'ichlar, qo'l cho'qmori, pichoqlar, ko'p miqdorda o'yib ishlangan tishsimon qurollar mavjud. Madaniy qatlamlardan 32 turdagi yirtqich, tuyoqli, mayda sut emizuvchi va kemiruvchi hayvonlarning 5 mingdan ziyod suyak qoldiqdari topib o'rganilgan.

Bundan tashqari, g'orning ikkinchi madaniy qatlamidan odam bosh suyagining bir parchasi va 4 ta tish topildi. Keyingi madaniy qatlamda esa 10 ta tish va odam yelka suyagi qoldiqlari aniqlandi. Antropolog olimlarimiz bu qadimiy odam suyaklarini o'rganib, ularning barchasi arxantroplarga, ya'ni ashel odamlariga tegishli, ekanini aniqlashdi. Selung'ur topilmasini qadimgi odam turi vakillari bilan qiyoslash natijasida shu narsa ma'lum bo'ldiki, Selungurdagi topilma paleontrop bilan arxantrop o'rtasidagi oraliq holatni egallab, bu taraqqiyotning umumiy yo'nalishidan ancha chetga chiqqan.

Olimlarning fikricha, bu arxaik tuzilishning saqlanishi selungurliklarning dag'al o'simlik ozuqasiga tor miqyosda odatlanganliklari bilan bog'liq. Arxeologik ashyolar tahlilidan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, paleontroplarning bu turi

¹ Choriyev.Z., Shaydullayev.SH. Inson tafakkur taraqqiyotining qutlug' qadamlari Jahun jurnali 2000. – B. 19-31.

² Xolmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020. – B. 26.

osiyolik “Homo sapiens” – hozirgi aqlli odamlarning ajdodlaridan biri bo’lishi mumkin deyish imkonini beradi³.

Selung’urdan topilgan odam qoldiqlari dunyo ilm-fanida insoniyatning paydo bo’lishini aniqlash muammosi yo’lidagi ajoyib kashfiyot sifatida baholanib, unga “Fergantrop” nomi berilishi munosib ko’rildi. Bu voqeadan so’ng O’zbekiston eng qadimgi odam ajdodlari yashagan makonlar qatoriga qo’shildi.

Selungur odamining yashagan davri va uning tuzilishi to’g’risida munozaralar juda uzoq davom etgan. Mazkur manzilgohdan topilgan tishlar 4 ta shaxsga mansubligi aniqlangan. Shulardan biri pastki tish bo’lib, 40 yoshlardagi ayolga tegishli, degan xulosaga kelingan. Topilgan tishlarning birortasida ham karies alomatlari aniqlanmagan.

Selungur makonidan paleoantropologik, paleofaunistik va paleofloristik qoldiqlardan tashqari 5000 ga yaqin tosh buyumlar qo’lga kiritilgan (Islamov, Kraxmal, 1995). Mazkur tosh buyumlarni toshga ishlov berish texnikasiga ko’ra 2 turga ajratilgan: 1) birlamchi ishlov berish ya’ni toshni sindirish (chaqmoqlash) natijasida o’zaklar (nukleus), yo’nilg’i (plastina) va tosh uchirindilar (otshep) olingan. Demak, yodgorlikning tosh industriyasida ilk paleolit davriga xos yirik va qo’pol, zarb maydonchalari keng uchirindilar ko’pchilikni tashkil qiladi. Plastinalar deyarli uchramaydi. Levallua (paleolit davriga xos toshga ishlov berish, chaqmoqlash texnikasining bir turi) turidagi uchirindilar juda kam. Nukleuslar to’plamda ko’p emas, ular, asosan, gardishsimon, sharsimon, bir zarb maydonli, ikki zarb maydonli va kichik hajmdagi o’zaklardir. Selungur o’zaklariga xos bo’lgan jihat shundaki, ular, asosan, haddan tashqari ishlov berilgan tashlandiq ko’rinishlarga ega. 2) Ikkilamchi ishlov berilgan (o’sha sindirib, chaqmoqlab olingan yo’nilg’i va uchirindilarga ishlov berish – retushlash orqali uni biror mehnat yoki ov quroliga aylantirish tushuniladi) tosh buyumlar foizi yodgorlikdagi umumiy toshlarning o’ndan birini tashkil qiladi. Tosh qurollar orasida chopperlar, choppinglar, to’g’ri yoki bo’rtib chiqqan qirrali qirg’ichlar, tishsimon retushli, o’yib-kertib ishlangan hamda kompozit qurollar, retushlangan tosh bo’laklar va uchirindilar mavjud. Bundan tashqari, to’plamda tosh boltalar (kliverlar), ikki taraflama ishlangan qo’l cho’qmorlari (bifaslar), tosh randalar, paykonlar va ikki tig’li paykonlar (limaslar) uchraydi⁴.

Akademik O’tkir Islomovning Selungur va boshqa yodgorliklarda olib borgan ko’p yillik ilmiy izlanishlari 2 monografiya, 40 dan ortiq ilmiy risola va maqolalarda umumlashtirildi. Ana shu asarlarda chiqarilgan muhim xulosalardan biri O’rta Osiyo

³ Академик Ўткур Исломов 80 ёшда / Тузувчи муаллиф М.Хўжаназаров / Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Я.Ғуломов ромидаги археология ин-ти. – Toshkent: Yangi nashr, 2012. – Б. 17.

⁴ Омонов А.М. Марказий Осиёнинг ilk палеолит даври маданиятлари муаммолари (Селунгур ёдгорлиги

мисолида) Ўтмишга назар 2021 №9. – В. 72 – 85.

hududlari ilk pleystotsen davrida ibtidoiy odamlar tomonidan o'zlashtirilgani va ajdodlarimizning ilk tarixi must'e davridan emas, balki quyi paleolit davriga mansub Selungur va boshqa shu kabi yodgorliklardan boshlanishidir. Ya'ni bu ajdodlarimiz tarixi bir million 200 ming yil bilan belgilanadi, deganidir⁵.

O'Isломovning Selung'ur g'orida olib borgan ishlari natijasida hozirgi kunda O'rta Osiyo hududida yashab kelayotgan xalqlar tarixi qadimiy mahalliy ildizlarga ega ekanligi, ular uzluksiz ravishda taraqqiy etib kelganligi isbotlandi. Demak, «Farg'ona odami», «Obiraxmat odami», «Teshiktosh neondertal bolasi» hamda O'rta Osiyo miqyosida paleolit davriga oid antropologik topilmalarning qoldiqlari ona zaminimizga bironta qo'shni hududdan aholi migratsiyasi natijasida odamlar kelib qolmagani, balki bizning ajdodlarimiz tagli-tugli, mahalliy xalqlar bo'lganligi, bu hududlar dunyo miqyosida antropogenez jarayoni ro'y bergan mintaqalar qatoriga kirishini yaqqol ko'rsatadi⁶.

O'tkir Isломovning Farg'ona vodiysidagi arxeologik izlanishlari, uning ilmiy metodologiyasi va izlanishlarga qo'shgan hissasi nafaqat mahalliy, balki jahon arxeologik ilmiy jamoatchiligi uchun ham katta ahamiyatga ega bo'ldi. Uning ishlarini davom ettirish, Farg'ona vodiysining tarixiy va madaniy merosini saqlash, ilmiy jihatdan o'rganish va uni kelajak avlodlarga yetkazish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Академик Ўткур Исломов 80 ёшда / Тузувчи муаллиф М.Хўжаназаров / Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Я.Ғуломов ромидаги археология ин-ти. – Toshkent: Yangi nashr, 2012. – Б. 17.
2. Омонов А.М. Марказий Осиёнинг илк палеолит даври маданиятлари муаммолари (Селунгур ёдгорлиги мисолида) Ўтмишга назар 2021 №9.
3. Xolmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020.
4. Choriyev.Z., Shaydullayev.SH. Inson tafakkur taraqqiyotining qutlug' qadamlari Jahun jurnali 2000.

⁵ Академик Ўткур Исломов 80 ёшда / Тузувчи муаллиф М.Хўжаназаров / Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Я.Ғуломов ромидаги археология ин-ти. – Toshkent: Yangi nashr, 2012. – Б. 18.

⁶ Xolmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020. – Б. 50 – 51.

BANKLAR - MILLIY IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIDA ASOSIY KUCH

Xoshimov Sevinchbek Xusniddin o'g'li

Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on Filiali talabasi

Mardonov Shohrux Muhiddin o'g'li

Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on Filiali talabasi

Adress: sevinchbekxoshimov102@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada banklarning moliyaviy vositachi sifatidagi funksiyalari, investitsiyalarni rag'batlantirishdagi roli hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda kreditlash tizimi, innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash va bank xizmatlarining diversifikatsiyasi muhimligi yoritiladi. Maqolada zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda banklarning innovatsion strategiyalari va ular orqali raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatlariga ham e'tibor qaratilgan.

Annotation: This article examines the functions of banks as financial intermediaries, their role in stimulating investments, and their significance in ensuring economic stability. It also highlights the importance of credit systems, support for innovative projects, and diversification of banking services in the development of the national economy. Furthermore, the article focuses on the innovative strategies of banks in the context of modern economic conditions and their potential to promote the development of the digital economy. Ultimately, the stable and efficient operation of the banking system is evaluated as a cornerstone of economic growth.

Kalit So'zlar: Bank tizimi, Iqtisodiy o'sish, Investitsiya, Kreditlash, Moliyaviy barqarorlik, Milliy iqtisodiyot, Raqamli iqtisodiyot.

Keywords: Banking system, Economic growth, Investment, Lending, Financial stability, National economy, Digital economy.

Kirish. Milliy iqtisodiyotning barqaror va jadal rivojlanishi har bir mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy muvaffaqiyatlari va aholi farovonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda bank tizimi markaziy rol o'ynab, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi asosiy mexanizmlardan biri sifatida maydonga chiqadi. Banklar moliyaviy vositachilik faoliyati orqali kapitalni jamlash, investitsiyalarni jalb qilish, korxonalarni moliyalashtirish va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, **"Har bir tijorat banki dunyoqarashini mutlaqo o'zgartirishi kerak"** Shu munosabat bilan, 2020-yilda "2020–2025-yillarga mo'ljallangan „O'zbekiston Respublikasining bank tizimini

isloh qilish strategiyasi" tasdiqlandi. Ushbu strategiya doirasida davlat ulushi mavjud tijorat banklarini kompleks transformatsiya qilish, bank ishining zamonaviy standartlarini joriy etish va banklardagi davlat aksiyalari paketini zarur tajriba va bilimga ega bo'lgan investorlarga tanlov asosida sotish kabi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda bank tizimi nafaqat an'anaviy moliyaviy xizmatlarni ko'rsatish, balki raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun yangi texnologiyalarni joriy etishda ham yetakchi o'rinni egallaydi. Shu sababli, milliy iqtisodiyotning rivojlanishida bank tizimining ahamiyatini o'rganish va uni yanada samarali qilish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Bank tizimining milliy iqtisodiyotdagi o'rni:

Banklar milliy iqtisodiyotning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ular moliyaviy vositachilar sifatida jamg'armalarni iqtisodiyotning turli sohalariga yo'naltiradi, korxonalarni kreditlash orqali yangi ishlab chiqarish quvvatlarini shakllantiradi va investitsiyalarni rag'batlantiradi. Banklarning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

1. Moliyaviy resurslarni jalb qilish va taqsimlash: Banklar aholi va korxonalarning jamg'armalarini jalb qilib, ularni iqtisodiyotning muhim tarmoqlariga yo'naltiradi. Bu iqtisodiy resurslarning samarali ishlatilishini ta'minlaydi.
2. Kreditlash tizimi: Kreditlash iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri hisoblanadi. Banklar orqali kichik va o'rta biznes subyektlari, yirik korxonalar, shuningdek, qishloq xo'jaligi va sanoat sohaları moliyalashtiriladi.
3. Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash: Bank tizimining samarali ishlashi iqtisodiy o'sish va barqarorlikni qo'llab-quvvatlaydi. Moliyaviy resurslarning oqilona taqsimlanishi inflyatsiyaning oldini olish, valyuta bozorlarini barqarorlashtirish va makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash imkonini beradi.

Banklarning innovatsion roli va raqamli iqtisodiyot:

Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda banklar faqatgina an'anaviy moliyaviy xizmatlar bilan cheklanib qolmasdan, innovatsion xizmatlarni joriy etish orqali raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Masalan:

- Moliyaviy texnologiyalar (fintech): Banklar mobil banking, onlayn to'lov tizimlari va raqamli kartalarni joriy etish orqali moliyaviy xizmatlarni aholiga yanada qulayroq qilib bormoqda.
- Raqamlashtirish jarayonlari: Bank tizimida avtomatlashtirilgan xizmatlar va sun'iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi xizmat ko'rsatish tezligini oshirish va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.

Investitsiyalarni jalb qilishda banklarning o'рни: Banklar milliy iqtisodiyotning investitsion muhitini yaxshilashda asosiy vositachidir. Ular chet el investitsiyalarini jalb qilish, mahalliy korxonalarning global bozorga chiqishiga ko'maklashish va ichki investitsiyalarni rag'batlantirish uchun moliyaviy vositalar taklif etadi. Xususan:

- Tijorat banklari orqali kichik va o'rta korxonalarni kreditlash ularning innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.
- Davlat banklari orqali strategik ahamiyatga ega tarmoqlar, masalan, energetika, transport va infratuzilma rivojlantiriladi.

Bank islohotlari va milliy iqtisodiyotga ta'siri: Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan bank tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar doirasida quyidagi yo'nalishlar bo'yicha ishlar olib borilmoqda:

1. Davlat ulushini qisqartirish: Banklar boshqaruviga zamonaviy menejment usullarini joriy qilish va davlat ulushini qisqartirish orqali bank tizimi samaradorligini oshirish.
2. Xalqaro standartlarni joriy etish: Bank faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirish, bu esa investorlarga ko'proq ishonch bag'ishlaydi va global moliya bozorlariga chiqish imkonini oshiradi.
3. Moliyaviy inklyuziya: Aholi va korxonalar uchun bank xizmatlariga keng imkoniyatlar yaratish orqali iqtisodiy faollikni oshirish.

Xulosa

Banklar milliy iqtisodiyotning rivojlanishida strategik ahamiyatga ega institutlar hisoblanadi. Ular moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash, iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish va kreditlash tizimi orqali iqtisodiy faollikni rag'batlantirish kabi muhim vazifalarni bajaradi. Zamonaviy sharoitda banklar nafaqat an'anaviy moliyaviy xizmat ko'rsatish, balki raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va innovatsiyalarni joriy etish orqali yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Prezidentimiz **Shavkat Mirziyoyev** tomonidan bank tizimini isloh qilishga qaratilgan chora-tadbirlar moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiyotning raqamlashtirilishini jadallashtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu islohotlar bank tizimining xalqaro standartlarga moslashishi, aholi va tadbirkorlar uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda milliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shunday qilib, banklar iqtisodiy taraqqiyotning tayanch omili sifatida, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi va xalq farovonligini ta'minlash yo'lida muhim rol o'ynamoqda. Ularning samarali faoliyatini ta'minlash va rivojlanish istiqbollari belgilash esa milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va saytlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. "O'zbekiston Respublikasining 2020–2025-yillarga mo'ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasi". Toshkent, 2020
2. Xoliqov R.R., To'raqulov Sh.R. "Moliyaviy vositachilik tizimi va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri." Toshkent, 2019.
3. Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti ilmiy jurnali: "Banklar va iqtisodiy barqarorlik." Toshkent, 2021.
4. Moliya vazirligi hisobotlari va statistik ko'rsatkichlari (<https://www.imv.uz/>).
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining nashrlari va statistik ma'lumotlari (CentralBank.uz).
6. Xalqaro moliya institutlari (Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, Jahon banki) ma'lumotlari va hisobotlari(IMF.org, WorldBank.org).

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING TURMUSHDAN AJRASHIB KELGAN AYOLLAR BILAN ISHLASHDA XOTIN QIZLAR FAOLI BILAN HAMKORLIGI

*IIV akademiyasi 312 guruh kursanti
Panjiyev Ramazon Dilmurod o'g'li*

Annotatsiya / Аннотация

O'zbek tilida

Ushbu maqolada profilaktika inspektorining turmushdan ajrashgan ayollar bilan ishlashda xotin-qizlar faoli bilan hamkorligi yoritilgan. Maqolada ushbu hamkorlikning ahamiyati, amalga oshirish tartibi va asosiy yo'nalishlari batafsil ko'rib chiqiladi. Xususan, turmushdan ajrashgan ayollar bilan ishlashda psixologik, huquqiy va ijtimoiy ko'mak ko'rsatishning samaradorligi muhokama qilingan.

На русском языке

В данной статье рассматривается сотрудничество инспектора профилактики с активистами женщин в работе с женщинами, пережившими развод. В статье подробно анализируются значимость данного сотрудничества, порядок его осуществления и основные направления. В частности, обсуждается эффективность оказания психологической, юридической и социальной помощи женщинам, пережившим развод.

Profilaktika inspektorining turmushdan ajrashgan ayollar bilan ishlashda xotin-qizlar faoli bilan hamkorligi

Kirish

O'zbekiston jamiyatida ayollarning ijtimoiy himoyasi va huquqlari muhofazasi alohida e'tibor talab qiladigan masala hisoblanadi. Ayniqsa, turmushdan ajrashgan ayollar, o'z huquqlari va farovonligini ta'minlashda ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Statistika ko'ra, turmushdan ajrashish ko'rsatkichlari yil sayin ortib bormoqda, bu esa ayollarni iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan qiynashga olib kelmoqda. Ushbu maqolada turmushdan ajrashgan ayollar bilan ishlashda profilaktika inspektorlari va xotin-qizlar faollari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi.

Profilaktika inspektorining vazifalari

Profilaktika inspektorining asosiy vazifasi jinoyatchilikning oldini olish, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash va ularni huquqiy himoya qilishdan iborat. Xotin-

qizlar, ayniqsa, turmushdan ajrashgan ayollar, ko'pincha jismoniy va ruhiy ta'qibga, iqtisodiy qiyinchiliklarga duch keladilar. Bunday vaziyatlarda profilaktika inspektorlari ularni huquqiy yordam bilan ta'minlash, oilaviy zo'ravonliklar va boshqa muammolarni hal qilishda yordam beradi. Bu faoliyat turmushdan ajrashgan ayollarga ijtimoiy, psixologik va huquqiy yordam ko'rsatishning asosiy shaklini tashkil etadi.

Xotin-qizlar faoli bilan hamkorlik

Xotin-qizlar faoli turmushdan ajrashgan ayollarning huquqlari himoya qilishda, ularga psixologik yordam berishda, ishga joylashishda va boshqa sohalarda yordam ko'rsatishda faol ishtirok etadi. Xotin-qizlar faollari jamiyatda ayollarning huquqlarini ta'minlashda, gender tengligini oshirishda va ayollarni iqtisodiy mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Profilaktika inspektorlari bilan hamkorlikda xotin-qizlar faollari ajrashgan ayollarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash, ularga huquqiy maslahatlar berish va psixologik yordam ko'rsatishda samarali ishlaydi.

Ajrashgan ayollarning muammolari va ular bilan ishlash metodlari

Ajrashgan ayollar ko'pincha bir qator muammolar bilan yuzma-yuz keladilar. Ular ichki zo'ravonlikdan aziyat chekkan, iqtisodiy muammolar, uy-joy masalalari, farzandlarini tarbiyalashdagi qiyinchiliklar bilan duch keladi. Shuningdek, jamiyatda kamsitilish va yolg'izlik hissi mavjud. Ushbu holatlarni hal qilish uchun profilaktika inspektorlari va xotin-qizlar faollari birgalikda psixologik yordam ko'rsatish, huquqiy maslahatlar berish va ajrashgan ayollarga iqtisodiy yordam ko'rsatish bo'yicha bir qator dasturlarni amalga oshiradi. Xotin-qizlar faollari orqali, mahalla darajasida bu muammolarni bartaraf etish uchun maxsus guruhlar tashkil etilib, ularga malakali yordam ko'rsatiladi.

Hamkorlikning amaliy natijalari

Profilaktika inspektori va xotin-qizlar faoli o'rtasidagi hamkorlikning samarasi haqida bir qator muvaffaqiyatli misollar keltirish mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari

“Oila kodeksi” – Oilaviy munosabatlar, ajralish, bola huquqlari masalalari tartibga solingan.

“Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida”gi qonun – Ajrashgan ayollar bilan ishlashda huquqiy asos.

“Ichki ishlar organlari to'g'risida”gi qonun – Profilaktika inspektorining vakolatlari va vazifalari.

Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi to'g'risidagi nizom – Mahalladagi xotin-qizlar faollari faoliyati.

2. Rasmiy nashrlar va ma'ruzalar

Ichki ishlar vazirligi tomonidan chop etilgan hujjatlar va yo'riqnomalar (profilaktika inspektorlari faoliyati bo'yicha).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari:

“Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar” haqida qarorlar.

Mahalla tizimini takomillashtirish bo'yicha qarorlar.

3. Ilmiy adabiyotlar va maqolalar

Jurnal va ilmiy maqolalar:

“Yuridik fanlar axborotnomasi” – Huquqiy masalalarni o'rganishda yordam beradi.

“Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar jurnali” – Mahalla va jamiyat masalalari yoritiladi.

O'zbekiston Milliy kutubxonasi: Mahalliy adabiyotlar fondidan foydalanish.

Dissertatsiyalar: Turmushdan ajrashgan ayollar bilan ishlashning psixologik va ijtimoiy jihatlari.

4. Xalqaro va mahalliy tashkilotlar tadqiqotlari

BMT – Xotin-qizlar tashkiloti (UN Women): Oila ajralishlarining ijtimoiy ta'siri bo'yicha hisobotlar.

USAID va UNICEF loyihalari: Ayollar huquqlari, zo'rvonlikdan himoya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha adabiyotlar.

5. Kitoblar

Psixologiya va huquqiy adabiyotlar:

“Oila psixologiyasi” – Ajrashgan ayollarning ruhiy holatini o'rganish.

“Inson huquqlari asoslari” – Xotin-qizlarning huquqiy himoyasi.

Mahalliy mualliflarning jamiyat va mahalla masalalariga oid kitoblari.

6. Internet manbalari

Ziynet.uz – Ilmiy maqolalar va elektron kutubxona.

Lex.uz – Qonunchilik hujjatlarining rasmiy sayti.

Mahallatuzilmasi.uz – Mahalla va oilalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha yangiliklar.

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING SHAHARLARDA VA BOSHQA AHOLI PUNKTLARIDA OBODONLASHTIRISH QOIDALARINI BUZISH HUQUQBUZARLILIGINI OLDINI OLISHDA SOHAVIY XIZMATLAR O'RTASIDA HAMKORLIK

IIV Akademiyasi 3-o 'quv kursi 315-guruh kursanti

Tolibov Yorqinjon Ravshanjon o'g'li

Anotatsiya: Profilaktika inspektorining shaharlar va boshqa aholi punktlarida obodonlashtirish qoidalarini buzish huquqbuzarliligini oldini olishda sohaviy xizmatlar o'rtasida hamkorlik juda muhim rol o'ynaydi. Bu hamkorlik, birinchi navbatda, joylarda obodonlashtirish ishlari va muhitni himoya qilish bo'yicha to'liq va samarali nazoratni ta'minlashga qaratilgan. Inspektorlar, huquqni muhofaza qilish organlari, mahalliy hokimiyat va boshqa ijtimoiy tashkilotlar birgalikda obodonlashtirish qoidalarini buzish holatlarini aniqlash, oldini olish va ularni bartaraf etish uchun izchil harakat qilishlari zarur. Shu tarzda, har bir tashkilotning o'ziga xos vakolatlarini birlashtirib, ijtimoiy muhitni yaxshilash, ekologik muammolarni hal etish va fuqarolarga sifatli yashash sharoitlarini yaratish maqsadida samarali tizim shakllanadi.

Anotation: The prevention inspector plays a very important role in preventing violations of the rules of improvement in cities and other settlements. This cooperation is aimed, first of all, at ensuring full and effective control over the improvement work and environmental protection in the areas. Inspectors, law enforcement agencies, local authorities and other social organizations should work together to identify, prevent and eliminate violations of the rules of improvement. In this way, by combining the specific powers of each organization, an effective system is formed to improve the social environment, solve environmental problems and create quality living conditions for citizens.

Kalit so'zlar: Profilaktika inspektori, shaharlar, aholi punktlari, obodonlashtirish, qoidalar, huquqbuzarlik, oldini olish, sohaviy xizmatlar, hamkorlik, muhitni himoya qilish, huquqni muhofaza qilish, mahalliy hokimiyat, ekologiya, yashash sharoitlari, tizim.

Key words Preventive inspector, cities, populated areas, urban planning, regulations, violations, prevention, sector services, cooperation, environmental protection, law enforcement, local authorities, ecology, living conditions, system.

Kirish: Obodonlashtirish qoidalarining buzilishi, shaharlar va boshqa aholi punktlarida ekologik muvozanatni buzishi, yashash sharoitlarini yomonlashtirishi hamda jamoat salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun,

obodonlashtirish sohasida huquqbuzarliklarni oldini olish, faqatgina bir organning emas, balki turli sohaviy xizmatlarning hamkorlikda ishlashini talab qiladi. Profilaktika inspektorlari bu jarayonda markaziy ro'l o'ynab, obodonlashtirish qoidalariga rioya qilinishini nazorat qiladi, shu bilan birga huquqni muhofaza qilish organlari, mahalliy hokimiyat va boshqa tegishli tashkilotlar bilan birgalikda harakat qilishlari zarur. Bu hamkorlik orqali, shaharlarning obodonlashtirilgan va ekologik jihatdan barqaror bo'lishi uchun zarur choralar ko'riladi, hamda fuqarolarga sifatli yashash sharoitlari ta'minlanadi.

Shaharlar va boshqa aholi punktlarida obodonlashtirish, faqatgina estetik jihatdan emas, balki ekologik va ijtimoiy nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega. Obodonlashtirish qoidalarining buzilishi esa nafaqat shahar ko'rinishini buzadi, balki atrof-muhitni ifloslantiradi, fuqarolarning salomatligiga ta'sir qiladi va jamoat xavfsizligini xavf ostiga qo'yadi. Bunday holatlarning oldini olish, shuningdek, obodonlashtirishni samarali boshqarish uchun turli ijtimoiy va davlat tashkilotlari o'rtasida yaqin hamkorlikni talab etadi. Profilaktika inspektorlari, obodonlashtirish qoidalarini buzish holatlarini aniqlash va oldini olishda asosiy vakolatli organlardan biridir. Ular, o'z faoliyatlarini faqat tekshirish va jazolash bilan cheklamaydilar, balki turli sohaviy xizmatlar – huquqni muhofaza qilish organlari, mahalliy hokimiyatlar, ekologik nazorat tashkilotlari, va ijtimoiy tashkilotlar bilan hamkorlikda ishlashlari kerak.

Hamkorlikning samarali tashkil etilishi, obodonlashtirish qoidalarining buzilishiga qarshi kurashishda kengroq tizim yaratish imkonini beradi. Bu tizimda har bir tashkilot o'zining vakolatlarini va mas'uliyatini to'g'ri amalga oshirib, shaharlarni va boshqa aholi punktlarini ekologik jihatdan barqaror va yashash uchun qulay muhitlarga aylantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu hamkorlik, fuqarolarga obodonlashtirish qoidalarining ahamiyatini tushuntirish va ularni sog'lom yashash sharoitlari bilan ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Shunday qilib, profilaktika inspektorlarining faolligi va turli sohaviy xizmatlar bilan hamkorlik o'rnatish, obodonlashtirishni muvaffaqiyatli boshqarishning kalitiga aylanishi mumkin.

Dolzarb muammolar:

1. **Obodonlashtirish qoidalarining buzilishi va nazoratning etishmasligi:** Obodonlashtirishning asosiy qoidalari va talablariga rioya qilmaslik holatlari hali ham keng tarqalgan. Ko'plab aholi punktlarida o'rnatilgan qoidalar buzilmoqda, chunki zarur nazorat mexanizmlari yetarlicha samarali ishlamayapti. Bu esa atrof-muhitni ifloslantirish, ko'chalar va yashash joylarining estetik holatining yomonlashishiga olib keladi.

2. **Sohaviy xizmatlar o'rtasida hamkorlikning yetishmasligi:** Obodonlashtirish qoidalarini buzish huquqbuzarligini oldini olishda sohaviy

xizmatlar o'rtasida samarali hamkorlik yo'qligi hali ham muammo sifatida mavjud. Inspektorlar, huquqni muhofaza qilish organlari, mahalliy hokimiyat va ekologik xizmatlar birgalikda harakat qilishda ba'zan aloqa va o'zaro tushunmovchiliklar tufayli samarali ish olib bormaydilar. Bu, o'z navbatida, obodonlashtirishga oid qoidalarni buzishni oldini olishda jiddiy to'siqlarni keltirib chiqaradi.

3. **Fuqarolarning obodonlashtirish qoidalariga nisbatan befarqligi:** Aholi orasida obodonlashtirish qoidalariga e'tibor bermaslik holatlari ko'p uchraydi. Ba'zi fuqarolar, obodonlashtirishning ekologik va ijtimoiy ahamiyatini to'liq tushunmasdan, qoidalarga amal qilmaydilar. Bu muammo, obodonlashtirishning samarali amalga oshirilishiga to'sqinlik qiladi va bu masalada profilaktika inspektorlarining o'rni beqiyosdir.

4. **Ijtimoiy va iqtisodiy omillar:** Ba'zan aholi punktlaridagi obodonlashtirish ishlariga ajratilgan mablag'lar yetishmasligi yoki noaniqligi, huquqbuzarliklarning oldini olishda jiddiy to'siqlarni yuzaga keltiradi. Aholi yashaydigan joylarning obodonlashtirilishi uchun yetarli iqtisodiy resurslar va mablag'lar bo'lmasligi, qoidalarni buzishga olib keladigan muammolarni kuchaytiradi.

5. **Ekologik ta'sirning kuchayishi:** Shaharlar va qishloq aholi punktlarida obodonlashtirish qoidalarini buzish nafaqat tashqi ko'rinish va estetik holatni yomonlashtiradi, balki ekologik muammolarni ham keltirib chiqaradi. Ifloslangan suv va havoda zaharli moddalar miqdori ortishi, yashash uchun noqulay sharoitlar yaratadi. Buning oldini olish uchun faqat profilaktika inspektorlari emas, balki ekologik xizmatlar, shahar hokimiyatlari va boshqa sohaviy tashkilotlar o'rtasida muvofiqlashtirilgan va samarali hamkorlik zarur.

6. **Jazolar va ma'muriy choralar:** Obodonlashtirish qoidalarini buzish uchun jazo tizimi ba'zan etarlicha qat'iy va samarali bo'lmaydi. Huquqbuzarlikni oldini olish uchun profilaktika inspektorlarining o'rni juda muhim bo'lsa-da, ba'zan jazo mexanizmlarining kuchsizligi yoki buzilgan qoidalar uchun yetarli jazolar belgilamaslik sababli, bu muammo o'z haligicha qolmoqda.

Yechimlar:

□ **Sohaviy xizmatlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish:** Obodonlashtirish qoidalarini buzish huquqbuzarliklarini oldini olishda sohaviy xizmatlar – profilaktika inspektorlari, huquqni muhofaza qilish organlari, mahalliy hokimiyatlar, ekologik nazorat va boshqa tegishli tashkilotlar o'rtasida yaqin hamkorlik zarur. Bu hamkorlik, aniq va samarali axborot almashish, o'zaro koordinatsiya va birgalikda qarorlar qabul qilish orqali amalga oshirilishi kerak. Bunday yondashuv, obodonlashtirish qoidalarini buzish holatlarini tezda aniqlash va ularga qarshi samarali choralar ko'rishga imkon yaratadi.

□ **Fuqarolarni obodonlashtirish qoidalari haqida xabardor qilish va ta'lim berish:** Aholini obodonlashtirish qoidalarining ahamiyati haqida keng qamrovli axborot berish muhim. Odamlar obodonlashtirishning faqat tashqi ko'rinishdan iborat emasligini, balki ularning salomatligiga, ekologiyaga va yashash sharoitlariga qanday ta'sir ko'rsatishini tushunishlari kerak. Shu maqsadda mahalliy hokimiyatlar, ijtimoiy tashkilotlar va ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorlikda jamoat ta'limi, treninglar va targ'ibot kampaniyalarini o'tkazish muhimdir.

□ **Jazo tizimini takomillashtirish:** Obodonlashtirish qoidalarini buzganlik uchun samarali jazo tizimi joriy etish zarur. Jazo faqat ogohlantirish bilan cheklanmay, aniq va qat'iy bo'lishi kerak. Buzilgan qoidalar uchun ma'muriy va moliyaviy jazolarni kuchaytirish, shuningdek, jamoat ishlariga jalb qilish kabi chora-tadbirlarni qo'llash mumkin. Bu orqali fuqarolarni obodonlashtirish qoidalariga hurmat bilan qarashga undash mumkin.

□ **Ekologik nazoratni kuchaytirish:** Ekologik ta'sirni kamaytirish uchun obodonlashtirish qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Ekologik nazorat organlari va mahalliy hokimiyatlar birgalikda muhitni ifloslantirishni oldini olish uchun maxsus rejalashtirilgan va muntazam tekshiruvlar o'tkazishlari kerak. Shuningdek, ekologik ta'lim va targ'ibot ishlari orqali fuqarolarni yashash muhiti va atrof-muhitni saqlashga jalb qilish lozim.

□ **Mahalliy hokimiyatning rolini kuchaytirish:** Mahalliy hokimiyatlar shaharlarni obodonlashtirishning asosiy tashkilotchisi sifatida muhim rol o'ynaydi. Ular obodonlashtirish rejalari, budjetlarni shakllantirish va monitoring jarayonlarini yanada samarali amalga oshirishlari kerak. Mahalliy hokimiyatlar obodonlashtirishga oid qonunlarni joriy etishda va buzilishlarni aniqlashda faol bo'lishi lozim. Shuningdek, hokimiyatlar ekologik holatni yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirishni ko'rib chiqishlari kerak.

□ **Innovatsion texnologiyalardan foydalanish:** Obodonlashtirish qoidalarining buzilishi holatlarini aniqlash va oldini olishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash mumkin. Masalan, mobil ilovalar orqali fuqarolarni obodonlashtirish holati bo'yicha xabardor qilish, monitoring tizimlari va dronlar yordamida hududlarni kuzatish, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari orqali buzilishlarni tezda aniqlash va javob choralari ko'rish mumkin. Texnologiyalar obodonlashtirishni samarali boshqarish va nazorat qilishda muhim yordamchi vosita bo'lishi mumkin.

□ **Ijtimoiy tashkilotlar va jamoatni jalb qilish:** Ijtimoiy tashkilotlar, jamoat fikrini shakllantirish va jamoat ishtirokini kuchaytirish orqali obodonlashtirish qoidalariga rioya qilishni ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Jamoat va fuqarolik jamiyatining faolligini oshirish uchun har xil ijtimoiy tadbirlar, tashabbuslar va

ko'ngilli faoliyatlarni tashkil etish zarur. Bunday tadbirlar orqali odamlar obodonlashtirishga befarq bo'lmagan, shaharlarining ko'rinishini yaxshilashda o'z hissalarini qo'shishadi.

□ **Yashash sharoitlarini yaxshilashga yo'naltirilgan kompleks yondashuv:**

Obodonlashtirish qoidalarini buzish huquqbuzarliklarini oldini olishda yagona tizimli yondashuv zarur. Bu nafaqat qoidalar va jazo tizimiga, balki shaharlarning ijtimoiy va infratuzilma holatiga, ekologik holatiga ham ta'sir ko'rsatishi kerak. Yashash sharoitlarini yaxshilash, ekologik barqarorlikni ta'minlash va fuqarolarni madaniy jihatdan tarbiyalash orqali obodonlashtirishning ahamiyatini oshirish mumkin.

Xulosa: Shaharlar va boshqa aholi punktlarida obodonlashtirish qoidalarini buzish huquqbuzarliklarini oldini olish, kompleks yondashuvni va samarali hamkorlikni talab qiladi. Profilaktika inspektorlari bu jarayonda muhim rol o'ynaydi, ammo ularning faolligi faqat huquqni muhofaza qilish organlari, mahalliy hokimiyatlar, ekologik xizmatlar va ijtimoiy tashkilotlar bilan birgalikda ishlash orqali yanada samarali bo'ladi. Sohaviy xizmatlar o'rtasidagi yaqin hamkorlik, maqsadga erishish uchun kuchli va izchil tizim yaratish imkonini beradi, obodonlashtirish qoidalariga rioya qilishni ta'minlash va fuqarolarga sifatli yashash sharoitlarini yaratish uchun zarur.

Bunda fuqarolarni obodonlashtirishning ekologik va ijtimoiy ahamiyatiga oid ta'lim, samarali jazo tizimi, zamonaviy texnologiyalar va jamoat ishtirokini rag'batlantirish kabi yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Xulosa qilib aytganda, obodonlashtirish qoidalarini buzish huquqbuzarliklarini oldini olishda hamkorlik, faqatgina qonun va jazo choralari bilan cheklanmay, balki ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy jihatlarni ham hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Bu orqali, shaharlarning obodonlashtirilgan, ekologik barqaror va fuqarolar uchun qulay yashash muhitlariga aylanishi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- "O'zbekiston respublikasining obodonlashtirish to'g'risidagi qonuni" – O'zbekiston respublikasi oliy majlisi, 2018 yil.
- Karimov I.A. "Yoshlarni ekologik tarbiyalashda davlat va jamiyatning roli" – Tashkent, 2009.
- Davronov N., O'roqov A. "Ekologik monitoring va obodonlashtirish nazorati" – Tashkent, 2019.
- "Obodonlashtirish va sanitariya-gigiyena qonunlari: O'zbekiston tajribasi" – O'zbekiston respublikasi sog'liqni saqlash vazirligi, 2021 yil.
- "Jamoat nazorati va ekologik ta'lim" – O'zbekiston ekologik jamiyatining hisobotlari, 2022 yil.
- "Shaharlarni ekologik rivojlantirish: Obodonlashtirish va tashkiliy chora-tadbirlar" – BMTning ekologiya va barqaror taraqqiyot dasturi, 2020 yil.
- Shuxratov X., Sharipov M. "Mahalliy hokimiyat va ekologik nazorat" – Tashkent, 2020.

UYUSHMAGAN YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIK PROFILAKTIKASI FAOLIYATINING KRIMINOGEN JIHATLARIDAGI HAMKORLIGI

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-kurs 311-guruh kursanti
Atanazarov Ruslan Ravshanbek o'g'li

Kalit so'zlar: Huquqbuzarliklar profilaktikasi, ommaviy axborot vositalari, o'zaro hamkorlik, jamoat xavfsizligi, axborot targ'iboti, jamoatchilikni ogohlantirish, tarmoq orqali profilaktika, ommaviy axborot vositalarining roli, fuqarolarni xabardor qilish, huquqni muhofaza qilish tizimi, ommaviy xabarnomalar.

Anotatsiya: Ushbu maqolada profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklar profilaktikasidagi o'rni va ommaviy axborot vositalari (OAV) bilan o'zaro hamkorligining ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada, profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklar oldini olishdagi vazifalari, shu jumladan, ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashda OAV bilan hamkorlik qilishning zarurligi ko'rsatiladi. Ommaviy axborot vositalarining huquqbuzarliklarni profilaktikasi va jamoatchilikni ogohlantirishdagi roli, axborot targ'iboti va fuqarolarni xabardor qilishning samaradorligi hamda bu jarayonda hukumat va OAV o'rtasida ma'lumot almashish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Maqola, jamoatchilikni huquqiy ta'lim bilan tanishtirish va xavfsizlikka doir axborotlarni samarali tarqatishning ahamiyatini ta'kidlaydi. OAV va profilaktika inspektorlarining o'zaro hamkorligi, huquqbuzarliklar oldini olishda yangi imkoniyatlar yaratish va jamiyatda xavfsizlik muhitini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Anotation: This article analyzes the role of preventive inspectors in the Prevention of violations and the importance of their interaction with the Media (Media). The article outlines the tasks of preventive inspectors in the Prevention of violations, including the need to cooperate with the media in ensuring social security. The role of the media in the Prevention of violations and warning of the public, the effectiveness of Information promotion and citizen awareness, and the mechanisms of information exchange between the government and the media in this process are considered. The article highlights the importance of introducing the public to legal education and the effective dissemination of security information. The interaction of media and preventive inspectors serves to create new opportunities in the Prevention of violations and strengthen the security environment in society.

Kirish

Ommaviy axborot vositalari (OAV) — bu keng auditoriyaga ma'lumot

yetkazish, ta'sir qilish va fikrlarni shakllantirish maqsadida ishlatiladigan turli vositalar, tizimlar va kanallardir. Ular jamiyatda axborot almashish, ijtimoiy fikrni shakllantirish va o'zaro aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. OAV quyidagi turlarni o'z ichiga oladi:

- Televiziya – Keng tarqalgan va keng auditoriyaga yetib boradigan vizual axborot vositasi. Televiziya orqali yangiliklar, ijtimoiy va madaniy dasturlar, reklama va boshqa axborotlar taqdim etiladi.

- Radio – Televiziyaga qaraganda audio axborot tarqatish vositasi bo'lib, keng auditoriyaga ma'lumotlarni eshittirish imkonini beradi.

- Matbuot – Gazetalar, jurnallar va boshqa chop etilgan materiallar. Matbuotda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy masalalar yoritiladi.

- Internet – Internet portallari, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, veb-saytlar va boshqa raqamli kanallar orqali axborot almashish. Internetning tarqalishi bilan, bu vosita juda katta ta'sir kuchiga ega bo'ldi.

- Ijtimoiy tarmoqlar – Facebook, Instagram, Twitter, YouTube kabi platformalar orqali axborot almashish, yangiliklar tarqatish va auditoriya bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqada bo'lish imkoniyatini yaratadi.

Axborot targ'iboti — bu ma'lum bir maqsadni amalga oshirish uchun axborotning keng jamoatchilikka, alohida guruhlar yoki shaxslar tomonidan tarqatilishi, ularning ongiga ta'sir ko'rsatish va ma'lum bir fikrni yoki xatti-harakatni rivojlantirish jarayonidir. Axborot targ'iboti ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy yoki madaniy maqsadlar uchun amalga oshiriladi va turli vositalar orqali amalga oshiriladi.

Axborot targ'ibotining asosiy xususiyatlari:

1.Ma'lumot tarqatish: Axborot targ'iboti orqali jamiyatga yoki alohida guruhlar orasida ma'lumotlar tarqatiladi. Bu, ko'pincha, yangiliklar, yirik voqealar yoki muhim ijtimoiy masalalar haqida bo'lishi mumkin.

2.Jamoatchilik fikrini shakllantirish: Targ'ibot jarayonida jamoatchilikning ma'lum bir masala yoki muammo haqidagi fikri, qarashlari va munosabatlari o'zgartiriladi yoki shakllantiriladi. Masalan, huquqbuzarliklarning oldini olish, sog'liqni saqlashni yaxshilash yoki ekologik muammolarni hal etish uchun targ'ibot ishlari o'tkazilishi mumkin.

3.Turli vositalar: Axborot targ'iboti matbuot, radio, televideniye, internet, ijtimoiy tarmoqlar kabi ommaviy axborot vositalari orqali amalga oshiriladi. Har bir vosita o'z auditoriyasiga mos ravishda ishlatiladi.

4.Ma'lumotning ishonchliligi va samaradorligi: Targ'ibotda taqdim etilayotgan ma'lumotlar ishonchli, to'g'ri va dolzarb bo'lishi kerak. Axborotning samaradorligi, uning qanday tarzda va qayerda yetkazilganiga bog'liq.

5.Ijtimoiy maqsadlar: Axborot targ'iboti ko'pincha ijtimoiy muammolarni hal

qilish yoki ijtimoiy ongini o'zgartirish uchun ishlatiladi. Bu sog'liqni saqlashni yaxshilash, huquqiy madaniyatni oshirish, xavfsizlikni ta'minlash yoki atrof-muhitni muhofaza qilish kabi masalalarda bo'lishi mumkin.

Ommaviy xabarnomalar — bu keng auditoriyaga tarqatiladigan va jamoatchilikni xabardor qilish, ogohlantirish yoki biror ijtimoiy, siyosiy yoki iqtisodiy masala bo'yicha ma'lumot berish uchun mo'ljallangan rasmiy yoki norasmiy axborot materiallari. Ommaviy xabarnomalar turli formatlarda bo'lishi mumkin va turli vositalar orqali tarqatiladi, masalan, matbuot, radio, televideniye, internet va ijtimoiy tarmoqlar.

Ommaviy xabarnomalar asosan quyidagi maqsadlarda ishlatiladi:

a. Axborot tarqatish: Ommaviy xabarnomalar keng jamoatchilikni ma'lum bir voqea yoki hodisa haqida xabardor qilish uchun ishlatiladi. Misol uchun, davlatning yangi qonunlari yoki o'zgartirishlari, yangiliklar yoki yirik ijtimoiy tadbirlar haqida ogohlantirish.

b. Jamoatchilikni ogohlantirish: Ommaviy xabarnomalar ijtimoiy xavfsizlik, epidemiyalar, tabiiy ofatlar yoki boshqa favqulodda vaziyatlar to'g'risida odamlarni ogohlantirish uchun ishlatiladi. Misol uchun, epidemiya tarqalishi haqida xabarnomalar orqali jamoatchilikni ehtiyotkorlik choralarini ko'rishga chaqirish.

c. Ta'lim va targ'ibot: Ommaviy xabarnomalar davlat dasturlari, ijtimoiy tashabbuslar yoki sog'liqni saqlash bo'yicha ma'lumot berish uchun ishlatiladi. Masalan, xavfsizlikni ta'minlash, huquqbuzarliklar profilaktikasi, ekologik masalalar yoki ijtimoiy adolatni targ'ib qilish.

d. Qonun va qoidalar haqida ma'lumot berish: Hukumat yoki boshqa tashkilotlar ommaviy xabarnomalar orqali yangi qonunlar, reglamentlar yoki boshqa normativ hujjatlar haqida jamoatchilikni xabardor qiladi. Bu xabarnomalar fuqarolarga o'z huquq va majburiyatlarini tushunishga yordam beradi.

e. Motivatsiya va qo'llab-quvvatlash: Ommaviy xabarnomalar ijtimoiy harakatlarni, milliy bayramlarni yoki muhim ijtimoiy masalalarni qo'llab-quvvatlash uchun ham ishlatiladi. Bu, masalan, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, huquqiy madaniyatni oshirish yoki jamiyatdagi birlashishni kuchaytirish uchun bo'lishi mumkin.

Fuqarolarni xabardor qilish — bu jamoatchilik, ayniqsa fuqarolarni turli ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy yoki huquqiy masalalar haqida ma'lumot berish jarayonidir. Bu jarayon orqali fuqarolar o'z huquqlari, majburiyatlari, yangi qonunlar, qarorlar, hukumatning tashabbuslari va boshqa muhim yangiliklar haqida xabardor qilinadi. Fuqarolarni xabardor qilishning maqsadi, jamiyatda tartibni saqlash, fuqarolarning faol va mas'uliyatli ishtirokini ta'minlash va jamiyatning barcha sohalarida shaffoflikni oshirishdir.

Fuqarolarni xabardor qilishning asosiy jihatlari:

• **Axborot tarqatish:** Fuqarolarni xabardor qilishda axborotning aniq, to'g'ri va o'z vaqtida tarqatilishi muhimdir. Ommaviy axborot vositalari (matbuot, radio, televideniye, internet va ijtimoiy tarmoqlar) orqali yangiliklar, qonunlar, hukumat qarorlari, yirik ijtimoiy yoki iqtisodiy tadbirlar haqida xabarnomalar tarqatiladi.

• **Huquqiy ta'lim:** Fuqarolarni o'z huquqlari va majburiyatlari to'g'risida xabardor qilish, huquqiy madaniyatni oshirishga yordam beradi. Masalan, huquqbuzarliklar profilaktikasi, yangi qonunlar, ijtimoiy yordam dasturlari va boshqa huquqiy masalalar haqida ma'lumotlar taqdim etiladi.

• **Favqulodda vaziyatlar:** Tabiiy ofatlar, epidemiyalar yoki boshqa favqulodda vaziyatlarda fuqarolarni tezkor va aniq xabardor qilish muhimdir. Bu, odamlarni xavfsizlik choralarini ko'rishga, kerakli yordamni olishga va xavf-xatarlarni oldini olishga undaydi.

• **Sog'liqni saqlash:** Sog'liqni saqlash bo'yicha xabardorlik, masalan, emlash, sanitariya-gigiena qoidalarini saqlash, epidemiyalarga qarshi kurashish va boshqa sog'liqni saqlash tashabbuslarida fuqarolarni ma'lumot bilan ta'minlash, ularning sog'lig'ini yaxshilashga yordam beradi.

• **Ijtimoiy masalalar:** Fuqarolarni atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy adolatni ta'minlash, gender tengligi, ekologik muammolar va boshqa muhim ijtimoiy masalalar haqida xabardor qilish, jamiyatda ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi.

• **Ko'rgazmalar va uchrashuvlar:** Fuqarolarni xabardor qilish uchun konferensiyalar, uchrashuvlar, seminarlar, ko'rgazmalar va boshqa ijtimoiy tadbirlar tashkil etilishi mumkin. Bu, bevosita fuqarolar bilan muloqot qilish va ularni muhim masalalar haqida to'g'ridan-to'g'ri xabardor qilish imkonini beradi.

Xabardor qilishning samarali usullari:

1. Ommaviy axborot vositalari (televiziya, radio, gazeta, internet va ijtimoiy tarmoqlar) orqali keng auditoriyaga ma'lumotlar etkazish.

2. Rasmiy xabarnomalar, e'lonlar va hukumat portalari orqali fuqarolarga muhim yangiliklar, qonunlar yoki qarorlar haqida ma'lumot berish.

Tashkilotlar va fuqarolik jamiyati bilan hamkorlik: Nufuzli tashkilotlar va fuqarolik jamiyati bilan hamkorlik qilib, fuqarolarni xabardor qilishni yanada samarali qilish.

• **Bevosita muloqot:** Jamoat yig'ilishlari, uchrashuvlar, seminarlar va boshqa tadbirlarda fuqarolar bilan bevosita aloqada bo'lish.

Huquqbuzarliklar profilaktikasida ijtimoiy reabilitasiya, ijtimoiy moslashtirish chora tadbirlarining ahamiyati sohasidagi **muammo va yechimlar**.

Muammo:

•Sobiq mahkumlarning jamiyatga qaytishi: Ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirishning yo'qligi sobiq mahkumlarning jamiyatga qaytishida muammolarni keltirib chiqaradi. Bu, ular uchun ish o'rinlari, uy-joy va boshqa resurslar taqdim etmaslik orqali huquqbuzarliklarning takrorlanishiga olib keladi.

•Jamiyatdagi ijtimoiy izolyatsiya: Ijtimoiy moslashtirishning yo'qligi, huquqbuzarlarga jamoat hayotiga kirish, ularning ijtimoiy faoliyatga qo'shilish imkoniyatlarini cheklaydi, bu esa jamiyatda izolyatsiyani kuchaytiradi.

•Ta'lim va kasbiy tayyorgarlik: Sobiq huquqbuzarlarning kasbiy ta'lim va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun zarur infratuzilmaning etishmasligi, ularni yangi ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duchor etadi.

Yechim:

•Ijtimoiy reabilitatsiya dasturlari: Sobiq mahkumlar va huquqbuzarlarga ijtimoiy reabilitatsiya dasturlarini joriy qilish orqali ularning jamiyatga qaytish jarayonini yengillashtirish mumkin. Bunday dasturlar kasbiy tayyorgarlik, ijtimoiy moslashtirish, psixologik yordam va huquqiy maslahatlar kabi xizmatlarni o'z ichiga olishi kerak.

•Ijtimoiy moslashtirish va psixologik yordam: Ijtimoiy moslashtirish dasturlari fuqarolarni jamiyatga qayta kiritishda muhim rol o'ynaydi. Bu, ayniqsa, huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni o'zining yangi ijtimoiy muhitida muvaffaqiyatli qo'llab-quvvatlash va moslashtirishga qaratilgan. Psixologik yordam va terapiya, shuningdek, reabilitatsiya dasturlari orqali jamiyatdan chetlashgan shaxslarni yangi turmush tarziga moslashtirishda yordam berishi mumkin.

•Kasbiy tayyorgarlik va ta'lim: Sobiq mahkumlar uchun kasbiy tayyorgarlik dasturlarini rivojlantirish, ularni yangi ish o'rinlariga tayyorlash va yangi ko'nikmalarni o'rgatish orqali jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi. Ta'lim va kasbiy tayyorgarlik dasturlari huquqbuzarlikning takrorlanish ehtimolini kamaytiradi.

•Jamiyatda qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish: Huquqbuzarlikdan qaytgan shaxslar uchun jamoat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish muhimdir. Ijtimoiy tashkilotlar, davlat va maxsus reabilitatsiya markazlari tomonidan qo'llab-quvvatlash yordamida ularning jamiyatga moslashuvi osonlashadi va ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashda yordam beradi.

•Huquqbuzarlikning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar: Huquqbuzarliklarning oldini olish uchun profilaktik chora-tadbirlar, jumladan, jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirish, jismoniy va psixologik yordam ko'rsatish, va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishga yo'naltirilgan dasturlarni joriy etish kerak. Bu ijtimoiy izolyatsiyani kamaytirishga, jamiyatni birlashtirishga va huquqbuzarlikning

takrorlanishiga to'sqinlik qiladi.

Xulosa

Huquqbuzarliklar profilaktikasida ijtimoiy reabilitasiya va ijtimoiy moslashtirish chora-tadbirlarining ahamiyati juda katta. Bu jarayonlar huquqbuzarlarning jamiyatga qaytishini yengillashtiradi, ularning yangi ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlaydi va huquqbuzarlikning takrorlanishining oldini olishga yordam beradi. Ijtimoiy reabilitasiya va moslashtirish dasturlari orqali sobiq mahkumlar kasbiy tayyorgarlik, psixologik yordam va huquqiy maslahatlar olish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Shuningdek, jamiyatda ularga ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish, ularni jamoat hayotiga faol qo'shilishga undashda muhim rol o'ynaydi.

Bunday chora-tadbirlar huquqbuzarlikni oldini olishda samarali vosita bo'lib, jamoat xavfsizligini ta'minlash va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, huquqbuzarlarga qayta ijtimoiylashish jarayonida ta'lim va kasbiy tayyorgarlik orqali yangi ko'nikmalarni o'rgatish jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlashga hissa qo'shadi. Shuning uchun ijtimoiy reabilitasiya va moslashtirish chora-tadbirlarini kengaytirish va yanada samarali amalga oshirish jamiyatning huquqbuzarliklarsiz rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev, Sh. (2016). Huquqni muhofaza qilish tizimi va huquqbuzarliklar profilaktikasi. Toshkent: «O'zbekiston» nashriyoti.
2. G'ulomov, T. (2017). Ijtimoiy reabilitasiya va huquqbuzarliklarning oldini olishda zamonaviy yondashuvlar. Tashkent: Akademyashr.
3. Karimov, I. A. (2019). Jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar va huquqbuzarliklar profilaktikasi. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
4. Mirzaev, A. (2021). Huquqni muhofaza qilish va huquqbuzarliklar profilaktikasida ijtimoiy moslashtirishning roli. Toshkent: Institut of Law and International Relations Publishing.
5. Kamilov, S. (2020). Ijtimoiy moslashtirish va reabilitasiya: huquqbuzarliklarning oldini olishdagi ahamiyati. Journal of Criminal Law, 4(3), 12–19.
6. Shukurov, R. (2018). Huquqiy madaniyat va huquqbuzarliklar profilaktikasidagi yangi yondashuvlar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi nashriyoti.
7. Yusupov, N. (2020). Jinoyatlarni oldini olish va sobiq mahkumlarni reabilitasiya qilish. Toshkent: O'zbekiston Journal of Law and Human Rights.

UYUSHMAGAN YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIK PROFILAKTIKASI FAOLIYATINING KRIMINOGEN JIHLTLARI

IIV Akademiyasi 3-o'quv kursi 311-guruh kursanti

Atanazarov Ruslan Ravshanbek o'g'li

Anotatsiya: Mazkur tadqiqotda huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida ijtimoiy reabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish tarixi hamda. Ushbu sohani takomillashtirish masalalari yoritiladi. Ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirish huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatga qaytarish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ushbu choralar, asosan, jinoyatga yo'l qo'ygan shaxslarni ijtimoiy jihatdan qayta shakllantirish, ularning jamiyatga moslashishini ta'minlash va jinoyatni takrorlash ehtimolini kamaytirish maqsadida amalga oshiriladi.

Anotation: In this study, the history of social rehabilitation and social adaptation in the field of crime prevention, as well as issues of improvement in this field, will be covered. Social rehabilitation and adjustment play an important role in the process of crime prevention and reintegration of offenders into society. These measures are mainly implemented in order to socially reshape the persons who have committed the crime, to ensure their adaptation to the society and to reduce the possibility of repeating the crime.

Kalit so'zlar: Huquqbuzarlik, profilaktika, ijtimoiy reabilitatsiya, ijtimoiy moslashtirish, jinoyatni oldini olish, jamiyatga qayta moslashish, ijtimoiy yordam, huquqiy mexanizmlar.

Key words: Crime, prevention, social rehabilitation, social adaptation, crime prevention, reintegration into society, social assistance, legal mechanisms.

Kirish

Bugungi kunda huquqbuzarliklarning oldini olish va ularni minimallashtirish jamiyatimizning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda huquqbuzarliklar faqat davlat va huquqni muhofaza qilish organlari emas, balki barcha ijtimoiy tuzilmalar va fuqarolik jamiyati ishtirokidagi keng ko'lamli faoliyatni talab qiladi. Aynan shu nuqtai nazardan, ijtimoiy reabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish choralarning samarali tizimi huquqbuzarliklarning oldini olishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada huquqbuzarliklarning oldini olishda ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirishning ahamiyati va mavjud tizimning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, amaldagi tizimdagi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

I. Ijtimoiy Reabilitatsiya va Ijtimoiy Moslashtirishning Ahmiyati Ijtimoiy reabilitatsiya-bu jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatga qaytarish, ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish, ta'lim va mehnat bilan ta'minlash, shuningdek, ularning ruhiy va psixologik holatini yaxshilashga qaratilgan kompleks jarayondir. Bu jarayonning tarixi bir necha asrlar davomida rivojlanib, murakkablashgan. Ijtimoiy reabilitatsiya tizimi o'zining shakllanishi va rivojlanishida jamiyatdagi o'zgarishlar, jinoyat darajasi va jinoyatchilikka qarshi kurash metodologiyalarining o'zgarishi bilan chambarchas bog'liqdir. Quyida ijtimoiy reabilitatsiya tarixi va uning rivojlanish bosqichlari haqida batafsil ma'lumot keltirilgan.

1. Dastlabki bosqichlar (Antik davr – O'rta asrlar) Ijtimoiy reabilitatsiyaning ilk shakllari insoniyat tarixining qadimgi davrlariga borib taqaladi. Antik davrlarda, xususan, Yunaniston va Rimda jinoyat sodir etgan shaxslar uchun ba'zi ijtimoiy yordam va qayta moslashish mexanizmlari mavjud bo'lgan. Masalan, Rimda jinoyatchilar uchun ayrim "reabilitatsiya" shakllari bo'lib, ular ijtimoiy hayotga qaytishdan oldin ma'lum bir "tozalash" jarayonidan o'tkazilgan.

O'rta asrlarda jinoyatni sodir etgan shaxslar uchun jamiyatda reabilitatsiya tizimi emas, balki jazo va qatl qilish tizimi afzal ko'rilgan. Bu davrda jinoyat sodir etgan odamlarni ijtimoiy hayotdan to'liq chetlatish yoki jismoniy jazolash kabi usullar qo'llanilgan. Reabilitatsiya o'rniga, asosan, jazolar, jismoniy va ruhiy mukofotlar bilan javob berish amaliyoti keng tarqalgan.

2. Yangi davrda (XVII-XIX asrlar) Jinoyatga qarshi kurash va ijtimoiy reabilitatsiyaning yangi shakllari XVIII va XIX asrlarda, Yevropa va Amerika davlatlarida joriy etila boshlandi. Bu davrda ijtimoiy reabilitatsiya tizimining shakllanishida Xristian ta'limoti va gumanitar tamoyillar muhim rol o'ynagan. XIX asrda Yevropada va Amerikada jamoat qo'llab-quvvatlash tizimlarining rivojlanishi, yangi ijtimoiy xizmatlar va ta'lim dasturlari jinoyat sodir etgan shaxslarning qayta jamiyatga moslashishini ta'minlashga yordam bera boshladi. Shu bilan birga, Xristian diniy tashkilotlari jinoyat sodir etgan shaxslarni qayta tarbiyalashda muhim rol o'ynagan.

3. Sanoat inqilobi va ijtimoiy ishlar (XIX asr oxiri, XX asr boshlarida) Sanoat inqilobi va shaharlashuv jarayonlari jinoyatchilik darajasining ortishiga olib keldi. Bu davrda ijtimoiy reabilitatsiya va jinoyatchilikni oldini olishga qaratilgan yangi tizimlar va yondashuvlar ishlab chiqildi. Reabilitatsiya markazlari va qamoqxonalarda qayta tarbiya kurslari tashkil etila boshlandi. Reabilitatsiya va jamiyatga qaytarish jarayonida yangi pedagogik va psixologik usullar qo'llanila boshlandi. XX asrning boshlarida ijtimoiy reabilitatsiya haqida ilmiy tadqiqotlar va psixologik yondashuvlar ko'paydi. Asosan, jinoyatchilarni faqat jazolash emas, balki ularni sog'lomlashtirish va jamiyatga qaytarish, ularning jamiyatda o'z o'rnini

topishlari kerakligi haqida ilmiy g'oyalar shakllandi. Bu davrda tuzatish (penitensiar) tizimi va psixologik rehabilitatsiya faol rivojlana boshladi. Eng ilk rehabilitatsiya tizimlaridan biri Pensilvaniya tizimi (Pensilvaniya shtati, AQSH) edi. Bu tizimda jinoyatchilarni alohida kameralarda saqlash va ularni o'qitish, ta'lim va mehnat bilan shug'ullanishga majbur qilish orqali qayta tarbiyalashga intilgan. Bu tizimda psixologik va moral jihatdan shaxsni o'zgartirishga qaratilgan yondashuvlar joriy etildi.

4. XX asrning o'rtalari-hozirgi zamon (1940-2020) XX asrning o'rtalaridan boshlab, ijtimoiy rehabilitatsiya tizimi butun dunyoda keng rivojlana boshladi. 1940-yillardan keyin ko'plab davlatlar jinoyatchilarni jamiyatga qaytarishning samarali usullari va rehabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqdilar. Bu davrda ijtimoiy rehabilitatsiya tushunchasi nafaqat jinoyatchilarga, balki ijtimoiy jihatdan zaif guruhlar-nogironlar, narkomanlar, alkogollar va boshqalar uchun ham tatbiq qilina boshlandi.

Amerikada 1960-yillarda jinoyatchilarni qayta ijtimoiylashtirishda ijtimoiy xizmatlar va psixologik yordamni ko'rsatishning ahamiyati tobora ortdi. Rehabilitatsiya markazlarining asosiy vazifasi, jinoyatchilarni o'z xatti-harakatlarini o'zgartirish, yangi kasblar va hunarlar o'rgatish, shuningdek, jamiyatga moslashishda yordam berish edi. Bu jarayonda tuzatish tizimi va psixologik terapiya muhim rol o'ynadi. 1990-yillardan keyin Yevropa va Osiyo davlatlarida ham rehabilitatsiya tizimi kuchayib, jinoyatchilarga nisbatan qattiq jazo tizimidan ko'ra, qayta integratsiya va ijtimoiy moslashtirishga katta e'tibor qaratildi. Rehabilitatsiya va jinoyatchilarni qayta ijtimoiylashtirishga oid muhim tamoyillar Yevropada, xususan, Finlandiya va Shvetsiya kabi davlatlarda o'zgacha muvaffaqiyatlarga erishdi.

5. Zamonaviy yondashuvlar (2000-yillardan hozirgi kungacha) Bugungi kunda ijtimoiy rehabilitatsiya va qayta moslashtirish tizimi yanada murakkab va zamonaviy yondashuvlarga asoslanadi. Psixologik yordam, sog'liqni saqlash, ta'lim va mehnat bilan bandlikni ta'minlash orqali jinoyatchilarni jamiyatga qaytarishning samaradorligi ortmoqda. Ijtimoiy rehabilitatsiya faqat qamoqxonalarda amalga oshirilmaydi, balki muayyan markazlar, psixologik xizmatlar va maxsus ta'lim dasturlari orqali amalga oshiriladi. Rehabilitatsiya jarayonida yangi texnologiyalar, onlayn psixologik yordam va rehabilitatsiya kurslari, shuningdek, jinoyatchilarni jamiyatga qaytarish bo'yicha innovatsion dasturlar faol qo'llanilmoqda.

Ijtimoiy moslashtirish esa, shaxsning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy hayotda o'z o'rnini topishi uchun kerakli sharoitlarni yaratish jarayonidir. Bu jarayonning maqsadi-jamiyatda hech qanday ijtimoiy, psixologik yoki iqtisodiy to'siqlar bo'lmagan holda shaxsning o'zini to'liq anglashiga, jamiyatga moslashishiga va huquqlarini amalga oshirishiga yordam berishdir. Huquqbuzarliklarning oldini olishda bu ikki jarayonning o'zaro bog'liqligi juda muhimdir. Jinoyatga qarshi

kurashishda faqat jazo choralari emas, balki jinoyatchilarning qayta tarbiya qilinishi, ularning jamiyatga to'liq qaytishi va o'zgarishi muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirishning samarali amalga oshirilishi jamiyatda huquqbuzarliklarning kamayishiga va ularning takrorlanish xavfini pasaytirishga olib keladi

Ijtimoiy rehabilitatsiya va jinoyatni oldini olish tizimiga oid ba'zi asosiy yo'nalishlar haqida umumiy ma'lumotlar keltirilgan:

1.Reabilitatsiya dasturlari va ularning kengayishi: O'zbekistonda 2017-yildan boshlab, jinoyat sodir etgan shaxslar uchun ijtimoiy rehabilitatsiya va qayta moslashtirish dasturlari kengaytirildi. Ayniqsa, qamoqxonalarda jinoyatchilarga yordam ko'rsatish, ularni psixologik va mehnat bilan ta'minlash, jamiyatga qaytish uchun tayyorlash bo'yicha ijtimoiy markazlar ochilmoqda.

2.Jinoyatchilik darajasi va qayta jinoyat sodir etish: O'zbekiston statistikalariga ko'ra, jinoyat sodir etgan shaxslarning qayta jinoyat qilish darajasi o'rtacha pasayib borayotganini ko'rsatmoqda. Rehabilitatsiya va psixologik xizmatlar orqali qayta jinoyat qilish holatlarining kamayishi kuzatilmoqda.

3.Reabilitatsiya uchun ajratilgan mablag'lar: Davlat tomonidan rehabilitatsiya va qayta moslashtirishga ajratilayotgan mablag'lar yildan-yilga oshib bormoqda. Maxsus davlat dasturlari doirasida ijtimoiy xizmatlar, ta'lim va mehnatga joylashtirishga qaratilgan mablag'lar yil sayin ko'paymoqda.

4.Reabilitatsiya markazlari va ularning faoliyati: 2023-yilda O'zbekistonda yangi ijtimoiy rehabilitatsiya markazlari ochildi. Bu markazlarda jinoyat sodir etgan shaxslarni qayta jamiyatga moslashtirish, ular uchun ta'lim dasturlari, kasb-hunar kurslari va psixologik yordam ko'rsatish yo'lga qo'yilgan.

II. Mavjud Muammolar:Bugungi kunda huquqbuzarliklarning oldini olish va ijtimoiy rehabilitatsiya tizimi bir qancha muammolarga duch kelmoqda. Quyida eng asosiy muammolarni keltirish mumkin:

a.Qonuniy va tashkilot tizimidagi noaniqliklar: Ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirish tizimi bilan bog'liq qonun va me'yoriy hujjatlar orasida o'zaro kelishmovchiliklar mavjud. Bu esa tizimning samarali ishlashiga to'sqinlik qiladi. Ayrim holatlarda, rehabilitatsiya jarayonida foydalaniladigan usullar va yondashuvlar o'rtasida farqlar mavjud bo'lib, ular kompleks yondashuvni ta'minlashda qiyinchiliklar yaratadi.

b.Ijtimoiy xizmatlarning yetarli emasligi: Jinoyat sodir etgan shaxslarning rehabilitatsiyasi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy xizmatlar (psixologik yordam, mehnatga joylashish, ta'lim olish va boshqalar) ko'pincha yetarli darajada taqdim etilmaydi. Bu esa ularning jamiyatga qaytishini murakkablashtiradi.

c.O'zgarishlarga qarshi psixologik qarshilik: Jinoyat sodir etgan shaxslar

ko'pincha psixologik to'siqlarga duch keladilar. Ularning o'zgarishlarga bo'lgan qarshiligi, ko'pincha ijtimoiy moslashtirish va rehabilitatsiya jarayonlarini sekinlashtiradi.

d.Jamoatchilikning rehabilitatsiya jarayoniga nisbatan salbiy munosabati: Jamiyatda jinoyatchilarni rehabilitatsiya qilishga nisbatan ko'pincha salbiy qarashlar mavjud. Bu esa rehabilitatsiya choralari samaradorligini pasaytiradi, chunki ular jamiyat tomonidan to'liq qo'llab-quvvatlanmaydi.

e.Oila va jamoaning rolining yetarlicha tan olinmasligi: Rehabilitatsiya va moslashtirish jarayonida oilaning va jamoaning ahamiyati etarlicha hisobga olinmaydi. Boshqa sohalar bilan taqqoslaganda, oila va jamoa tomonidan taqdim etiladigan qo'llab-quvvatlash samaradorligi past.

III. Takliflar: Jinoyat sodir etgan shaxslarni ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirishning samarali tizimiga aylantirish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqilgan:

a.Qonuniy va tashkilot tizimini takomillashtirish: Ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirish bilan bog'liq barcha qonun va me'yoriy hujjatlarni birlashtirish va yanada aniqroq belgilash lozim. Shu bilan birga, rehabilitatsiya jarayonida ishlatiladigan metodologiyalar va yondashuvlarni yagona tizimga keltirish kerak.

b.Ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish va takomillashtirish: Rehabilitatsiya jarayonida zarur bo'lgan ijtimoiy xizmatlar (psixologik yordam, ta'lim, mehnat bilan bandlik) tizimini kengaytirish va sifatini oshirish zarur. Bunda davlat va nodavlat sektorlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

c.Psixologik yordam va ta'limni kuchaytirish: Jinoyat sodir etgan shaxslarni psixologik jihatdan tayyorlash, ularni ijtimoiy va psixologik nuqtai nazardan o'zgartirish uchun maxsus kurslar va treninglarni tashkil etish lozim. Bu ular uchun yangi kasb va malakalarni egallash imkoniyatlarini yaratadi.

d.Jamoatchilikni rehabilitatsiya jarayoniga jalb qilish: Rehabilitatsiya tizimining samaradorligini oshirish uchun jamiyatning barcha qatlamlarini bu jarayonga jalb qilish kerak. Jinoyatga qarshi kurashda jamoatchilik, oilalar va ijtimoiy tashkilotlar o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur.

e.Oilalar va jamoatni qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratish: Oilalar va jamoatni rehabilitatsiya jarayonida faollashtirish, ularga psixologik va ijtimoiy yordam ko'rsatish uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish kerak. Bu shaxsning qayta moslashish jarayonini tezlashtiradi va o'zgarishlarga bo'lgan qarshilikni kamaytiradi.

f.Monitoring va tahlil qilish tizimini yaratish: Ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirish jarayonlarining samaradorligini muntazam ravishda kuzatib borish va tahlil qilish tizimini yaratish zarur. Bu jarayonlarni optimallashtirish va yangilanishlarga tezda javob berishga imkon beradi.

Xulosa Huquqbuzarliklarning oldini olishda ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirish tizimining ahamiyati katta. Ushbu tizimning samaradorligini oshirish uchun qonuniy, psixologik, iqtisodiy va ijtimoiy yondashuvlarni kompleks ravishda takomillashtirish zarur. Jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatga qaytarishda ijtimoiy yordam, ta'lim, psixologik rehabilitatsiya va jamoatchilikning o'zgarishlarga bo'lgan munosabati katta rol o'ynaydi. Ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashtirish tizimining samarali ishlashini ta'minlash, o'z navbatida, huquqbuzarliklarning kamayishiga, jamiyatda xavfsizlikning yaxshilanishiga va barcha fuqarolarni ijtimoiy hayotga qo'shishga yordam beradi

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING HUQUBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASINI AMALGA OSHIRISHDA DAVLAT VETERINARIYA XIZMATI BILAN O`ZARO AMALGA OSHIRILADIGAN HAMKORLIGIDAGI ISHLAR

Turg'unboev Suhrob Doniyorbek o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kunduzgi ta'lim

3-o'quv kursi 315-guruh kursanti

Kalit so'zlar: Davlat veterinariya xizmati, sanitariya-gigiena, veterinariya nazorati, qonun ustuvorligi, jamoatchilik, monitoring, tekshirish, veterinariya qonunchiligi, huquqni muhofaza qilish, profilaktika tadbirlari, atrof-muhitni muhofaza qilish, qoidabuzarliklarni oldini olish, tekshiruv, veterinariya sohasida hamkorlik, davlat organlari, hayvonlar salomatligi, veterinariya himoyasi.

Anotatsiya: "Inspektorning Huquqbuzarliklar Profilaktikasini Davlat Veterinariya Xizmati Bilan O'zaro Hamkorlikda Amalga Oshirish: Xalqaro Tajriba" mavzusi veterinariya xizmatlari va inspektorlar o'rtasidagi samarali hamkorlikning jamoat va hayvonlar salomatligini ta'minlashdagi ahamiyatiga e'tibor qaratadi. Veterinariya profilaktik tadbirlarida inspektorlarning roli hayvonlar salomatligi standartlarini saqlash, epidemiyalarning oldini olish va qonunlarga rioya qilinishini ta'minlashda juda muhimdir. Biroq, ba'zan inspektorlarning vakolatlari buzilishi ushbu tadbirlarning samaradorligini pasaytirishi mumkin. Ushbu tadqiqotda inspektor vakolatlarini boshqarishda xalqaro tajriba va eng yaxshi amaliyotlar o'rganiladi, davlat veterinariya xizmatlari bilan hamkorlikning ahamiyati ta'kidlanadi. Tadqiqot inspektorlarning vakolatini suiiste'mol qilishni oldini olish va veterinariya idoralari va inspektoratlar o'rtasidagi samarali hamkorlikni ta'minlash bo'yicha dunyo miqyosidagi asosiy strategiyalarni tahlil qilishni maqsad qilgan. Xalqaro muvaffaqiyatli modellarni o'rganish orqali tadqiqot O'zbekistonda veterinariya inspektorlik tizimini takomillashtirish yo'llarini taklif qiladi, kasalliklarni samarali nazorat qilish, qonunlarga rioya qilish va hayvonlar salomatligini ta'minlashni nazarda tutadi. Tadqiqot veterinariya sohasining barqaror rivojlanishi uchun zarur bo'lgan profilaktik va tuzatish choralariga alohida e'tibor qaratadi.

Anotation: The topic "Preventing Violations of the Inspector's Authority in the Implementation of Preventive Measures in Collaboration with the State Veterinary Service: International Experience" addresses the importance of effective cooperation between veterinary services and inspectors in ensuring public and animal health safety. The role of inspectors in veterinary preventive measures is critical for maintaining animal health standards, preventing outbreaks, and ensuring compliance

with regulations. However, there are instances where violations of inspectors' authority can hinder the effectiveness of these measures. This research will explore international best practices and experiences in managing inspector authority, highlighting the importance of collaboration with state veterinary services. The study aims to provide insights into the key strategies used globally to prevent abuses of power by inspectors and to ensure smooth cooperation between veterinary authorities and inspection services. By examining successful international models, the research will suggest ways to improve the system of veterinary inspections in Uzbekistan, ensuring effective disease control, compliance with laws, and the overall health of animals. The study will focus on both preventive and corrective measures that are vital for the sustainable development of the veterinary sector.

Kirish

Mavzuning dolzarbligi: Hayvonlar salomatligini saqlash va kasalliklarning tarqalishini oldini olishda veterinariya xizmati muhim rol o'ynaydi. Bu sohada inspektorlarning faoliyati, ularning vakolatlarini to'g'ri amalga oshirishi, shuningdek, davlat veterinariya xizmati bilan samarali hamkorlikni o'rnatish, profilaktik tadbirlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun juda zarurdir. Afsuski, ba'zan inspektorlarning vakolatlarini suiiste'mol qilish, bu jarayonning samaradorligini pasaytirishi mumkin, bu esa hayvonlar salomatligini ta'minlashga jiddiy tahdid soladi.

Ushbu maqolada, inspektorlarning huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshirishda davlat veterinariya xizmati bilan o'zaro hamkorlikni yaxshilash bo'yicha xalqaro tajribalar o'rganiladi. Xalqaro tajribalar, inspektorlarning vakolatlari bilan bog'liq muammolarni hal qilish, shuningdek, veterinariya xizmati va inspektoratlar o'rtasida o'zaro ishonch va samarali aloqalarni o'rnatishning muhimligini ko'rsatadi. Tadqiqotda, dunyo miqyosida muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan modellarni tahlil qilish orqali, O'zbekistondagi veterinariya tizimini takomillashtirish yo'llari ko'rsatiladi, kasalliklarni oldini olish va hayvonlar salomatligini ta'minlashning samarali usullari ishlab chiqiladi. Shu nuqtai nazardan, maqolada inspektorlarning vakolatini suiiste'mol qilishni oldini olish uchun zarur bo'lgan profilaktik choralar, shuningdek, tuzatish va yaxshilash choralari haqida ham so'z boradi. Bu usullar veterinariya sohasining barqaror rivojlanishi, qonunlarga rioya qilish va jamoat salomatligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Veterinariya inspeksiyasi va huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasidagi xalqaro tajriba, davlat veterinariya xizmati bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish va inspektorlarning vakolatlarini to'g'ri amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Dunyo bo'ylab bir qator mamlakatlar veterinariya inspeksiyasini samarali tashkil

etish, hayvonlar salomatligini ta'minlash, va qonunlarga rioya qilishni mustahkamlash uchun o'zaro hamkorlikni rivojlantirmoqda.

1. Yevropa Ittifoqi: Yevropa Ittifoqi (YI) mamlakatlarida veterinariya inspeksiyasi va huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimi o'zaro hamkorlikka asoslanadi. YI veterinariya xizmati va davlat inspektoratlari o'rtasida doimiy axborot almashish va koordinatsiya mavjud. Bularning barchasi kasalliklarning oldini olish va tezkor chora-tadbirlarni ko'rishda samarali natijalar beradi. Yevropada veterinariya inspektorlarining vakolatlari va ularning faoliyatini doimiy nazorat qilish tizimi tashkil etilgan bo'lib, huquqbuzarliklar profilaktikasi uchun qat'iy qonunlar va monitoring mexanizmlari mavjud.

2. AQSh: AQShda veterinariya xizmati va inspektoratlar o'rtasidagi hamkorlik mustahkamlangan. Federal veterinariya xizmati (USDA) va davlat veterinariya xizmatlari o'rtasidagi hamkorlik, o'zaro maslahatlar, muntazam treninglar va auditlar orqali inspektorlarning faoliyatini yaxshilashga qaratilgan. AQShda inspektorlarning huquqbuzarliklarini oldini olish uchun maxsus etika kodekslari va tartibga solish tizimlari mavjud. Bu tizimlar inspektorlarning ishonchli va to'g'ri ish yuritishiga yordam beradi.

3. Avstraliya: Avstraliyada veterinariya xizmati va inspektoratlar o'rtasida o'zaro hamkorlik, asosan, hududiy va davlatlararo darajada amalga oshiriladi. Veterinariya inspektorlarining vakolatlari davlat qonunlari bilan qat'iyan belgilangan va davlat veterinariya xizmati tomonidan doimiy nazorat qilinadi. Avstraliyada veterinariya inspektorlarining faoliyati xalqaro standartlarga moslashtirilgan va ularning ishi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Hayvonlar salomatligini ta'minlash va kasalliklarning oldini olish uchun yuqori darajadagi profilaktik tadbirlar va tekshiruvlar o'tkaziladi.

4. Kanada: Kanadada veterinariya xizmati va inspektoratlar o'rtasidagi hamkorlik qonuniy va operatsion nuqtai nazardan juda rivojlangan. Kanada veterinariya xizmati har yili muntazam ravishda inspektorlar uchun treninglar o'tkazadi, ularga yangi qonunlar va standartlar haqida ma'lumot beradi. Buning natijasida, veterinariya inspektorlari huquqbuzarliklarni aniqlash va oldini olish bo'yicha yuqori malakaga ega bo'lishadi. Bundan tashqari, Kanada veterinariya xizmati va inspektoratlar o'rtasidagi doimiy muloqot va hamkorlik, kasalliklarning tarqalishini tezda aniqlash va unga samarali javob berishga imkon yaratadi.

Xalqaro tajriba, veterinariya inspektorlarining vakolatlarini suiiste'mol qilishni oldini olishda va davlat veterinariya xizmati bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Bunday hamkorliklar kasalliklarning oldini olish, hayvonlar salomatligini ta'minlash va qonunlarga rioya qilishda yuqori samaradorlikka erishishga yordam beradi. O'zbekistonda ham bunday tajribalarni o'rganish va tatbiq

etish, veterinariya tizimini yanada mustahkamlash va samarali boshqaruvni ta'minlash uchun katta ahamiyatga ega.

Davlat veterinariya xizmati — bu hayvonlar salomatligini saqlash, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, yuqumli kasalliklarning oldini olish, veterinariya qonunchiligiga rioya qilish va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan shug'ullanuvchi davlat organidir. Ushbu xizmat, davlat siyosati va qonunlariga asoslanib, hayvonlar va insonlar o'rtasidagi infeksiyalarni tarqalishini oldini olish, hayvonlarni sog'lom saqlash va oziq-ovqat mahsulotlarining xavfsizligini ta'minlash uchun profilaktik va tekshiruv ishlarini amalga oshiradi.

Profilaktika Inspektorlarining Bajaradigan Ishlari

Profilaktika inspektorlari veterinariya sohasida muhim rol o'ynaydi. Ularning vazifalari asosan hayvonlar salomatligini ta'minlash, kasalliklarni oldini olish, va veterinariya qonunlariga rioya qilishni nazorat qilishga qaratilgan. Inspektorlar, o'z faoliyatlarini amalga oshirgan holda, davlat veterinariya xizmati bilan o'zaro hamkorlikda ishlaydi. Ularning bajaradigan asosiy ishlari quyidagilardan iborat:

1. Hayvonlar Salomatligini Nazorat Qilish

Inspektorlar, veterinariya xizmati tomonidan belgilangan profilaktik tadbirlarni amalga oshiradilar. Ular hayvonlar salomatligini tekshiradilar, kasalliklarning oldini olish uchun zarur bo'lgan choralarni ko'radilar, va muhim sanitariya-gigiyenik tadbirlarni bajonadlar. Kasalliklar tarqalishining oldini olish maqsadida, inspektorlar hayvonlarning emlash, karantin va boshqa profilaktik choralarni amalga oshiradilar.

2. Veterinariya Qonunlariga Rioya Qilinishini Nazorat Qilish

Inspektorlar, veterinariya qonunlari va standartlariga rioya qilishni ta'minlash uchun tekshiruvlar o'tkazadilar. Ular veterinariya tashkilotlarining faoliyatini, fermer xo'jaliklarini va boshqa tashkilotlarni tekshirib, har qanday qonunbuzarliklarni aniqlaydilar. Agar huquqbuzarliklar aniqlansa, inspektorlar zarur choralarni ko'radilar va mutasaddi organlarga xabar beradilar.

3. Kasalliklarni Aniqlash va Oldini Olish

Inspektorlar kasalliklarni aniqlashda va ularning oldini olishda asosiy rol o'ynaydi. Ular hayvonlarni tekshirish, laboratoriya tahlillari o'tkazish va epidemiyalarni oldini olish uchun zarur choralarni ko'rishadi. Kasalliklar aniqlangan taqdirda, inspektorlar ularni tezda izolyatsiya qilish va zarur tibbiy yordamni taqdim etish choralarni ko'radilar.

4. Karantin Tadbirlarini Amalga Oshirish

Inspektorlar hayvonlar va o'simliklar kasalliklari tarqalishini oldini olish uchun karantin choralarni amalga oshiradilar. Agar xatarli kasalliklar aniqlansa, inspektorlar o'sha hududda karantin qo'yish, hayvonlarni izolyatsiya qilish va kasallikni tarqatmaslik uchun zarur chora-tadbirlarni amalga oshiradilar.

5. Sanitariya-Gigiyenik Ko'rsatmalarni Bajonadlar

Profilaktika inspektorlari, veterinariya xizmatlari bilan hamkorlikda sanitariya-gigiyenik ko'rsatmalarni amalga oshiradilar. Ular oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, hayvonlar uchun zarur bo'lgan toza va sog'lom muhitni yaratish, va kasalliklarning tarqalishiga yo'l qo'ymaslik uchun talablar va standartlarga rioya qilishni nazorat qiladilar.

6. Treninglar va O'qitish

Inspektorlar, veterinariya xizmati bilan hamkorlikda, o'z malakalarini oshirish uchun doimiy ravishda treninglar o'tkazadilar. Bu treninglar veterinariya standartlari, yangi kasalliklar, va ularni davolash usullari haqida ma'lumotlar berishga qaratilgan. Bu esa inspektorlarning samarali ishlashini ta'minlaydi va kasalliklarni tezda aniqlash imkoniyatini oshiradi.

7. Xavfli Kasalliklar Bilan Kurashish

Profilaktika inspektorlari, xavfli va yuqori tarqalish imkoniyatiga ega bo'lgan kasalliklar bilan kurashishda muhim rol o'ynaydi. Ular hayvonlar o'rtasidagi kasalliklarning tarqalishini tezda aniqlash, zarur tibbiy yordamni ko'rsatish va kasalliklarning oldini olish uchun davlat veterinariya xizmati bilan yaqindan hamkorlikda ishlaydilar.

8. Axborot Almashish va Monitoring

Inspektorlar, veterinariya xizmatlari va boshqa mutasaddi tashkilotlar bilan axborot almashishadi, tekshiruvlar natijalarini, kasalliklar holatini va boshqa muhim ma'lumotlarni muntazam ravishda kuzatib boradilar. Monitoring tizimi orqali ular kasalliklarning tarqalishiga va ularning oldini olishga qaratilgan choralarni samarali amalga oshiradilar.

9. Boshqa Tashkilotlar Bilan Hamkorlik

Inspektorlar, veterinariya xizmati bilan birga, davlat va xususiy sektordagi boshqa tashkilotlar, xususan, agrar va tibbiyot sohasidagi tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantiradilar. Ular mahalliy va xalqaro standartlarga rioya qilishni ta'minlash uchun o'zaro aloqada bo'ladilar.

Davlat veterinariya xizmati mamlakatdagi barcha hayvonlarga, shuningdek, veterinariya sohasidagi yuridik va jismoniy shaxslarning faoliyatiga nazorat qiladi. Buning natijasida hayvonlar sog'lig'ini saqlash, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va ekologik xavfsizlikni kuchaytirish maqsad qilinadi.

Profilaktika inspektorining veterinariya sohasida hamkorligi — bu veterinariya qonunlariga rioya qilish, hayvonlar salomatligini ta'minlash, yuqumli kasalliklarning oldini olish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda profilaktika inspektorining turli davlat organlari, jamoat tashkilotlari va veterinariya xizmati bilan o'zaro faoliyat yuritishi jarayonini anglatadi. Profilaktika inspektorining veterinariya

sohasidagi hamkorliklari quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladi:

1. Yuqumli kasalliklar va epidemiyalarga qarshi kurash:

- Profilaktika inspektori veterinariya xizmatlari bilan hamkorlikda hayvonlar orasida yuqumli kasalliklar, masalan, vabo, qishloq xo'jaligi hayvonlari orasida tarqaladigan gripp va boshqalar bilan bog'liq epidemiologik monitoring olib boradi.

- Vaksinatsiya va dezinfektsiya kabi profilaktik tadbirlarni amalga oshirishda veterinariya xizmati bilan birgalikda ishlaydi.

2. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash:

- Veterinariya xizmati bilan hamkorlikda hayvonlardan olingan oziq-ovqat mahsulotlari, masalan, go'sht, sut, tuxum va boshqalar xavfsizligini tekshiradi.

- Oziq-ovqat mahsulotlarining sanitariya-gigiena qoidalariga muvofiq bo'lishini ta'minlash uchun nazorat qilish va monitoring tadbirlarini amalga oshiradi.

3. Veterinariya qonunchiligini amalga oshirish:

- Profilaktika inspektori veterinariya sohasida qonunlarga va me'yoriy hujjatlarga rioya qilinishini nazorat qiladi. Bu veterinariya xizmati va boshqa tegishli organlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

- Veterinariya qonunbuzarliklarini aniqlash va ularning oldini olish uchun profilaktik tadbirlarni tashkil etadi.

4. Sanitariya-gigiena va atrof-muhitni muhofaza qilish:

- Veterinariya xizmati bilan hamkorlikda hayvonlarni saqlash va ularning yashash sharoitlarini yaxshilash, sanitariya-gigiena qoidalariga rioya qilishni ta'minlaydi.

- Atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash va hayvonlarning salomatligini yaxshilash uchun hamkorlikda chora-tadbirlar ko'radi.

5. Ma'lumot va bilim almashish:

- Profilaktika inspektori va veterinariya xizmati o'rtasida hayvonlar sog'lig'i, yuqumli kasalliklarning tarqalishini oldini olish, veterinarikada yangi metod va innovatsiyalar haqida bilim almashiladi.

- Mutaxassislar o'rtasida seminarlar va treninglar tashkil etilib, sog'lom atrof-muhit yaratish va hayvonlar salomatligini ta'minlash bo'yicha tajriba almashish amalga oshiriladi.

6. Hayvonlar salomatligini saqlash:

- Profilaktika inspektori veterinariya xizmatlari bilan hamkorlikda hayvonlar orasida kasalliklarning tarqalishini oldini olish uchun tekshiruvlar va profilaktik tadbirlarni amalga oshiradi.

- Bu, veterinariya xizmati tomonidan tavsiya etilgan davolash, parvarish va oziqlantirish standartlariga rioya qilishni ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Bunday hamkorlik orqali, profilaktika inspektori va veterinariya xizmati birgalikda hayvonlar salomatligini saqlash, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ekologik xavfsizlikni oshirish va yuqumli kasalliklar tarqalishini kamaytirish borasida samarali ishlashga erishadilar.

Xalqaro hamkorlik veterinariya sohasida, ayniqsa kasalliklarning oldini olish va hayvonlar salomatligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, bu hamkorlikda bir qator muammolar ham uchraydi. Quyida xalqaro hamkorlikdagi ba'zi muammolar va ularni hal qilish uchun taklif etilgan yechimlar keltirilgan:

1. Muammo: Qonunlar va Standartlar O'rtasidagi Farqlar

Xalqaro miqyosda veterinariya xizmati va profilaktika inspektorlik tizimlarining qonunlari, reglamentlari va standartlari o'rtasida farqlar mavjud. Bu farqlar, kasalliklarning oldini olish va hayvonlar salomatligini ta'minlashda bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ayrim mamlakatlarda veterinariya xizmati tizimi yaxshi rivojlangan bo'lsa, boshqalarida esa u zaif yoki umuman mavjud emas.

Yechim: Xalqaro tashkilotlar, masalan, Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) va Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotining Veterinariya Boshqaruvi (OIE) tomonidan global standartlar ishlab chiqilishi zarur. Bu standartlar mamlakatlar o'rtasida yagona tushuncha va usullarni shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, o'zaro muloqot va maslahatlar orqali har bir mamlakat o'z tizimini takomillashtirish uchun imkoniyat yaratadi.

2. Muammo: Axborot Almashishdagi Qiyinchiliklar

Veterinariya xizmati va inspektorlar o'rtasida samarali axborot almashishning yetishmasligi, kasalliklarning tezkor aniqlanishi va tarqalishining oldini olishda jiddiy muammolarga olib keladi. Ba'zi mamlakatlarda, axborot texnologiyalari va kommunikatsiya tizimlari zaif bo'lib, ma'lumotlar tez va samarali ravishda almashilmaydi.

Yechim: Xalqaro hamkorlikdagi axborot almashish tizimlarini yaxshilash uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur. Veterinariya xizmati va inspektoratlar o'rtasida onlayn platformalar yaratish, real vaqt rejimida kasalliklar haqida ma'lumot almashish va monitoring tizimlarini rivojlantirish muhimdir. Shu bilan birga, mamlakatlar o'rtasida axborot almashish uchun qonuniy asoslar va xavfsizlik choralarini ta'minlash kerak.

3. Muammo: Moliyaviy Resurslarning Yetishmasligi

Xalqaro hamkorlikda kasalliklarni oldini olish va veterinariya xizmati tizimlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar ko'pincha yetarli emas. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda veterinariya xizmatlarini kuchaytirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun mablag'lar cheklangan.

Yechim: Xalqaro donorlar, moliyaviy tashkilotlar va hukumatlar tomonidan veterinariya xizmati va profilaktika inspektorligi tizimlarini moliyalashtirishni kengaytirish zarur. Moliya yordamlarini taqdim etish, xalqaro grantlar va kreditlarni jalb qilish orqali veterinariya sohasidagi resurslar yaxshilanishi mumkin. Shu bilan birga, davlatlar va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlaydi.

4. Muammo: Kadrlar Tayyorlash va Malaka Oshirish

Veterinariya inspektorlarining malakasi va bilim darajasi mamlakatlar o'rtasida farq qilishi mumkin. Ba'zi davlatlarda inspektorlar yetarli bilim va tajribaga ega bo'lmasligi, profilaktik tadbirlarning samaradorligini kamaytiradi.

Yechim: Xalqaro hamkorlik doirasida veterinariya inspektorlari uchun treninglar va ta'lim dasturlarini tashkil etish zarur. Xalqaro tashkilotlar tomonidan o'qitish kurslari va malaka oshirish seminarlarini o'tkazish, inspektorlarning tajribasini oshirish va yangi texnologiyalar bilan tanishtirish muhimdir. Bundan tashqari, tajriba almashish va stajirovka imkoniyatlarini yaratish, kadrlar tayyorlash tizimini kuchaytiradi.

5. Muammo: Kultura va Ijtimoiy Farqlar

Turli mamlakatlar o'rtasida madaniy va ijtimoiy farqlar mavjud bo'lib, bu veterinariya xizmatlari va inspektorlik tizimlarining bir-birini tushunish va samarali hamkorlik qilishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ba'zi joylarda kasalliklarni oldini olish va veterinariya qonunlariga rioya qilish bo'yicha odamlarning ongida to'xtovlar bo'lishi mumkin.

Yechim: Xalqaro hamkorlikda madaniy farqlarni inobatga olish, veterinariya xizmatlari va inspektorlarni lokal sharoitlar va madaniyatga moslashtirilgan usullar bilan tayyorlash zarur. Bu, o'z navbatida, mamlakatlar o'rtasida samarali muloqot va kooperatsiyani ta'minlashga yordam beradi. Madaniy va ijtimoiy farqlarni yengish uchun o'zaro hurmat, sabr-toqat va muomala ko'nikmalarini rivojlantirish lozim.

Xulosa

Profilaktika inspektorining huquqbuzarliklarni profilaktikasini amalga oshirishda davlat veterinariya xizmati bilan hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Bu hamkorlik hayvonlar salomatligini saqlash, yuqumli kasalliklar tarqalishini oldini olish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va umumiy sanitariya-gigiena talablariga rioya qilishda samarali tizimni yaratishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun samarali nazorat, resurslar va bilim almashish tizimlarini takomillashtirish zarur. Veterinariya xizmati va profilaktika inspektorlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, qonunbuzarliklarni aniqlashda samaradorlikni oshirish, jazo choralarini qat'iylashtirish va jamoatchilikni xabardor qilish orqali huquqbuzarliklarning oldini olish mumkin.

Bunday hamkorlik orqali nafaqat veterinariya sohasidagi huquqbuzarliklar oldini olish, balki umumiy sogʻliqni saqlash va atrof-muhitni himoya qilish, shuningdek, iqtisodiy va ekologik samaradorlikni oshirishga erishish mumkin. Davlat veterinariya xizmati va profilaktika inspektorlari oʻrtasidagi oʻzaro faoliyatni rivojlantirish orqali, soha boʻyicha jahon talablariga moslashish va xavfsizlikni taʼminlash boʻyicha yuksak natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Oʻzbekiston Respublikasi «Veterinariya toʻgʻrisida»gi qonuni. Tahririyat, 2019.
- 2.Oʻzbekiston Respublikasi «Hayvonlar salomatligi toʻgʻrisida»gi qonuni. Tahririyat, 2017.
- 3.Oʻzbekiston Respublikasi «Oziq-ovqat xavfsizligi toʻgʻrisida»gi qonuni. 2020.
- 4.Sayfulloyev, B., & Tashmuhamedov, M. (2022). «Veterinariya nazorati va sanitariya-gigiena talablarini amalga oshirishda profilaktika inspektorining roli». Veterinariya va Sogʻliqni saqlash jurnali, 18(4), 50-60.
- 5.Oʻrniyazov, M., & Rahmatov, R. (2021). «Hayvonlar salomatligini saqlashda veterinariya xizmati va profilaktika inspektorlarining oʻzaro hamkorligi». Oʻzbekistonda veterinariya va ekologiya ilmiy-texnik jurnali, 15(3), 85-92.

TAQDIMOTLAR YARATISH (PREZEE DASTURI)**Umarov Bekzodjon Azizovich**

*Farg'ona davlat universiteti amaliy matematika
va informatika kafedrasi o'qituvchisi
ubaumarov@mail.ru*

Qaxramonova Muxlisa Jumaxo'ja qizi

*Farg'ona davlat universiteti 3-kurs talabasi
akmalxujaqaxramonov@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu maqolada taqdimotlar yaratishda Prezi dasturining imkoniyatlari va afzalliklari yoritilgan. Prezi — bu interaktiv va innovatsion taqdimotlar tayyorlash uchun mo'ljallangan bulut asosidagi dasturiy platforma bo'lib, unda an'anaviy slaydlardan farqli ravishda zum texnologiyasi yordamida bitta katta ish maydoni bo'ylab ma'lumotlarni taqdim etish mumkin. Maqolada Prezi dasturining asosiy funksiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, uning ta'lim, biznes va ijodiy sohalarda qo'llanilishi ko'rsatib o'tiladi. Prezi foydalanuvchilarga zamonaviy, qiziqarli va samarali taqdimotlar yaratish imkonini beradi. Maqola zamonaviy texnologiyalarga asoslangan taqdimot jarayonini takomillashtirishga oid tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Prezi, taqdimot, effect, servis, internet, dizayn, axborot, elektron pochta, ma'lumot, zum texnologiyasi.

Аннотация

В этой статье рассматриваются возможности и преимущества программы Prezi при создании презентаций. Prezi-это облачная программная платформа, предназначенная для создания интерактивных и инновационных презентаций, в которых данные могут быть представлены в одном большом рабочем пространстве с помощью технологии масштабирования, в отличие от традиционных слайдов. В статье будут проанализированы основные функции программы Prezi. Также будет показано его применение в образовании, бизнесе и творчестве. Prezi позволяет пользователям создавать стильные, интересные и эффективные презентации. В статье содержатся рекомендации по совершенствованию процесса презентации на основе современных технологий.

Ключевые слова: Prezi, презентация, эффект, сервис, интернет, дизайн, информация, электронная почта, информация, технология zum.

Annotation

This article covers the possibilities and advantages of the Prezi program when creating presentations. Prezi is a cloud-based software platform designed to produce

interactive and innovative presentations, where data across a single large workspace can be provided using zum technology in contrast to traditional slides. The article analyzes the basic functions of the Prezi program. It will also show its application in the educational, business and creative fields. Prezi allows users to create stylish, interesting and effective presentations. The article includes recommendations for improving the presentation process based on modern technologies.

Key words: Prezi, presentation, effect, service, internet, design , information, email, information, Zoom technology.

Inson hayotida eng muhim k o'nikmalardan biri bu - taqdimot qilish mahoratidir. O'qish davri b o'ladimi, ish faoliyatidami, har bir inson ma'lum vaqtda o'z fikrlarini boshqalarga yetkazish va ularni ishontirish uchun taqdimot qilishga t o'g'ri keladi. Agar bu jarayonning bir nechta muhim qoidalarini o'rganib olinsa, taqdimotlarni yaratish va taqdim etish oson va samarali ishga aylanadi.

Ro'yxatdagi boshqa dasturlar orasida Prezi ajralib turadi. Ushbu loyihani yaratuvchilar odatiy slayd formatidan voz kechishadi. Taqdimotda matn, video, rasmlar va boshqa ma'lumotlarni joylashtirishimiz mumkin bo'lgan katta xaritaga o'xshaydi. Namoyish vaqtida tasvir slayddan slaydga emas, balki xaritaning bir qismidan ikkinchisiga o'tadi. Shu bilan birga, kerakli joylar chiroyli effektlar yordamida kattalashtiriladi.

Prezi-dan biznes taqdimotlari uchun ham foydalanish mumkin, lekin u g'oyalarni ijodiy tarzda taqdim etish uchun eng yaxshisidir. Dizaynerlik mahoratiga ega bo'lmasdan ham har qanday mavzuni qiziqarli tarzda taqdim eta oladigan dinamik chiziqli bo'lmagan taqdimotni yarata olishimiz mumkin. Prezida juda ko'p dizayn xususiyatlari va hattoki hamkasblar bilan onlayn ishlash imkoniyati ham mavjud.

Flesh taqdimotlarning zamonaviy vositalaridan biri bu - Prezi dasturi hisoblanadi. Prezi dasturining o'ziga xosligi shundan iborat-ki, bu dasturda taqdimotlar ketma-ket namoyish etiladi. Power Point bilan Prezi dasturlari orasidagi eng katta farq shundaki, Prezi asosan linyali formatga urg'u beradi. Prezi g'oya, fikr va rejalar tarmog'ini qurush uchun ishlatiladi.

Prezi dasturi Zui Labs kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan, 2008 yil 15 dekabrda servis ishga tushirilgan. Ro'yxatdan o'tkazish uchun elektron pochtangizni ko'rsatib, bir nechta satrlarni to'ldiring. Shuningdek, siz ro'yxatdan o'tish vaqtini sezilarli darajada kamaytiradigan Facebook yoki Lincendl hisobidan foydalanishingiz mumkin.

Prezi dasturi imkoniyatlari.

ZUI – (zooming user interface) ob'yektivdagi suratni foydalanuvchilarga yaqinlashtirib yoki uzoqlashtirib k o'rsatadi. ZUI foydalanuvchilarga turli xil hujjatlarni o'zaro, t o'gridan t o'g'ri k o'rib, o'rganib chiqishga imkon beradi.

Umuman olganda, Prezi Windows operatsion tizimida ishlash uchun mo'ljallangan dastur. Prezi murakkab taqdimot yaratishda Adobe Flashning oxirgi versiyalaridan foydalanadi. Prezi dasturi kompyuter kabi, planshet, mobil telefonlarda ham ishlaydi. Dasturni oson va qulay shaklda o'rganish mumkin. Zoom yordamida Prezi taqdimoti slaydma-slayd k o'chmaydi, balki yangi joyga izma-iz keladigan yo'lak (Pathwaypoint) dan foydalanib yaqinlashtiriladi.

Prezi – onlayn chiroyli taqdimotlar yaratishga moljallangan ilovalar. Bunda chiziqli bo'lmagan taqdimotlar tayyorlanadi, xohlagan bir fragmentni kattalashtirish va kichiklashtirish mumkin.

Prezi dasturining afzalliklari:

1. **Interaktiv dizaynni qo'llash:**

Prezi yordamida axborotni an'anaviy slaydlar shaklida emas, balki vizual harakatlanish orqali taqdim qilish tavsiya etiladi. Bu yondashuv auditoriya e'tiborini jalb qilish va materialni eslab qolishni osonlashtiradi.

2. **Zoom texnologiyasidan foydalanish:**

Axborotning muhim qismlarini yaqinlashtirish (zoom-in) yoki umumiy ko'rinishni ko'rsatish (zoom-out) orqali taqdimot dinamikasini oshirish mumkin. Bu usul ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirishda juda samarali.

3. **Vizual elementlar va grafik vositalardan foydalanish:**

Prezi taqdimotlarga rasmlar, diagrammalar va videolarni integratsiya qilish imkonini beradi. Bunday elementlar axborotni tushunarliroq qiladi va vizual ta'sirni kuchaytiradi.

4. **Taqdimot tuzilishini optimallashtirish:**

Maqolada ma'lumotni lo'nda va ravshan yetkazish uchun harakatlar ketma-ketligini rejalashtirish va asosiy nuqtalarga e'tibor qaratish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

5. **Auditoriyaning jalb qilish uchun interaktiv elementlardan foydalanish:**

Savol-javob bo'limlari, interaktiv slaydlar va dinamik xaritalar yordamida auditoriya bilan bog'lanishni mustahkamlash tavsiya etiladi.

6. **Bulut texnologiyalarining afzalliklarini qo'llash:**

Prezi taqdimotlari internet orqali istalgan joyda ko'rilishi va tahrirlanishi mumkin. Bulut platformasi hamkorlikda ishlash imkoniyatini kengaytiradi, bu esa jamoaviy ishlarda juda qulay.

Prezi.com da ro'yxatdan o'tish uchun quyidagi ma'lumotlarni to'ldiramiz:

Create your free Public account

First name

Last name

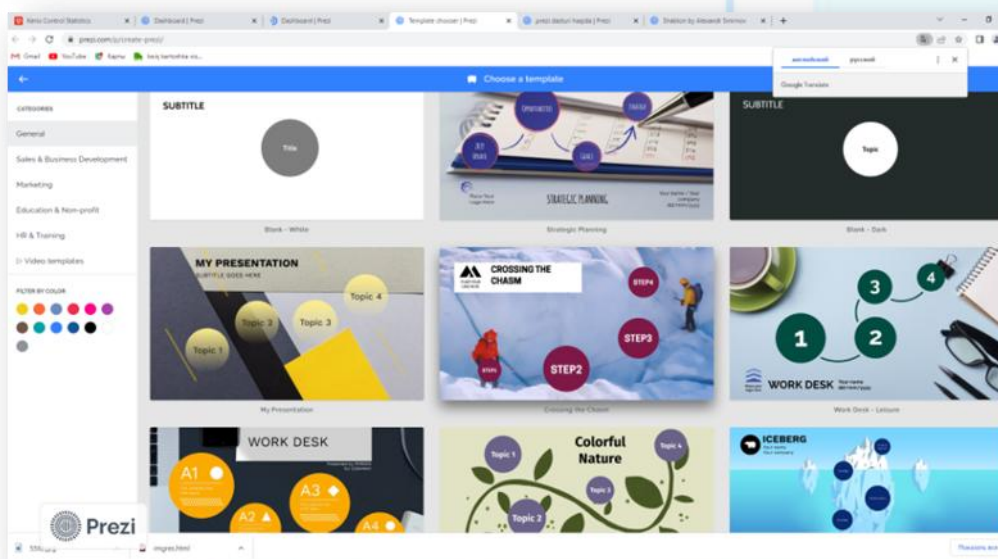
Email

Password

Prezi not a robot

reCAPTCHA
Privacy - Terms

Prezi bilan ko'p ishingiz onlayn muharrirlarda amalga oshiriladi. Prezi bulutda saqlanadi va internet mavjud bo'lganda unga kirish mumkin. Bu asosiy a'zolik va onlayn saqlash hajmi kichikdir. Ushbu a'zolik asosida yaratilgan barcha taqdimotlar ommaga ochiq va hamma uni ko'rishi mumkin. Bu maktabda yoki kollejdagi taqdimotlar uchun eng zo'r tanlovdir.

Bu pullik a'zolik. Ko'proq saqlash hajmi va taqdimotingiz shaxsiydir. Siz shuningdek o'zingizning logotipingizdan foydalanishingiz mumkin.

Prezi ish stoli dasturidan internetga ulanmasdan taqdimotlarni yaratish uchun foydalanishingiz mumkin va siz ko'proq onlayn saqlash joyiga ega bo'lasiz. Yangi taqdimotni yaratish uchun New Prezi tanlanadi. Shundan so'ng bir necha shablonlardan iborat yangi oyna paydo bo'ladi. Toza varaqda ish boshlash uchun Start blank prezi varianti tanlanadi. Prezi — bu taqdimotlarni innovatsion

tarzda yaratish uchun samarali dasturiy ta'minotdir. Uning dinamik xususiyatlari nafaqat taqdimotlarni chiroyli qiladi, balki axborotni aniq va ta'sirchan yetkazib berishga yordam beradi.

Prezi dasturi taqdimot yaratishning zamonaviy va samarali vositasi hisoblanadi. Ushbu platforma o'zining noyob interaktivligi, vizual soddaligi va dinamikasi bilan an'anaviy taqdimot usullaridan ajralib turadi. Prezi yordamida foydalanuvchilar ma'lumotlarni tartibli va jozibali ko'rinishda taqdim etishi, auditoriyaning e'tiborini uzoq vaqt ushlab turishi mumkin. Dasturdan foydalanish jarayonida kontentni tayyorlashga innovatsion yondashuv, vizual tafakkur va ijodkorlikni oshirish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, Prezi'ning bulut texnologiyasiga asoslanganligi istalgan joydan taqdimotlarga kirish va ularni tahrirlashni qulaylashtiradi. Ammo, Prezi'dan samarali foydalanish uchun asosiy dizayn tamoyillariga rioya qilish, juda ko'p animatsiyalar va murakkab tuzilmalardan qochish zarur. Foydalanuvchilarning texnik bilim darajasini hisobga olib, Prezi'ni o'rganish va undan foydalanishni osonlashtiruvchi qo'llanmalar ham muhim ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytganda, Prezi taqdimot qilish texnikasi va vositalarini yangi darajaga ko'taruvchi innovatsion platforma bo'lib, uni o'zlashtirish orqali taqdimotlar nafaqat samaraliroq, balki esda qolarliroq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. <https://prezi.com/p/bdbif5iepvne/prezi-dasturi-yordamida-prezentatsiya-tayyorlash/>
2. <https://prezi.com/itgzpij5q-yq/prezee/>
3. <https://prezi.com/i/create/infographics>
4. <https://prezi.com/p/bmvrpcqvaeu/taqdimot-yaratishning-zamonaviy-vositalari/>
5. <https://prezi.com/p/0gevgloftfpy/taqdimot-yaratishning-zamonaviy-vositalari-va-talim-jarayonida-qollash/>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=QpUUdYdO5og&pp=ygUNcHJlemkgZGFzdHVyaQ%3D%3D>
7. <https://www.youtube.com/watch?v=-odcgAZRDss&pp=ygUNcHJlemkgZGFzdHVyaQ%3D%3D>
8. <https://www.youtube.com/@prezi>
9. https://www.youtube.com/watch?v=gIXf3XR1Mcc&list=PLdxKXY8M06j1xM-CzByWxaHj_kA9fP4Ab

UDK:004.6

IOT DAGI REAL VAQTDA MONITORING TIZIMLARI**СИСТЕМЫ МОНИТОРИНГА В РЕАЛЬНОМ ВРЕМЕНИ В IOT
REAL-TIME MONITORING SYSTEMS IN IOT****UmarovBekzodAzizovich***Farg'ona davlat universiteti**amaliy matematika va informatika kafedrası o'qituvchisi**ubaumarov@mail.ru***Muhammadvaliyeva Mohichehra Zuhridin qizi***Farg'ona davlat unversiteti 3-kurs talabasi**mohichehrazuhridinovna@gmail.com***Annotatsiya**

Ushbu maqolada IoT texnologiyasining real vaqt monitoring tizimlaridagi o'rni, afzalliklari va mavjud muammolari tahlil qilingan. IoT monitoring tizimlari operatsion samaradorlikni oshiradi, masofaviy boshqaruvni amalga oshiradi va avtomatlashtirishni kuchaytiradi. Biroq, ma'lumot xavfsizligi, masshtablilik va tizimning ishonchliligi bilan bog'liq muammolar ham mavjud. Shuningdek, AI texnologiyalari bilan integratsiya qilinadigan monitoring tizimlarining istiqbollari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: IOT texnologiyasi, monitoring, operatsion samaradorlik, texnologiya.

Annotation

This article analyzes the role of IoT technologies in real-time monitoring systems, their advantages, and existing challenges. IoT monitoring systems improve operational efficiency, enable remote control, and enhance automation. However, issues such as data security, scalability, and system reliability remain significant. Additionally, the prospects of integrating monitoring systems with Artificial Intelligence (AI) technologies are explored.

Keywords: IoT technology, monitoring, operational efficiency, technology.

Аннотация

В данной статье анализируется роль технологий IoT в системах мониторинга в реальном времени, их преимущества и существующие проблемы. Системы мониторинга IoT повышают операционную эффективность, обеспечивают удаленное управление и усиливают автоматизацию. Однако существуют такие проблемы, как безопасность данных, масштабируемость и надежность систем. Кроме того, рассматриваются

перспективы интеграции систем мониторинга с технологиями искусственного интеллекта (AI).

Ключевые слова: технология IoT, мониторинг, операционная эффективность, технология.

IoT texnologiyasining jadal rivojlanishi turli sohalarda jarayonlarni sezilarli darajada o'zgartirdi. IoT chuqur ta'sir ko'rsatgan shunday domenlardan biri real vaqtda monitoring va nazorat qilish tizimlaridir. IoT texnologiyasi turli xil qurilmalar va tizimlarni masofadan turib ulash va boshqarish imkoniyatini taklif etadi, bu esa korxonalar va jismoniy shaxslar uchun qimmatli ma'lumotlar va tushunchalarni taqdim etadi. Ushbu maqola real vaqtda monitoring va nazorat qilish uchun IoT texnologiyasini integratsiyalash, uning afzalliklari, ilovalari va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni o'rganadi.

Haqiqiy vaqtda monitoring va nazorat qilishda IoT ning afzalliklari

Kengaytirilgan ulanish va aloqa

IoT texnologiyasini real vaqt rejimida monitoring va nazorat qilish tizimlariga integratsiyalashning asosiy afzalliklaridan biri bu kengaytirilgan ulanish va aloqadir. IoT qurilmalar, tizimlar va foydalanuvchilar o'rtasida uzluksiz ulanish imkonini beradi, bu esa real vaqtda ma'lumotlar almashinuvi va monitoringini ta'minlaydi. IoT-dan foydalangan holda, korxonalar sensorlar, qurilmalar va hatto ijtimoiy media kabi turli manbalardan ma'lumotlarni to'plashlari mumkin, bu ularga ongli qarorlar qabul qilish va faol harakatlar qilish imkonini beradi. Misol uchun, aqlli qishloq xo'jaligini sozlashda IoT qurilmalari harorat, namlik, tuproq namligi va boshqa atrof-muhit omillari haqida ma'lumotlarni to'plashi mumkin, bu fermerlarga sug'orish jadvallarini optimallashtirish, kasalliklarni aniqlash va hosildorlikni oshirish imkonini beradi.

Operatsion samaradorligini oshirish

IoT texnologiyasi real vaqt rejimida monitoring va nazoratni kuchaytiradi, bu esa turli sohalarda operatsion samaradorlikni oshirishga olib keladi. IoT qurilmalari va sensorlarini mavjud tizimlarga integratsiyalash orqali korxonalar o'z operatsiyalarini real vaqt rejimida ko'rish imkoniyatiga ega bo'lib, ularga qiyinchiliklarni aniqlash, jarayonlarni optimallashtirish va ish vaqtini qisqartirish imkonini beradi. Masalan, ishlab chiqarishda IoT-ni qo'llab-quvvatlaydigan sensorlar uskunaning sog'lig'ini kuzatishi, texnik xizmat ko'rsatish ehtiyojlarini bashorat qilishi va operatorlarni yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nosozliklar haqida ogohlantirishi mumkin. Ushbu proaktiv texnik xizmat ko'rsatish yondashuvi nafaqat rejalashtirilmagan ishlamay qolish vaqtini kamaytiradi, balki mashinalarning ishlash muddatini uzaytiradi, bu esa umumiy xarajatlarni tejashga va samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Aniq va aniq monitoring

Haqiqiy vaqtda monitoring va nazorat qilishda IoT texnologiyasidan foydalanishning yana bir muhim afzalligi aniq va aniq monitoringga erishish qobiliyatidir. IoT qurilmalari bir nechta manbalardan katta hajmdagi ma'lumotlarni to'plashi mumkin, bu esa korxonalarga harorat, bosim, joylashuv va ishlash kabi omillarni real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Ushbu yuqori aniqlikdagi ma'lumotlarni to'plash yaxshiroq qaror qabul qilish imkonini beradi, chunki anomalialar yoki og'ishlarni tezda aniqlash va darhol choralar ko'rish mumkin. Misol uchun, sog'liqni saqlash sohasida IoT-ni qo'llab-quvvatlaydigan taqiladigan qurilmalar bemorlarning hayotiy belgilarini doimiy ravishda kuzatib borishi mumkin, agar biron bir anormallik aniqlansa, sog'liqni saqlash xodimlarini ogohlantiradi va shu bilan tez tibbiy aralashuvga imkon beradi.

Masofadan boshqarish va avtomatlashtirish

IoT texnologiyasi masofadan boshqarish va avtomatlashtirish imkonini beradi, tizimlar va qurilmalarning ishlash usulini inqilob qiladi. IoT-ni qo'llab-quvvatlaydigan echimlar bilan korxonalar o'z aktivlarini masofadan turib kuzatishi va nazorat qilishi mumkin, bu qo'lda aralashuvga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi va yanada samarali va moslashuvchan ish jarayonini ta'minlaydi. Masalan, aqlli uylarda uy egalari harorat, yorug'lik va xavfsizlik kabi turli jihatlarni masofadan boshqarishi va kuzatishi, qulaylik va energiya samaradorligini oshirishi mumkin. Jarayonlarni avtomatlashtirish va masofadan boshqarishni yoqish orqali IoT texnologiyasi nafaqat operatsiyalarni soddalashtiradi, balki xarajatlarni tejash va xavfsizlikni yaxshilash imkonini beradi.[6]

Kengaytirilgan tahlil va bashorat qilish imkoniyatlari

IoT texnologiyasini real vaqt rejimida monitoring va nazorat qilish tizimlariga integratsiyalashuvi ilg'or tahliliy va bashoratli imkoniyatlardan foydalanish imkonini beradi. Murakkab ma'lumotlarni tahlil qilish orqali korxonalar qimmatli tushunchalar, tendentsiyalar va naqshlarni olishlari mumkin, bu ularga ma'lumotlarga asoslangan qarorlar va bashoratlarni qabul qilish imkonini beradi. Masalan, transport sanoatida IoT-ni qo'llab-quvvatlaydigan sensorlar va aqlli trafikni boshqarish tizimlari real vaqt rejimida yo'l sharoitlari, transport hajmi va tirbandlik shakllari haqida ma'lumot to'plashi mumkin. Ushbu ma'lumotlar transport oqimini optimallashtirish, prognozli marshrutni rejalashtirishni ishlab chiqish va tirbandlikni yumshatish uchun tahlil qilinishi mumkin, bu esa sayohat vaqtini qisqartiradi va umumiy trafikni boshqarishni yaxshilaydi.

Haqiqiy vaqtda monitoring va nazorat qilishda IoT muammolari va mulohazalari

Haqiqiy vaqtda monitoring va nazorat qilish uchun IoT texnologiyasining integratsiyasi ko'p foyda keltirsa-da, muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun muayyan muammolar va mulohazalarni hal qilish kerak.

Real vaqt rejimida monitoring va nazorat qilish uchun IoT texnologiyasi integratsiyasi | Xinjinlong mashinalari.[3]

IoT monitoring tizimlari va AI integratsiyasining umumiy ishlash tamoyillari.

IoT qurilmalari (sensorlar, aktuatorlar, kameralar va boshqalar) katta hajmdagi ma'lumotlarni doimiy ravishda hosil qiladi. Bu ma'lumotlar AI algoritmlari yordamida tahlil qilinadi va natijalari real vaqt rejimida qarorlar qabul qilish uchun ishlatiladi. Quyida mexanizmning asosiy bosqichlari keltirilgan:

➤ Ma'lumotlarni yig'ish va uzatish. IoT qurilmalari atrof-muhitdan ma'lumotlarni yig'adi. Masalan, harorat, bosim, harakat, yorug'lik va hokazo. Ushbu ma'lumotlar Wi-Fi, Bluetooth, Zigbee yoki 5G kabi ulanish texnologiyalari orqali markaziy tizimga uzatiladi.

➤ Ma'lumotlarni qayta ishlash. IoT tizimlari yig'ilgan xom ma'lumotlarni Gateway (IoT shlyuzlari) orqali AI algoritmlariga uzatadi. AI algoritmlari yig'ilgan ma'lumotlarni qayta ishlash uchun quyidagi texnikalardan foydalanadi:

Machine Learning (ML): IoT ma'lumotlaridan o'rganib, kelgusidagi holatlar uchun bashoratlar beradi.

Deep Learning (DL): IoT tizimlaridagi murakkab ma'lumotlarni tahlil qilishda ishlatiladi, masalan, suratlar yoki videolarni qayta ishlash.

Natural Language Processing (NLP): IoT qurilmalari orqali keladigan ovozli ma'lumotlarni tahlil qiladi.

➤ Ma'lumotlar tahlili va qaror qabul qilish. Tahlil qilingan ma'lumotlar yordamida avtomatik qarorlar qabul qilinadi. Masalan, transport tizimida AI tahlili tirbandlikni real vaqt rejimida optimallashtiradi, IoT qurilmalari esa har bir yo'nalishni monitoring qiladi.

➤ Masofadan boshqarish. AI yordamida IoT tizimlari masofadan boshqariladi. Masalan, aqlli uylar tizimida AI quyosh panellari va energiya sarfini avtomatik boshqaradi, IoT qurilmalari esa barcha o'zgarishlarni monitoring qiladi.

IoT monitoring tizimlarida AI texnologiyalarining afzalliklari.

✓ Real vaqt rejimida tahlil. IoT qurilmalaridan keladigan ma'lumotlar real vaqt rejimida AI algoritmlari yordamida tahlil qilinadi. Masalan, IoT tizimiga ulangan kameralar jinoyat holatlarini aniqlaydi, AI esa shubhali harakatlarni aniqlab ogohlantirish beradi.

✓ Avtomatlashtirish. AI yordamida IoT tizimlari inson aralashuvisiz ishlaydi. Masalan, IoT qo'llanadigan fabrikalarda texnik xizmatga AI javob beradi.

✓ Bashoratli tahlil. AI algoritmlari IoT ma'lumotlaridan foydalanib, muammolarni oldindan bashorat qiladi. Masalan, IoT yordamida ishlaydigan energetik tizimlar AI orqali texnik nosozliklarni aniqlash va ularni oldini olish imkonini beradi.

✓ Transport va logistika. IoT qurilmalari transport vositalarining joylashuvi va holatini kuzatadi. AI ma'lumotlarni tahlil qilib, optimal yo'nalishlarni aniqlaydi va yoqilg'i sarfini kamaytiradi.[2]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jiawei Han, Micheline Kamber, Jian Pei. Introduction to Decision Trees. — Morgan Kaufmann Publishers, 2012.
2. Ian H. Witten, Eibe Frank, Mark A. Hall. Data Mining: Practical Machine Learning Tools and Techniques. — Morgan Kaufmann Publishers, 2017.
3. Barry de Ville. Decision Trees for Business Intelligence and Data Mining: Using SAS Enterprise Miner. — SAS Institute, 2011.
4. Yann LeCun, Yoshua Bengio, Geoffrey Hinton. Deep learning. Nature, 521(7553), 2015, 436-444.
5. <https://www.3recycling.com/uz/a-news-integration-of-iot-technology-for-real-time-monitoring-and-control>

ELEKTRON DARS LIKLARNING MAXSUS TALABLARI – TA'LIM JARAYONIDAGI MUHIM INNOVATSION TEXNOLOGIYA

Umarov Bekzodjon Azizovich

*Farg'ona davlat universiteti amaliy matematika va
informatika kafedrasi o'qituvchisi*

ubaumarov@mail.ru

No'monova Qoriyaxon Mo'sinjon qizi

Farg'ona davlat universiteti 3-kurs talabasi

qoriyaxonnomonova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola til o'qitish jarayonida zamonaviy innovatsion texnologiyalardan biri bo'lgan elektron darsliklarga bag'ishlangan. Elektron darsliklarni yaratish jarayonining o'ziga hos talablari mavjud bo'lib, ularga rioya qilish darslikning talim jarayonidagi samaradorligini oshiradi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, ta'lim jarayoni, elektron darslik, didaktik talablar, metodik talablar, psixologik talablar.

ABSTRACT

This article is dedicated to the integration of the latest innovative technologies, more precisely electronic textbooks, into the process of language learning. Creating high-quality electronic textbooks, like traditional textbooks, needs to know and follow the requirements that will make them more effective in use.

Keywords: innovative technologies, educational process, an electronic textbook, didactic requirements, methodological requirements, psychological requirements

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена интеграции новейших инновационных технологий, точнее электронных учебников, в процесс изучения языка. Создавая качественные электронные учебники, как и традиционные учебники, необходимо знать и соблюдать требования, которые сделают их более эффективными в использовании.

Ключевые слова: инновационные технологии, учебный процесс, электронный учебник, дидактические требования, методические требования, психологические требования.

KIRISH

Rivojlanish natijasida turli innovatsion texnologiyalar hayotimizga kirib kelmoqda va ular yildan-yilga takomillashmoqda. Ushbu texnologiyalar inson

hayotining mazmuniga aylanganini va ularsiz bir kunni tasavvur qila olmaydigan odamlar borligini inkor etib bo'lmaydi. Albatta, innovatsion texnologiyalar orqali o'quv jarayonini boyitish, ta'lim sifatini oshirish, uni qiziqarli va rang-barang qilish imkoniga ega ekanligimizga guvoh bo'lmoqdamiz, hozirda har bir o'qituvchi ulardan foydalanmoqda. Shu munosabat bilan, elektron darsliklarni yaratishda o'ziga xos talablar mavjudligini ta'kidlash zarur.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Elektron darslikni yaratish jarayonida qator talablar, jumladan, psixologik-pedagogik, texnik-texnologik, estetik va ergonomik talablar mavjud. Elektron darslik shuningdek, bosma darsliklarda bo'lgani kabi, an'anaviy didaktik talablarga javob berishi kerak.

Didaktik talablar o'qitishning maxsus qonunlari va didaktik tamoyillarga mos bo'lishi zarur. Quyida elektron darsliklarga qo'yiladigan an'anaviy didaktik talablar keltirilgan:

1. Ilm-fan, muhandislik va texnologiyaning so'nggi yutuqlarini hisobga olish

O'quv materiallarining mazmunini yetarli darajada chuqur va ishonchli ta'minlash. Elektron darslikdan foydalanib o'quv materiallarini o'zlashtirish jarayoni zamonaviy o'qitish uslublariga muvofiq tashkil etilishi lozim.

Masalan, tajriba, taqqoslash, kuzatish, abstraksiyalash, umumlashtirish, yaqinlashtirish, o'xshashlik, tahlil va sintez, modellashtirish usuli, tizimli tahlil usullari qo'llanilishi kerak.

2. Ta'limni o'zlashtirish darajasi bo'yicha talablar

Elektron darsliklar ta'lim mazmunining murakkablik darajasini va chuqurligini belgilash uchun mos vositalarni taqdim etishi lozim. Bu yosh xususiyatlari va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga oladi.

O'quv materiallarini haddan tashqari murakkablashtirish yoki ortiqcha ma'lumot bilan yuklash kerak emas, aks holda o'quvchi materialni o'zlashtira olmaydi.

3. Ta'lim jarayonida qiyinchiliklarni ta'minlash talablari

Elektron darslik orqali masalalar yechish va mashqlar bajarish orqali o'quvchining fikrlash faoliyati faollashadi.

Ushbu didaktik talablarning bajarilish darajasi elektron darsliklarda an'anaviy darsliklarga qaraganda sezilarli darajada yuqori bo'ladi.

4. Ko'rgazmali ta'limga qo'yiladigan talablar

O'quvchilarning sezgir qabul qilish xususiyatlari va o'rganilayotgan ob'yektlar, ularning modellari shaxsiy kuzatuvlar orqali hisobga olinishi zarur.

5. O'z-o'zidan ta'lim olish, mustaqillik va faollikni ta'minlash talablari

Elektron darsliklar o'quvchilarni mustaqil ishlash uchun zarur vositalar bilan ta'minlashi lozim. Bu o'quv materiallaridan foydalangan holda ta'lim faoliyatining asosiy maqsad va vazifalariga erishishni ta'minlaydi.

Bu holatda ta'lim faoliyati o'quvchi uchun maqsadli va mazmunli jarayonni anglatadi. Maxsus fanlar bo'yicha elektron darsliklar tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilishi lozim.

6. Elektron darsliklardan foydalanishda o'qitishning tuzilishi va ketma-ketligi bo'yicha talablar

Elektron darslikdan foydalanishda o'quvchilarni bilim va ko'nikmalarning muayyan tizimini izchil o'zlashtirishlarini ta'minlash zarur. Bilim, ko'nikma va malakalar ta'lim tizimida mantiqiy tartibda shakllantirilib, hayotda o'z o'rnini topishi kerak. Buning uchun quyidagilar amalga oshiriladi:

Tavsiya etilayotgan o'quv materiallarini tizimlashtirish;

Har bir bo'limda shakllangan bilim va ko'nikmalarning rivojlanishini hisobga olish;

O'rganilayotgan o'quv materiallarining fanlararo muvofiqligini ta'minlash;

O'quv materiallarini yetkazish va ta'lim ta'sirlarini mantiqiy ketma-ketlikda rejalashtirish;

Ta'lim jarayonini o'qitish mantiqi bilan belgilanadigan ketma-ketlikda qurish;

Elektron darslikda tavsiya etilgan ma'lumotlar, mazmun va o'qitish usullarini o'quvchining individual imkoniyatlariga mos ravishda tanlash. Masalan:

Mazmunli o'yinli vaziyatlar yaratish;

Amaliy mashg'ulotlar va tajribalar tavsiya etish orqali real jarayonlar va ob'ektlar modellariga bog'lash.

7. Elektron darsliklardan foydalanishda bilimni o'zlashtirish barqarorligi bo'yicha talablar

Elektron darsliklarning bilimni barqaror o'zlashtirish talablariga javob berishi juda muhim. Bu o'quvchilarning chuqur fikrlash, xotira kabi qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va o'quv materiallarini mukammal o'zlashtirish imkonini beradi.

8. Elektron darsliklarda o'qitishning rivojlantiruvchi va tarbiyaviy funksiyalarini amalga oshirish bo'yicha talablar.

An'anaviy ta'lim nashrlari uchun didaktik talablardan tashqari, elektron darsliklar yaratishda va ulardan foydalanishda zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalar afzalliklaridan foydalanishga oid quyidagi maxsus didaktik talablar ham mavjud:

1. Moslashuvchanlik talablari

Elektron darslik o'quvchining individual imkoniyatlariga, ya'ni ta'lim jarayonidagi bilim, ko'nikma va psixologik xususiyatlariga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Bunda elektron darslik moslashuvchanligining uch darajasi ajratiladi:

Birinchi daraja: o'quvchilarga o'zlari uchun qulay bo'lgan individual sur'atda o'quv materiallarini o'rganish imkoniyati beriladi.

Ikkinchi daraja: o'quvchining holatini diagnostik tahlil qilish, uning natijalariga asoslanib o'qitish mazmuni va usullarini taklif etish.

Uchinchi daraja: ochiq yondashuvga asoslangan bo'lib, foydalanuvchilarni guruhlamasdan, imkon qadar keng auditoriyalar uchun ko'p variantlarni ishlab chiqishni tavsiya qiladi.

Bu talablarga rioya qilish elektron darsliklarning sifatini oshirib, o'quvchilar uchun qulay va samarali ta'lim vositasi bo'lishiga xizmat qiladi.

Elektron darslikka qo'yiladigan talablar

2. Interaktiv ta'lim talablari

Interaktiv ta'lim talablari elektron darslikning o'quv jarayonida o'quvchi bilan samarali muloqot qilishi va o'zaro aloqani ta'minlashini nazarda tutadi. Elektron darslik vositalari interaktiv muloqot va fikr-mulohaza (feedback) taqdim etishi lozim. Muloqotning muhim qismi elektron darslikning foydalanuvchining harakatlariga bo'lgan munosabati hisoblanadi. Bu jarayonda fikr-mulohaza nazoratni amalga oshiradi, keyingi ish bo'yicha tavsiyalar beradi va ma'lumotlarga doimiy murojaat qilish imkoniyatini ta'minlaydi.

3. Kompyuter vizualizatsiyasini kiritish talablari

Elektron darslikda o'quv materiallarini taqdim etishda zamonaviy elektron vositalarning imkoniyatlarini tahlil qilish va taqdim etilayotgan ma'lumotlarning sifatini ta'minlash zarur. Kompyuter vizualizatsiyasi o'quv materiallarini ko'rgazmali, oson tushunarli va qiziqarli qilishda muhim rol o'ynaydi.

4. O'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish talablari

Elektron darslik bilan ishlashda o'quvchilarning mustaqil qarorlar qabul qilish, murakkab vaziyatlarda yo'l topish va ma'lumotlarni qayta ishlash ko'nikmalarini shakllantirish talab etiladi. Bu talab o'quvchilarning analitik va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

5. Elektron darslikda ta'lim materiallarini tuzilishi va funksional bog'liqligi

Elektron darslik ta'lim materiallarini tuzilish jihatidan tartibli va mantiqiy bog'langan holda taqdim etishi kerak. Bu talab materiallarning mazmunini yaxlit va uzviy tarzda tushunishga yordam beradi.

6. Ta'limning to'liqligi va uzluksizligini ta'minlash

Elektron darslik o'quv jarayonining uzluksizligini va ta'lim jarayonini to'liq qamrab olishni ta'minlashi lozim.

Методик talablar elektron darslikka qo'yiladigan didaktik talablarga bevosita bog'liq. Ular fan o'ziga xos xususiyatlarini, qonuniyatlarini o'rganish usullarini va zamonaviy axborotlarni qayta ishlash usullarini hisobga olishni talab etadi. Maxsus fanlar bo'yicha elektron darslik quyidagi metodik talablarga javob berishi lozim:

1. Tushunchaviy, obrazli va harakatli tarkibiy qismlarning o'zaro bog'liqligi

Elektron darslik ta'lim materiallarini taqdim etishda tushunchaviy (nazariy), obrazli (ko'rgazmali) va harakatli (interaktiv) komponentlarning o'zaro bog'liqligiga asoslanishi lozim.

2. Fanlararo mantiqiy bog'liqlikni hisobga olish

Elektron darslikdagi ta'lim materiallari yuqori darajadagi struktura shaklida, fanlararo mantiqiy bog'liqlikni hisobga olgan holda taqdim etilishi kerak.

3. Materiallarni bosqichma-bosqich o'zlashtirish va nazorat qilish imkoniyati

Elektron darslik o'quvchilar uchun o'quv materiallarini bosqichma-bosqich o'zlashtirish hamda turli xil nazorat shakllarini bajarish imkoniyatini yaratishi zarur.

Psixologik talablar

Elektron darslikni ishlab chiqish va undan foydalanishning muvaffaqiyati hamda sifati uning psixologik talablariga bog'liq. Quyida elektron darslik uchun qo'yiladigan psixologik talablar keltirilgan:

O'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olish;

Ta'lim materiallari tushunarli va qiziqarli tarzda taqdim etilishi;

O'quvchining o'quv jarayoniga bo'lgan motivatsiyasini oshirish.

Ushbu talablar elektron darslikning foydalanuvchi uchun qulay va samarali bo'lishini ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Elektron darslikka qo'yiladigan talablar

1. Ta'lim materiallarini ko'rsatish talablari

Elektron darslikdagi ta'lim materiallari nafaqat og'zaki, balki kognitiv jarayonning sezgi va namoyish holatlariga ham mos kelishi kerak. Elektron darslikni ishlab chiqishda qabul qilish, diqqat, fikrlash, tasavvur va xotirada saqlash kabi psixologik jarayonlar xususiyatlarini hisobga olish lozim.

2. O'quv materiallarini loyihalash talablari

Elektron darslikdagi o'quv materiallari o'quvchilarning yosh xususiyatlari va dastlabki bilimlarini inobatga olgan holda ishlab chiqilishi kerak.

3. Tasviriylar va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish talablari

Elektron darslik tasviriylar va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur.

4. Ma'ruzalarda foydalanish uchun elektron darslik talablari

Ma'ruzalarda foydalaniladigan elektron darsliklar quyidagi imkoniyatlar bilan ta'minlangan bo'lishi lozim:

video va audio kuzatish;
animatsion videolar orqali murakkab jarayonlarni ko'rsatish;
grafik va audio vizualizatsiya orqali matnlarni tushunarli qilish.

5. Eksperimental ta'limda foydalanish uchun elektron darslik talablari

Eksperimental mashg'ulotlarda ishlatiladigan elektron darslik quyidagi imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak:

o'quvchini ishga tayyorlash, ishni boshlash va tajriba o'tkazish vositalarini avtomatlashtirish;

eksperimental natijalarni qayta ishlash va tayyorlash;

natijalarni himoya qilish uchun dasturlar;

virtual tajribalar yaratishga mo'ljallangan modellashtirish komponentlari, turli jarayonlarni tezlashtirilgan yoki sekinlashtirilgan vaqt miqyosida o'rganish imkoniyatini berish;

o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini nazorat qilishga mo'ljallangan avtomatlashtirilgan dasturlar.

6. Amaliy mashg'ulotlarda foydalanish uchun elektron darslik talablari

Amaliy mashg'ulotlarda ishlatiladigan elektron darslik quyidagi imkoniyatlarni ta'minlashi kerak:

mavzu, maqsad va mashg'ulotning tartibi haqida ma'lumot berish;

javoblarning to'g'ri yoki noto'g'riligini ko'rsatish;

har bir o'quvchining bilimlarini nazorat qilish;

kerakli nazariy materiallar va vazifalarni hal qilish usullarini ko'rsatish;

“o'qituvchi - darslik - o'quvchi” ketma-ketligida fikr-mulohaza ta'minlash.

7. Elektron darslik tuzilishi va mazmuniga qo'yiladigan talablar

Elektron darslikning tuzilishi va mazmuni o'rganilayotgan fan dasturiga muvofiq bo'lishi va materialni chuqur o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

Ta'lim tizimi uchun elektron darslikka qo'yiladigan umumiy talablar

Ta'lim tizimida foydalanish uchun yaratilgan elektron darslik quyidagi umumiy talablarga javob berishi kerak:

Elektron darslik mazmuni va tuzilishi ta'lim standartlariga mos bo'lishi lozim.

Elektron darslikda muammo va tadqiqot vazifalariga asoslangan intellektual ta'lim tizimi bo'lishi zarur.

Elektron darslik quyidagi faoliyatlarni avtomatlashtirish imkoniyatlarini taqdim etishi kerak:

qidiruv, ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, tahlil qilish va qayta ishlash;

hisob-kitoblar, loyihalash, eksperiment o'tkazish va natijalarni qayta ishlash;

nazorat vazifalari va axborotni qayta ishlash.

Ushbu talablar elektron darsliklarning yuqori sifatli bo'lishini va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishni ta'minlaydi.

Elektron darslik murakkab obyektlar (mashinalar, uskunalar, texnik qurilmalar va boshqalar) ishlashini taqlid qilishni, turli jarayonlarning real, tezlashtirilgan yoki sekinlashtirilgan vaqt rejimida o'tishini namoyish etishni o'z ichiga olishi kerak.

Elektron darslikdagi o'quv vositalari - o'quvchini kelajakdagi kasbiy faoliyatiga mos ravishda virtual muhitda o'qitish imkonini yaratishi lozim.

Elektron darslikdagi barcha hisob-kitoblar ochiq vizualizatsiya tizimiga ega bo'lishi, o'zgaruvchan obyektlar yoki jarayonlar o'zaro bog'liqligini ko'rsatishi kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, so'nggi yillarda mamlakatda elektron darsliklardan foydalanish va masofaviy ta'limni tashkil etish uchun axborot texnologiyalari vositalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Elektron adabiyotlarni yaratishning ilmiy va metodik jihatlari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilmoqda. Shu sababli, elektron darsliklardan ta'lim tizimida foydalanish yaqin kelajakda oddiy darsliklar kabi kundalik zaruriyatga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibrohimov A.E. Masofaviy ta'limning didaktik tizimi. O'quv qo'llanma. - T.: "Dars press", 2020. 112 bet.
2. Ignatova N.Y. Raqamli davrda ta'lim: monografiya / Rossiya Federatsiyasi Ta'lim va fan vazirligi; FGAOU VO UrFU, 2017. - 128 bet.
3. Irgasheva U. Ingliz tilini chet tili sifatida o'qitishda onlayn darslarning o'ziga xos xususiyatlari. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2 (10), 237-242-betlar.
4. Yusupov D.S., Kim L.A. Hayot sifatining sotsiomadaniy determinantlari. Markaziy Osiyo Nazariy va Amaliy Fanlar Jurnali, 2 (5-son), 2021, 81-84-betlar.
5. Yusupov D.S., Kim L.A. Ko'ngillilikning sotsiologik jihatlari. Xalqaro Ko'p Madaniyatli va Ko'p Dinli Tushuncha Jurnali (IJMMU), xalqaro, ochiq kirishli jurnal, 8 (4-son), 2021, 345-352-betlar.

TA'LIMDA AXBOROT VA KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI

Umarov Bekzod Azizovich

*Farg'ona davlat universiteti amaliy matematika
va informatika kafedrasi o'qituvchisi
ubaumarov@mail.ru*

Karimberdiyeva Nilufar Abdurahmon qizi

*Farg'ona davlat universiteti 3-kurs talabasi
karimberdiyevanilufar625@gmail.com*

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta'lim sohasida yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. AKT vositalari masofaviy va raqamlashtirilgan ta'limni rivojlantirish, shaxsga yo'naltirilgan o'quv jarayonlarini tashkil etish va interaktiv o'qitish usullarini joriy qilishda muhim ahamiyatga ega. Elektron kutubxonalar, bulutli texnologiyalar, mobil ta'lim ilovalari, sun'iy intellekt texnologiyalari va virtual hamda kengaytirilgan reallik (VR/AR) kabi innovatsiyalar ta'lim jarayonini zamonaviylashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida ma'lumotlarga tezkor kirish, o'quvchilar bilan samarali aloqa o'rnatish va ta'lim jarayonini monitoring qilish imkoniyatlari sezilarli darajada kengaymoqda.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirilgan ta'lim, masofaviy ta'lim imkoniyatlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, interaktiv ta'lim vositalari, elektron kutubxonalar, bulutli texnologiyalar, mobil ta'lim dasturlari, sun'iy intellekt texnologiyalari, **ma'lumotlarga tezkor kirish, aloqa imkoniyatlarini yaxshilash**, virtual va kengaytirilgan Reallik (VR va AR), **monitoring va nazorat**.

Annotation Information and Communication Technologies (ICT) are opening new opportunities in the field of education. ICT plays a crucial role in advancing distance and digital learning, organizing personalized educational processes, and integrating interactive teaching methods. Innovations such as electronic libraries, cloud technologies, mobile educational applications, artificial intelligence technologies, as well as virtual and augmented reality (VR/AR), contribute to the modernization and enhancement of the efficiency of the educational process. These technologies enable rapid access to information, effective interaction with learners, and expanded possibilities for monitoring and controlling educational activities.

Keywords: Digital education, Distance learning opportunities, Personalized learning, Interactive learning tools, Electronic libraries, Cloud technologies, Mobile educational applications, Artificial intelligence technologies, Fast access to data,

Improved communication capabilities, Virtual and augmented reality (VR and AR), Monitoring and control.

Аннотация: Информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) открывают новые возможности в сфере образования. ИКТ играют важную роль в развитии дистанционного и цифрового обучения, организации персонализированных образовательных процессов и внедрении интерактивных методов обучения. Такие инновации, как электронные библиотеки, облачные технологии, мобильные образовательные приложения, технологии искусственного интеллекта, а также виртуальная и дополненная реальность (VR/AR), способствуют модернизации образовательного процесса и повышению его эффективности. С помощью этих технологий становится возможным быстрый доступ к информации, эффективное взаимодействие с учащимися и расширение возможностей мониторинга и контроля образовательного процесса.

Ключевые слова: Цифровое образование, Возможности дистанционного обучения, Персонализированное обучение, Интерактивные учебные средства, Электронные библиотеки, Облачные технологии, Мобильные образовательные приложения, Технологии искусственного интеллекта, Быстрый доступ к данным, Улучшение возможностей связи, Виртуальная и дополненная реальность (VR и AR), Мониторинг и контроль.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) hayotning barcha sohalarida, xususan, ta'lim tizimida muhim o'rin egallamoqda. Ta'lim jarayonlarini samarali tashkil etish, o'quvchilar va talabalarni zamonaviy ko'nikmalar bilan ta'minlash, shuningdek, ta'lim sifati va qamrovini oshirishda AKT muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat an'anaviy usullar, balki interaktiv platformalar, masofaviy o'qitish tizimlari, virtual laboratoriyalar va sun'iy intellekt yordami bilan boyitilmoqda.

Ushbu maqolada ta'lim jarayonida AKTning qo'llanilish imkoniyatlari, ularning o'qituvchilar va o'quvchilar faoliyatiga ta'siri, shuningdek, mavjud muammolar va istiqbolli yechimlar tahlil qilinadi. Shuningdek, texnologik rivojlanishning ta'lim sohasidagi ahamiyati va ushbu jarayonning kelajakdagi rivojlanish tendensiyalari haqida so'z yuritiladi.

AKTning Ta'limdagi Roli va Muhim Jihatlar

Raqamlashtirilgan Ta'lim

Ta'lim jarayonining raqamlashtirilishi o'quvchilarga ta'lim olish jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash imkoniyatini yaratdi. Elektron kutubxonalar, masofaviy ta'lim platformalari, onlayn darsliklar va ochiq ta'lim resurslari orqali nafaqat o'quv materiallari hajmi oshmoqda, balki ularning sifati ham sezilarli darajada yaxshilanmoqda.

Masofaviy Ta'lim Imkoniyatlari

Pandemiya sharoitida masofaviy ta'limning ahamiyati yanada oshdi. AKT ta'lim jarayonini davom ettirish uchun eng qulay platforma bo'ldi. Google Meet, Zoom, Microsoft Teams kabi vositalar yordamida interaktiv darslar tashkil qilinmoqda, talabalar va o'qituvchilar esa masofadan hamkorlikda ishlash imkoniyatiga ega.

Shaxsga Yo'naltirilgan Ta'lim

AKT har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish imkonini beradi. Sun'iy intellekt vositalari yordamida har bir o'quvchining bilim darajasini baholash va ularga mos dasturlarni taklif qilish mumkin. Shaxsiy yondashuv o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi va muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi.

Interaktiv Ta'lim Vositalari

Interaktiv texnologiyalar yordamida o'quv jarayoni qiziqarli va samarali bo'lib bormoqda. Multimediali darsliklar, virtual va kengaytirilgan reallik (AR) vositalari yordamida murakkab mavzularni oson va aniq tushuntirish mumkin. Masalan, biologiya yoki kimyo fanida hujayra ichki tuzilishini virtual reallikda ko'rish talabalar uchun juda foydali bo'ladi.

AKTning Amaliy Qo'llanilishi

Elektron Kutubxonalar

Elektron kutubxonalar o'quvchilar va o'qituvchilar uchun eng qulay va foydali AKT vositalaridan biridir. Mazkur texnologiya yordamida foydalanuvchilar o'zlariga kerakli ma'lumotlarni onlayn tarzda, istalgan joydan izlab topish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Elektron kutubxonalar, masalan, O'zbekistonning "ZiyoNET" platformasi, talabalar va o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim resurslari bilan ta'minlab, ularning ilmiy va ta'limiy ehtiyojlarini qondiradi.

Masofaviy Ta'lim Platformalari

Masofaviy ta'lim platformalari ta'lim jarayonini geografik cheklovlersiz amalga oshirish imkonini yaratdi. Google Meet, Zoom va Microsoft Teams kabi vositalar yordamida talabalar va o'qituvchilar o'zaro muloqotda bo'lib, darslar interaktiv usulda tashkil qilinmoqda. Bu platformalar pandemiya sharoitida muhim o'rin tutib, masofaviy ta'limni ta'minlashda samarali ishladi.

Sun'iy Intellekt Texnologiyalari

Sun'iy intellekt (AI) ta'lim jarayonlarini avtomatlashtirish va shaxsiylashtirishda muhim o'rin tutadi. Misol uchun, talabalar bilimini avtomatik baholash, individual o'quv rejalarini yaratish va o'quvchilarning rivojlanishini tahlil qilish imkoniyatlari mavjud. Bu texnologiyalar ta'lim jarayonini individual ehtiyojlarga moslashuvchan qilishda katta rol o'ynaydi.

Virtual va Kengaytirilgan Reallik (VR va AR)

Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) ta'limda amaliy mashg'ulotlarni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Masalan, talabalar VR texnologiyalari yordamida murakkab biologik jarayonlarni kuzatishi yoki muhandislik sohasida amaliy tajribalarni xavfsiz sharoitda o'tkazishi mumkin. AR esa dars jarayonida grafik va vizual elementlarni qo'shib, mavzularni tushuntirishni soddalashtiradi.

Bulutli Texnologiyalar

Bulutli texnologiyalar katta hajmdagi ta'lim resurslarini saqlash, ulardan xavfsiz va tez foydalanish imkonini beradi. Bu texnologiyalar yordamida ta'lim muassasalari o'quv materiallarini onlayn saqlash va ulardan istalgan vaqtda foydalanishni yo'lga qo'yishi mumkin. Masalan, talabalar va o'qituvchilar Google Drive yoki OneDrive kabi platformalardan foydalanib, o'z ishlarini osongina almashadilar.

Mobil Ta'lim Dasturlari

Mobil qurilmalar uchun maxsus ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari yordamida o'quvchilar bilim olishni istalgan vaqtda davom ettira oladilar. Duolingo, Khan Academy va Coursera kabi mobil ilovalar turli fanlarni o'rganishni osonlashtiradi.

AKTning Ta'limga Tatbiqida Duch Kelinayotgan Muammolar

Muammo	Yechimlar
Raqamli texnologiyalarni cheklangan qo'llanilishi	Ta'lim muassasalarida zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish va o'qituvchilarni o'qitish.
O'qituvchilarning malaka va bilimlari yetarli emasligi	O'qituvchilarni kasbiy rivojlanish kurslari, seminarlar, va amaliy mashg'ulotlar bilan ta'minlash.
O'quv dasturlarining eskirganligi	O'quv dasturlarini yangilash, global ta'lim me'yorlariga moslashtirish va innovatsion metodlarni joriy etish.
Komunikatsiya va interaktivlikning yetarli bo'lmasligi	Interaktiv darslar, guruh ishlari va muammolarni hal qilishga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etish.

Ijtimoiy va iqtisodiy tengsizliklar	Kam ta'minlangan oilalar uchun subsidiyalar, stipendiyalar va masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish.
Moddiy-texnik baza yetishmasligi	Ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini modernizatsiya qilish, zamonaviy o'quv jihozlari taqdim etish.

AKTni qo'llashning afzalliklari

Samaradorlik va vaqtning tejash

- Ish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali qo'lda bajariladigan ko'plab vazifalarni qisqartiradi.
- Hujjatlar, ma'lumotlar va hisobotlar tez va oson ishlab chiqiladi hamda ulashiladi.

Ma'lumotlarga tezkor kirish

- Bulutli texnologiyalar va onlayn tizimlar orqali har qanday joydan ma'lumotlarga kirish imkonini beradi.
- Qidiruv tizimlari va ma'lumot bazalari bilan ishlashni osonlashtiradi.

Aloqa imkoniyatlarini yaxshilash

- Videokonferensiyalar, chat va elektron pochta kabi vositalar orqali tezkor va samarali muloqot qilishni ta'minlaydi.
- Uzoq masofadagi hamkorlar bilan real vaqt rejimida ishlash imkonini yaratadi.

Ta'lim sifati va qamrovini oshirish

- Onlayn kurslar va elektron ta'lim platformalari orqali bilim olish imkoniyatini kengaytiradi.
- Interaktiv ta'lim usullari orqali o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Resurslarni tejash

- Qog'oz, energiya va boshqa resurslarni tejashga yordam beradi.
- Ishlab chiqarish jarayonlarida avtomatlashtirish xarajatlarni kamaytiradi.

Innovatsion imkoniyatlar

- Yangiliklarni tezkor qabul qilish va joriy qilish imkonini beradi.
- Sun'iy intellekt, IoT va boshqa ilg'or texnologiyalar yordamida mahsulot va xizmatlarni takomillashtiradi.

Ko'lamni kengaytirish

- Elektron tijorat orqali yangi bozorlar va mijozlarga chiqish imkoniyatini yaratadi.
- Xizmatlarni onlayn tarzda global miqyosda taqdim etadi.

Monitoring va nazorat

- Axborot texnologiyalari yordamida biznes yoki ta'lim jarayonlarini kuzatish va tahlil qilish osonlashadi.

- Real vaqt rejimida qarorlar qabul qilish uchun muhim ma'lumotlar taqdim etadi.

Ijtimoiy va iqtisodiy foyda

- Bandlik imkoniyatlarini kengaytiradi va yangi texnologik kasblar yaratadi.
- Ijtimoiy tarmoqlar orqali odamlar o'rtasidagi muloqotni kuchaytiradi.

Xulosa

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim tizimida keng qo'llanilishi, o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini yangi, samarali usullarda tashkil etish imkoniyatlarini yaratmoqda. Bugungi kunda AKTning ta'limga kiritilishi, an'anaviy metodlarga qaraganda ko'proq interaktiv, shaxsiylashtirilgan va masofaviy o'qitish imkoniyatlarini taqdim etmoqda. Internet, kompyuter texnologiyalari va mobil ilovalar yordamida o'qish, o'qitish jarayonida yanada qulayroq va tezroq o'zgaruvchan muhit yaratilmokda.

Shuningdek, AKT ta'lim jarayonida o'quvchilarni yangi bilimlarga oson kirish imkoniyatlarini yaratadi, ma'lumotlarni tezda qidirish, tahlil qilish va ulardan samarali foydalanishni o'rgatadi. O'quvchilarning kreativ fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ta'limda AKTni qo'llashning yana bir muhim jihati shundaki, bu texnologiyalar o'qituvchilar uchun o'quv jarayonini yanada samarali va individualizatsiyalangan qilishda yordam beradi. O'qituvchilar onlayn darslar, videomateriallar, elektron resurslar orqali darslarni qiziqarli va samarali o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda.

Biroq, AKTni ta'lim jarayoniga to'liq joriy etishning oldida bir qancha qiyinchiliklar mavjud. Ularning orasida texnologik infratuzilmaning yetishmasligi, o'qituvchilarning yangi texnologiyalarni qo'llash bo'yicha bilim va ko'nikmalarining kamligi hamda o'quvchilarda onlayn ta'limga nisbatan qiziqishning yetishmasligi mavjud. Bu muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim tizimida doimiy ravishda malaka oshirish kurslari, texnologik infratuzilmani yaxshilash va onlayn resurslarni yanada boyitish zarur.

Shu bilan birga, AKT ta'limda ijobiy natijalarga erishishda muhim vositaga aylanishi mumkin, ammo bu uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar, o'quv materiallari va texnologiyalarning integratsiyasi, shuningdek, o'qituvchilarning doimiy ravishda malakalarini oshirib borish talab etiladi. Ta'limda AKTni samarali qo'llash, o'quvchilarni raqamli kompetensiyaga ega bo'lgan, kreativ va muammolarni hal qila olish qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslar sifatida tayyorlashga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akyildiz, I. F. va Vuran, M. C. (2010). "Simsiz sensorli tarmoqlar." Wiley Kompyuter fanlari va muhandislik entsiklopediyasi.
2. Miorandi, D. va boshqalar. (2012). "Internet narsalar: ko‘rish, ilovalar va tadqiqot muammolari." Ad Hoc Networks, 10(7), 1497-1516.
3. Bertoldi, P. va Ricciardi, P. (2020). "Aqlli shahar uchun aqlli o‘lchash: atrof-muhit monitoringida IoT ning o‘rni". Barqarorlik, 12(9), 3702.
4. Liang, Y. va boshqalar. (2019). "Aqlli shaharlar uchun IoT-ga asoslangan aqlli atrof-muhit monitoringi tizimi." Sensorlar, 19(24), 5484.
5. Kumar, P. va Singx, N. (2020). "IoTning ekologik barqarorlikdagi roli: sharh." Atrof-muhit fanlari va ifloslanish tadqiqotlari, 27(32), 39738-39756.
6. Alavi, S. va Karamian, M.A.(2021). "IoT texnologiyalarining shahar atrof-muhit barqarorligiga ta'siri". Barqaror shaharlar va jamiyat, 67.
7. Bhimani, A. va Zubairi, J.(2021). "Atrof-muhit monitoringi uchun IoT'dan foydalanish: muammolar va imkoniyatlar". Ambient Intelligence va insoniylashtirilgan hisoblash jurnali.
8. Razaque, A., va boshqalar (2020). "Atrof-muhit monitoringi uchun IoT-ga asoslangan echimlar bo'yicha keng qamrovli tadqiqot." IEEE kirish.
9. Narsalar internetining (IOT) energiya samaradorligini oshirish va atrof-muhitni yaxshilashdagi roli ...
na-journal.ru > 4-2024-...

ONKOLOGIK KASALLIKLARDA BEMORLARNING RUHIY-HISSIY BUZILISHLARI

Ilmiy rahbar : Allanazarov Ismoil Musurmonkulovich

Raxmatullayeva Sabrina Kamolovna

Mahkamova Mohbegim Aziz qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi 2-son davolash ishi fakulteti talabasi

Onkologik kasalliklar bemorlarning ruhiy-hissiy holatini kuchaytiradi. Bunday kasalliklar bilan kurashish o'ziga xos muammo va ko'p o'qibatlar tug'diradi. Bemorlar o'zlarini, hayot ko'rsatgichlarini, va o'zgartirilgan hayot o'tkazishlari bilan bog'liq emotsional va ruhiy o'zgarishlarni his qilishlari mumkin.

Onkologik kasallikka uchraganlar qo'lga kiritilgan davolarni va tibbiy yordamni qabul qilish ham muhimdir. Bemorlarga o'zaro aloqalarni saqlab qolish va ularni yaxshi qo'llab-quvvatlash, ularning muammosini tushunish, va ularning hayot ko'rsatgichlariga oid emotsional va ruhiy qo'llab-quvvat bermoq juda muhimdir.

Kalit so'zlar: onkologik kasalliklar, psixo-onkologiya, ruhiy rehabilitatsiya

KIRISH

Saraton kasalligiga chalingan odamlarda ruhiy kasalliklar ko'p jihatdan har qanday og'ir jismoniy azoblarga xosdir, ammo hech qanday kasallik saraton kabi kuchli stress yukini ko'tarmaydi. Zamonaviy onkologiyaning keskin yutuqlariga qaramay, ko'pchilik uchun bu so'z hali ham halokat bilan sinonimdir. Ruhiy kasalliklarga qarshi kurash nafaqat shifokorning, balki uning oilasi va do'stlarining ham vazifasidir. Agar mutaxassis unga to'g'ri yo'llarni aytsa, bemorning o'zi ko'p ish qilishi mumkin.

Psixo-onkologiya saraton kasalligiga tez-tez hamroh bo'ladigan hissiy, ijtimoiy va ma'naviy azob-uqubatlarni davolovchi saraton terapiyasiga keng yondashuvdir. Psixo-onkologiyaning rivojlanishi 20-asrning ikkinchi yarmida boshlangan bo'lib, bu saraton kasalligining barcha bosqichlarida ularning kasalliklariga bo'lgan psixologik reaksiyalarini o'rganishga qiziqish ortganligini aks ettiradi.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda psixo-onkologiya saraton kasalligini davolashning qabul qilingan qismiga aylandi, Kanada, AQSh va ko'plab G'arbiy Evropa mamlakatlaridagi ko'pgina yirik saraton markazlarida psixo-onkologiya bo'limlari tashkil etilgan. Onkologning asosiy klinik muammosi saraton bilan bog'liq kutilgan va vaqtinchalik bezovtalikni psixiatrik aralashuvni talab qiladigan haddan tashqari, nogironlikdan farqlashdir. Saraton bilan og'rigan bemorlarning uchdan bir qismi baholash va

davolanishni talab qiladigan qiyinchilikni boshdan kechiradi va eng ko'p uchraydigan psixiatrik kasalliklar depressiya, anksiyete buzilishi va moslashish buzilishidir. Psixiatriklar saraton kasalliklari bilan ishlaydigan multidisipliner davolash guruhiga jalb qilinishi kerak. Psixo-onkologiya va palliativ tibbiyotda turli xil psixologik va psixofarmakologik aralashuvlarning samaradorligini aniqlash uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi. Ruhiy salomatlik masalalari saraton bilan kasallangan bemorlarning talablarini qondirish uchun tibbiyot, psixologiya va ijtimoiy ishning barcha sohalarida sog'liqni saqlash xodimlarini tayyorlashga kiritilishi kerak.[1]

Psixogen kasallik tarixi bo'lgan bemorlarda saraton jarayonini umumlashtirishda surunkali stressning (ruhiy buzilishlarning) o'rni.

(a) psixogen kasallik tarixi bo'lgan saraton kasalliklarida surunkali stress natijasida psixoemotsional kasalliklar (tashvish, depressiya) tana to'qimalarining doimiy shikastlanishi va shikastlangan to'qimalarni tiklash uchun sanogenetik jarayonlarning kompensatsion tizimli faollashishi bilan birga keladi. Ushbu tizimni tiklash jarayonlari muqarrar ravishda o'smaga qarshi immunitetni tizimli ravishda bostirish bilan birga keladi, saraton jarayonini umumlashtirishga yo'l ochadi;

(b) saraton kasalliklarida psixoemotsional buzilishlarni barqaror bartaraf etish o'smaga qarshi immunitetning tabiiy tizim faolligini tiklaydi va saraton jarayonining lokalizatsiyasiga yordam beradi.[2]

Klinik onkologiya sohasidagi yutuqlar, xavfli o'smalari bo'lgan bemorlarni davolashning bevosita va uzoq muddatli natijalarini yaxshilash, ularning umr ko'rish davomiyligini oshirish saraton bilan kasallangan bemorlarning hayot sifatiga ta'sir qiluvchi ko'plab reabilitatsiya masalalarini hal qilmadi. Saraton kasalliklarida maxsus va palliativ davolash bosqichlarida yuzaga keladigan nevropsixiatrik kasalliklar diagnostika va terapiya jarayonini murakkablashtiradi va o'sma jarayonining namoyon bo'lishi va natijalariga salbiy ta'sir qiladi. Tegishli, o'z vaqtida psixofarmakologik va psixoterapevtik davolanishdan o'tgan saraton kasalliklari o'zlarining kasalliklariga va yangi yashash sharoitlariga yaxshiroq va tezroq psixo-ijtimoiy moslashuv bilan tavsiflanadi. Shu munosabat bilan, onkologiya bo'limlarida bemorlarni kompleks davolash va reabilitatsiya dasturlarini, shu jumladan psixofarmakoterapiya va psixoterapiyani, davolash bosqichini hisobga olgan holda joriy etish va o'tkazish vazifasi: maxsus (jarrohlik, kimyoterapiya, radiatsiya) yoki palliativ, bugungi kungacha dolzarbligicha qolmoqda.

Nevropsixiatrik kasalliklari bo'lgan saraton kasalliklari uchun 4 ta kompleks davolash va reabilitatsiya dasturlari, jumladan, psixofarmakoterapiya va turli xil psixoterapiya turlari ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Dastlabki uchta dastur maxsus davolash bosqichida saraton kasalligiga chalinganlar uchun mo'ljallangan. Ular neyropsik kasalliklarni bartaraf etishga, "hayotga" munosabatni faol ravishda

rivojlantirishga va bemorlarning aqliy funktsiyalarining zaxira imkoniyatlarini safarbar qilishga qaratilgan edi. Ushbu bosqichda bemorlar uchun asosiy ahamiyat turli xil guruh psixoterapevtik usullariga berildi (K. Simonton va S. Simonton, 2001 bo'yicha bo'shashish va vizualizatsiya; avto-trening, nafas olish mashqlari, kontentni qayta ishlash va boshqalar). Psixofarmakologik dori vositalaridan asosan anaksiyolitik va antidepressant ta'sirga ega dorilar ishlatilgan. Ushbu dasturlar doirasida dorivor o'simliklar, mashqlar terapiyasi va massaj ham belgilandi.

To'rtinchi dastur palliativ davolash bosqichidagi davolab bo'lmaydigan saraton bemorlariga mo'ljallangan bo'lib, asosan psixopatologik simptomlarni yumshatish, og'riqni kamaytirish, ovqatlanish buzilishi, metabolik kasalliklar va intoksikatsiyani kamaytirish uchun dori terapiyasini ko'rsatishga qaratilgan. Shaxsiy xarakterga ega bo'lgan psixoterapiyadan foydalanganda, palliativ davolanishni amalga oshirish va davom ettirish va bemorlarning aqliy funktsiyalarini faollashtirishga munosabat shakllangan.[3-8]

Ko'pgina bemorlar uchun jarrohlik vaqtinchalik psixologik yordam beradi. Ammo bemorning qarindoshlari operatsiyadan keyingi charchoqqa duch kelishlari mumkin, chunki u beparvolik bilan va befarqlik bilan "operatsiyaning muvaffaqiyatli natijalaridan xursand bo'lishga ham kuch yo'q" deb takrorlaydi. Oldingi bosqichlarda tez-tez uchraydigan tashvish va depressiya belgilari operatsiyadan keyin kamdan-kam hollarda kuzatiladi.

Kasalxonadan chiqish bosqichida odamlar, odatda, barcha zarbalardan so'ng, nihoyat uyga qaytganlarida, engillik hissi paydo bo'ladi. Shu sababli, hozirgi vaqtda eyforiya ko'rinishlari tez-tez uchrab turishi ajablanarli emas, ular kamdan-kam hollarda maxsus davolanishni talab qiladi. Biroq, bu davrda ham bemorlarning salbiy tajribalari to'liq taqdim etiladi.

Bemorlarda o'z kelajagiga ishonch yo'qolishi mumkin. Ular yana ishga kirisha oladilarmi, oilasi ularni qanday kutib olishidan xavotirda. Eng og'riqli fikrlar to'liq tiklanish va radikal davolanishning yo'qligi haqida. Bemorlar onkologiya klinikasida ro'yxatdan o'tish, shuningdek, shifokorlarni takroriy terapiya kurslari haqida ogohlantirish orqali shikastlanadilar. Ushbu hodisalar haqida ma'lumot eng yumshoq tarzda taqdim etilishi kerak. Bunday retseptlarni tushuntirishning ma'nosi psixoterapevtik yo'nalishga ega bo'lishi kerak.

Uyga qaytish - bu bosqich psixofarmakologik davolanishdan ko'ra psixoterapiyaning ancha yuqori samaradorligi bilan tavsiflanadi.

Qarindoshlar bemorning o'zini izolyatsiya qilish istagiga duch kelishi mumkin. Ilgari sevilgan o'yin-kulgiga bo'lgan munosabat o'zgarmoqda. Yaqinlaringizning bemorni qandaydir tarzda qo'zg'atishga urinishlari ko'pincha hech narsa bilan tugamaydi. Oilaviy ishlarga qiziqish yo'qoladi. Bemorlarning tajribalarida nafaqat

saraton mavjudligi, balki uning oqibatlarini - nogironlik, ayollarning jozibadorligini yo'qotish, erkaklarda iqtidorsizlik bilan bog'liq bo'lgan depressiv eslatmalar doimo eshutiladi. Intim hayot sohasi bilan bog'liq tajribalar ayniqsa og'riqli. Biroq, munosabatlar chuqur, samimiy his-tuyg'ularga asoslangan oilalarda buni yengish mumkin.[9]

Operatsiyadan oldingi va erta operatsiyadan keyingi davrlardagi ruhiy reaksiyalarning xususiyatlari, keyingi ruhiy kasalliklarning mavjudligi va og'irligini aniqlaydi, ko'plab omillarga bog'liq, jumladan, yosh, ijtimoiy mavqe, shaxsiyat xususiyatlari, intellektual daraja, oilaviy munosabatlar, operatsiyani kutish vaqti, jarrohlik amaliyoti haqida ma'lumot. boshqa bemorlarni davolash natijalari. [10,11,12,13-15] Epidemiologik tadqiqotlarga ko'ra, saraton kasalligida ruhiy kasalliklar 70-80% hollarda rivojlanadi. [16-18] Sog'lig'ining yomonlashishi, vegetativ-qon tomir kasalliklari va odatdagi ijtimoiy faoliyatni cheklash holatida bemorlarda depressiya, hissiy labillik, doimiy tashvish hissi, ilgari xarakterli bo'lmagan tajovuzkorlik, ularning sog'lig'i uchun qo'rquv va etishmasligidan kelib chiqadi. [19-25] Davolashning turli bosqichlarida saraton kasalligiga chalingan bemorlarda ICD dinamikasida diagnostika bosqichida kasallik haqidagi fikrlarni bostirishdan tashvishlanishning kuchayishi, o'lim qo'rquvining paydo bo'lishiga va bosqichlarda depressiv reaksiyaga o'tish mavjud, keyinchalik, davolanish natijasiga qarab kayfiyat ko'tariladi yoki kamayadi [26].

Boshqa lokalizatsiyadagi onkologik kasalliklarga chalingan bemorlarda ham ruhiy kasalliklar kuzatiladi va bir qator xorijiy tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, o'pka, jigar, oshqozon osti bezi, bosh va bo'yin saratoni bilan og'rigan ayollarning reproduktiv tizimi saratoni bilan og'rigan bemorlarga qaraganda aniqroq ruhiy kasalliklar rivojlanadi. [27-28]. Mahalliy tadqiqotlar orasida ruhiy kasalliklarning lokalizatsiyasi va og'irligi o'rtasidagi bog'liqlik to'g'risida yuqoridagiga o'xshash ma'lumotlar yo'q, garchi ushbu mavzuga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar mavjud. Masalan, I.V. Grigoryev va S.A. Igumnov qalqonsimon bez saratoni bilan og'rigan bemorlarda kasallikka nisbatan tashvishli javob turi ustunlik qiladi; kognitiv jarayonlarda ham o'zgarishlar yuz beradi. T.I. Grushina oshqozon saratoni bo'yicha operatsiya qilingan bemorlarda tashvish va depressiv kasalliklarning rivojlanishi haqida xabar beradi, shuningdek, ushbu bemorlarga xos bo'lgan sindromni tasvirlaydi.

Bemorlarning patologik emotsional holati kasallikning barcha bosqichlarida kechishiga ta'sir qiladi, operatsiyadan oldingi davrni murakkablashtiradi, funktsional buzilishlarning operatsiyadan keyingi tiklanishini sekinlashtiradi va operatsiyadan keyingi asoratlar xavfini oshiradi. Rivojlanayotgan psixopatologik sharoitlar ko'pincha o'z-o'zidan pasayishga moyil emas; aksincha, ularning ortib borishi

kuzatiladi va shuning uchun psixologik korreksiya va rehabilitatsiya zaruriyati yuzaga keladi [29, 30, 31]. Hozirgi vaqtda saraton kasalligi bilan og'rigan bemorlar uchun psixoterapiyaning (PT) ahamiyati va samaradorligi odatda e'tirof etiladi, ammo uni amalga oshirish uchun yagona standartlar hali ishlab chiqilmagan Ilmiy adabiyotlarda eng ko'p tilga olinadigan yo'nalishlar va usullar orasida quyidagilar mavjud: ratsional, kognitiv-xulq-atvor, ekzistensial, integrativ, guruhli PT, progressiv mushaklarning gevşemesi, avtotrening, gipnoz, simvoldrama, faol tasavvur usullari, psixosintez, gestalt terapiyasi, tranzaksion tahlil, psixodrama, psixoanaliz.[32]

XULOSA

1. Maxsus va palliativ davolash bosqichlarida saraton kasalliklarida neyropsik kasalliklarning og'irligini kamaytirish yoki to'xtatish uchun kompleks davolash va rehabilitatsiya dasturlarini, shu jumladan psixofarmakoterapiya va psixoterapiyani o'tkazish kerak.

2. Kompleks davolash va rehabilitatsiya dasturlarini qo'llash nevropsixiyatrik kasalliklarning klinik tuzilishini va davolash bosqichini hisobga olgan holda individual ravishda amalga oshirilishi kerak: maxsus yoki palliativ.

3. Saraton kasalligiga chalinganlarga yordam ko'rsatish sifatini oshirish uchun ularni davolashga psixiatr va psixoterapevtlarni jalb qilish hamda maxsus va palliativ davolash bilan shug'ullanuvchi (onkolog, terapevt) shifokorlarni tayyorlash dasturlariga zamonaviy psixofarmakologik va psixoterapevtik yondashuvlarni kiritish zarur. [33]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Psychological problems of patients with cancer - PubMed
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20562751/>
2. The role of chronic stress (mental disorders) in the generalization of... | Download Scientific Diagram
[https://www.researchgate.net/figure/The-role-of-chronic-stress-mental-disorders-in-the-generalization-of-the-cancer-process_fig3_283892494#:~:text=\(a\)%20Psychoemotional%20disorders%20\(anxiety,processes%20to%20repair%20damaged%20tissue.](https://www.researchgate.net/figure/The-role-of-chronic-stress-mental-disorders-in-the-generalization-of-the-cancer-process_fig3_283892494#:~:text=(a)%20Psychoemotional%20disorders%20(anxiety,processes%20to%20repair%20damaged%20tissue.)
3. Гнездилов А.В. Психические изменения у онкологических больных // Практическая онкология. 2001. № 1 (5). С. 5-6.
4. Гнездилов А.В. Психогенные реакции на неблагоприятный диагноз и проблемы инкурабельных больных // Вестник психотерапии. 2003. № 9 (14). С. 29-44.
5. Зотов П.Б. Суицидальное поведение больных распространенным раком (этиопатогенез, клинические формы, оптимизация паллиативной помощи): Автореф. дис. ... д-ра мед. наук. Томск, 2005. 44 с.
6. Семке В.Я. Превентивная психиатрия. Томск, 1999. С. 242-254.
7. Семке В.Я., Чойнзонов Е.Л., Куприянова И.Е., Балацкая Л.Н. Очерки сибирской психоонкологии. Томск, 2008. 200 с.

8. Ciaramella A., Poli P. Assessment of depression among cancer patients: the role of pain, cancer type and treatment // *Psycho-Oncology*. 2001. Vol. 10. P. 156-165. Поступила 22.11.08
9. Психические и психологические проблемы при онкологических заболеваниях — Психиатрия Удмуртии
<https://xn--80aikabba4avndeqlcz9p.xn--p1ai/psixicheskie-i-psixologicheskie-problemy-pri-onkologicheskix-zabolevaniyax/>
10. Malkina-Pykh I.G. Psychosomatics. Moscow: EKSMO; 2009 (in Russian).
11. Grigor'eva I.V., Igumnov S.A. Features of psychological condition, medical and psychological care to patients operated on for thyroid cancer: the basic strategy of psychotherapeutic correction. *Obozrenie psikhiatrii i meditsinskoy psikhologii*. 2010; 2: 19—23 (in Russian).
12. Saymonton K., Saymonton S. Psychotherapy of cancer. St. Petersburg: Piter; 2001 (in Russian).
13. Andryuschenko A.V The basic principles of rehabilitation of cancer patients. In.: *Sbornik materialov VI Vserossiyskogo s'ezda onkologov*. Moscow; 2005; 39—40 (in Russian).
14. Levin T., Kissane V.D. Psycho-oncology: the state in 2006. *Psikhi-cheskie rasstroystva v obschey meditsine*. 2007; 2 (3): 10—24 (in Russian).
15. Musaeva N.E., Dykhno Yu.A., Slonimskaya E.M. The quality of life in patients with breast cancer. *Sibirskiy onkologicheskii zhurnal*. 2005; 2: 50—5 (in Russian).
16. Gnezdilov A.V Psychology and psychotherapy of losses: A guide of palliative medicine for physicians, psychologists and all interested in the problem. St. Petersburg: Rech'; 2002 (in Russian).
17. Jacobsen P.B., Sadler I.J., Booth-Jones M., Soety E., Weitzner M.A., Fields K.K. Predictors of posttraumatic stress disorder symptomatology following bone marrow transplantation for cancer. *J. Consult. Clin. Psychol.* 2002; 70 (1): 235—40.
18. Pirl W.F Evidence report on the occurrence, assessment, and treatment of depression in cancer patients. *J. Natl. Cancer Inst. Monogr.* 2004; 32: 32—9.
19. Blinov N.N., Khomyakov I.P., Shipovnikov N. V. About the attitude of cancer patients to their diagnosis. *Voprosy onkologii*. 1990; 8: 966—9 (in Russian).
20. Marilova T.Yu. Psychological features of cancer patients. *Vestnik Rossiyskogo onkologicheskogo nauchnogo tsentra im. N.N. Blokhina RAMN*. 2002; 3: 47—51 (in Russian).
21. Grushina T.I. Rehabilitation in oncology: physiotherapy. Moscow: GEOTAR-Media; 2006 (in Russian).
22. Marilova T.Yu., Shestopalova I.M. Anxiety and depression as a suicidal risk in cancer. *Vestnik Rossiyskogo onkologicheskogo nauchnogo tsentra im. N.N. Blokhina RAMN*. 2008; 19 (4): 53—4 (in Russian).
23. Grigor'eva I.V. The use of integrative psychotherapy by the eye movement desensitization and reprocessing on patients with thyroid cancer. *Mediko-biologicheskie problemy zhiznedeyatel'nosti*. 2009; 2: 79—88 (in Russian).

24. Tkachenko G.A. Psychological help to cancer patients using art-therapy. Vestnik psikhoterapii. 2010; 38 (33): 65—9 (in Russian).
25. Jacobsen P.B., Donovan K.A. Psychological co-morbidities of cancer. In: Psychological co-morbidities of physical illness: a behavioral medicine perspective. Springer Science+Business Media, LLC; 2011: 163—206.
26. Rusina N.A. Psychological adaptation to disease in the patients with cancer. In: Sbornik materialov Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii s mezhdunarodnym uchastiem «Klinicheskaya psikhologiya v zdavookhranении i obrazovanii». 2011; 108—14 (in Russian).
27. Zabora J., BrintzenhofeszcokK., CurbowB., Hooker C., PiantadosiS. The prevalence of psychological distress by cancer site. Psychooncology. 2001; 10 (1): 19—28.
28. Stommel M., Kurtz M.E, Kurtz J.C., Given C.W., Given B.A. A longitudinal analysis of the course of depressive symptomatology in geriatric patients with cancer of the breast, colon, lung, or prostate. Health Psychol. 2004; 23 (6): 564—73.
29. Rosliakova V.A. Clinical psychopathological characteristics of depressive disorders of nonpsychotic level in patients with tumors of maxillofacial area. Meditsinskaya psikhologiya. 2012; 7 (1): 85—8 (in Russian).
30. Mel'chenkoN.I. Kovshova O.S. Psychological counseling and psychotherapy of cancer patients. Palliativnaya meditsina i reabilitatsiya. 1999; 2: 53—7 (in Russian).
31. Tkachenko G.A. Psychological improvement of the crisis state of women as personality who suffer from breast cancer. Sibirskiy psikhologicheskii zhurnal. 2008; 30: 97—101 (in Russian).
32. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-psihoemotsionalnogo-sostoyaniya-i-psihoterapevticheskie-podhody-v-reabilitatsii-onkologicheskikh-bolnyh>
- Кукшина, А. А., & Верещагина, Д. А. (2013). Особенности психоэмоционального состояния и психотерапевтические подходы в реабилитации онкологических больных. Физиотерапия, бальнеология и реабилитация, (5), 28-34.
33. Нервно-психические расстройства у онкологических больных (лечебно-реабилитационные аспекты) – тема научной статьи по клинической медицине читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка
34. <https://cyberleninka.ru/article/n/nervno-psihicheskie-rasstroystva-u-onkologicheskikh-bolnyh-lechebno-reabilitatsionnye-aspekty#>
- Комкова, Е. П., Магарилл, Ю. А., Кокорина, Н. П., & Сергеев, А. С. (2009). Нервно-психические расстройства у онкологических больных (лечебно-реабилитационные аспекты). Сибирский онкологический журнал, (2), 40-43.

WEB DASTURLAR: ELEKTRON ADABIYOTLAR VA ONLAYN KURLAR

Aymuratov Aydos Koblanbek-uli

Jalgasova Shahsanem Farxat qizi

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Nukus filiali

Annaotatsiya. Maqolada dinamik veb-dasturning asosiy mazmuni va tarkibiy xususiyatlari o'rganiladi: Elektron adabiyotlar va raqamli yozish maydoni. Dinamik veb-dastur - bu autentik video, audio, animatsiya, rasmlar va boshqalarni o'z ichiga olgan multimedialli gipermatn. Hozirgi kunda dinamik veb dasturlar nafaqat o'qituvchilar uchun maxsus resurslar, balki mobil ilovalar sifatida ham mavjud. Mobil format dinamik veb-dasturlardan foydalanishning yangi imkoniyatlarini ochadi va uning interaktiv vazifalarini kengaytiradi.

Tayanch iboralar: dinamik veb dastur, hikoya, elektron badiiy matn, blog, mobil ilova, interfaollik.

Kirish. Axborot texnologiyalari kashfiyotlari asri inson hayotining barcha sohalarida, jumladan, ta'limda ham imkoniyatlarini kengaytirib bormoqda. Xorijiy universitetlardagi aksariyat o'quv kurslari dinamik veb-dasturlar ko'rinishidagi tabiiy to'ldirishga ega bo'lib, ular bosma analoglariga nisbatan bir qator shubhasiz afzalliklarga ega bo'lganligi sababli mamlakatimizda ham tobora ommalashib bormoqda. Ta'lim jarayonida dinamik dasturlardan foydalanishning asosiy afzalligi interfaollik, ya'ni forum, telekonferensiya, yangiliklar guruhi va boshqalar qo'llanilganda o'qituvchi va talaba o'rtasida yoki guruhning barcha talabalari o'rtasida sinxron/asinxron doimiy muloqoti imkoniyati hisoblanadi. Ta'lim faoliyatining bunday turi o'quvchilarga muloqot madaniyatini (shu jumladan, chet tilida ham) rivojlantirish, fikrlash mantig'ini, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini, tahlil qilish, loyihaviy faoliyatni olib borish va boshqalarni rivojlantirishga imkon beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Dinamik veb-dastur multimedialli gipermatn bo'lib, u onlayn kurs doirasida turli xil formatlarda (haqiqiy video, audio qator, animatsiya effektlari, tasvir, grafika va boshqalar) juda ko'p miqdordagi kerakli ma'lumotlarni kiritish imkonini beradi.

Dinamik veb dasturning kontent bilan to'ldirilishi quyidagi modullarga asoslanadi:

- o'rganish uchun asosiy materiallar, ularga doir savollar, oraliq va yakuniy nazorat uchun topshiriqlar, testlar va boshqalarni o'z ichiga olgan mazmunli modul;

- kurs bo'yicha lokal va global resurslar bilan gipermatnni ifodalovchi meta-axborot moduli;
- kursning interfaolliigi uchun javob beradigan kommunikativ modul (elektron pochta, o'quv forumi, chat, blog);
- namoyish moduli talabalarning guruh loyihalari, o'qituvchi va talabalarning shaxsiy sahifalari, kurs bo'yicha talabalar ishlari arxivini o'z ichiga oladi;
- o'z-o'zini baholash va interaktiv o'z-o'zini nazorat qilish tizimini, shuningdek, o'qituvchi/tyutor tomonidan oraliq va yakuniy nazoratni o'z ichiga olgan baholash moduli.

Shubhasiz, elektron ta'lim resursi formati - dinamik veb dastur - an'anaviy bosma o'quv materiallariga nisbatan bir qator afzalliklarga ega, shuningdek, autentik ma'lumotlar va asosiy O'MQga topshiriqlar bilan qo'shimcha materiallarning tuzilgan to'plami sifatida xizmat qilishi mumkin.

Ta'limda mobil texnologiyalar rivojlanishining ushbu bosqichida eng maqbul yechim bir vaqtning o'zida kompyuterdan va mobil ilova, xususan, mobil bloglar (www.blogger.com) va Moodle mobil ilovalari ko'rinishida mavjud bo'lgan dinamik dasturni shakllantirishdir. Muayyan operatsion tizim (Android, App Inventor) uchun mo'ljallangan mobil ilovadan farqli o'laroq, kurs bo'yicha mualliflik dinamik dasturini yaratish uchun o'qituvchiga shaxsiy kompyuter foydalanuvchisining asosiy ko'nikmalari yetarli bo'ladi.

Blogger.com saytida mobil qurilmani qo'shish funksiyasi mavjud. Ro'yxatdan o'tgan foydalanuvchi blogga biriktirilgan mobil qurilmadan telefondagi "Pochta" ilovasidan MMS orqali yoki bepul qisqa xabarlar qoldirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, Blogger xizmatlari mobil shablon funksiyasi yordamida blogni mobil qurilmadan o'qish va sharhlash imkonini beradi. Bu funksiya blog muallifi tomonidan ulanadi va blogni ko'radigan barcha mobil qurilmalarda ishlaydi. Blog funksiyalarining to'liq spektri mobil qurilmadan mavjud bo'lib, ushbu vosita o'quv maqsadlarida aloqa va ma'lumot almashish vositasi sifatida funksional ravishda pochta almashtirish imkoniyatiga ega.

Moodle ta'lim muhitida o'qituvchi o'z kontentini kompyuterdan yaratadi, so'ngra o'quvchilarga istalgan veb sharhlovchi orqali dinamik dastur resurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Keyinchalik dinamik dasturdan mobil formatda foydalanish uchun blogning mobil versiyasini mobil qurilmalardan foydalanish uchun sozlash kerak.

Mobil ilovaga asoslangan o'quv kursi dinamik veb dasturning axborot-kommunikatsion funksiyalarini rivojlantirishning sifat jihatidan yangi bosqichiga o'tishga imkon beradi. Mobil ma'lumot tizimlarida aniq belgilangan qidiruv

mezonlariga ega qidiruv topshiriqlari qisman tekshirilmagan resurslarga tartibsiz murojaat qilish muammosini hal qiladi.

Mobil ilovaga asoslangan dinamik dasturning meta-axborot moduli o'qituvchiga bevosita auditoriyada bir qator qidiruv topshiriqlarini amalga oshirish imkonini beradi (saytning mobil versiyasi mavjud bo'lgan taqdirda, bu tanlov mezonlaridan biriga aylanadi).

Mobil ilova asosidagi dinamik dasturning mazmunli modulining asosiy elementi bo'lib, hodisalar kalendari (masalan, Google dasturiga integratsiya qilingan) hisoblanadi. Taqvim eslatmalari orqali tinglovchilar fan bo'yicha ishlarni bajarish va topshirish muddatlarini kuzatib borishlari mumkin.

Elektron adabiyotlar bo'yicha maxsus kurs talabalarni zamonaviy elektron adabiyotning belgili asarlari, shuningdek, elektron badiiy matnlarni yaratishning asosiy usullari bilan tanishtirish imkoniyatini nazarda tutadi.

Kurs (esse) ning yozma topshiriqlari shunday shakllantirilganki, ularda elektron badiiy matnning nafaqat texnik xususiyatlarini tahlil qilishga, balki uning narrativ tuzilishini tahlil qilishga ham urg'u beriladi. Yakuniy topshiriq sifatida talaba tomonidan o'z mavzuli blogida taqdim etilishi kerak bo'lgan elektron gipermatn (10-12 sahifa) ni yaratish ko'zda tutilgan bo'lib, uning giperhavolalar tizimi, interfeysi va mazmuniy qismi zamonaviy media makonda "elektron adabiyotlar" tushunchasining asosiy tarkibiy va mazmuniy jihatlarini aks ettiradi. Semestr oxirida talabalarning barcha ishlari "Electronic literature and digital writing space" maxsus kursiga bag'ishlangan saytda jamlanadi.

Kursga qo'yiladigan asosiy tashkiliy talablar quyidagilardan iborat:

- auditoriya mashg'ulotlariga qatnashish va bildirilgan mavzudagi munozaralarda ishtirok etish (3-5 daqiqalik bitta tayyorlangan ma'ruzani hisobga olgan holda) - 20%;
- kursga bag'ishlangan blogdagi haftalik faollik (mini esse 300-500 so'z) - 20%;
- bildirilgan muammo bo'yicha esse (1000-1500 so'z) ko'rinishidagi oraliq nazoratni bajarish - 20%;
- yakuniy web based essay project loyihasini bajarish - 40%.

Xulosalar. Texnik tayyorgarlik nuqtayi nazaridan, talabalardan o'ziga xos dasturlash ko'nikmalariga ega bo'lish talab qilinmaydi, semestr davomida talabalar o'z mavzuli bloglaridan foydalanish va yaratishning asosiy tamoyillarini o'zlashtiradilar.

Blog yoki Moodle mobil ilovasi asosida har qanday fanning dinamik dasturini yaratish va qo'llash esa uni kompyuter orqali ishlashni hech qanday cheklamaydi, balki qisman modernizatsiya qiladi, unga faqat mobil texnologiyalar yordamida bajarish mumkin bo'lgan integratsiyalashgan topshiriqlar doirasini kengaytiradi.

Adabiyotlar:

1. Кучина Светлана Анатольевна (2014). Структура динамической веб–программы спецкурса: Electronic literature and digital writing space. Сибирский педагогический журнал, (1), 96-100.
2. Aymuratov, A. K. U., & Djoldasbaeva, A. B. (2024). AKADEMIK YOSHLARNING PSIXO-IJTIMOIIY EHTIYOJLARI: ULARNING SHAKLLANISHIGA METODOLOGIK ASOSLAR. Indexing, 1(1).
3. Абылова, Г. Ж. (2016). Методика работы с нотным редактором SIBELIUS. Илим ҳам жамийет».–Нукус.
4. Sahibjamal, M., & Shahsanem, J. (2023). JÁMIYETTE INFORMACIYALIQ KOMMUNIKACIYA TEKNOLOGIYALARÍN QOLLANÍWDIŇ AHIMIYETI. TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNING O'RNÍ VA AHAMIYATI, 1(1), 182-186.
5. Блуднов Г.П. Веб-дизайн как средство специальной подготовки студентов художественно-графических факультетов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. М., 2004. 186 с.

HUQUQIY DEMOKRATIK DAVLAT, ERKIN FUQAROLIK JAMIYATI QURILISHIDA HUQUQIY TARBIYANING AHAMIYATI

Dauletbaeva Jadiraxan Aliy qizi

Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

jadiradauletbaeva84@gmail.com

Maxsutov Islam Tazabaevich

Nukus shahar Darbent MFY yoshlar yetakchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada demokratik jamiyat qurishda huquqiy tarbiyaning ahamiyati huquqiy tarbiya nima ekanligi va u fuqarolar uchun qanchalik kerakligi, jamiyatda fuqarolik tarbiyasining maqsadi va vazifalari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Fuqarolik tarbiyasi jamiyatda yashayotgan shaxslarning o'z huquq va burchlarini bilishi, tushunishi va amalda qo'llashi uchun juda muhimdir. Shuningdek huquqiy ta'lim jarayoni, jamiyatda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish masalalari to'g'risida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Fuqaro, huquq va erkinliklar, fuqarolik, huquqiy madaniyat, vatanparvarlik, Konstitutsiya, huquqiy tarbiya, huquqiy malaka, huquqiy bilim.

Аннотация: В данной статье представлена информация о значении юридического образования в построении демократического общества, что такое юридическое образование и насколько оно необходимо гражданам, цели и задачи гражданского образования в обществе. Гражданское образование очень важно для того, чтобы люди, живущие в обществе, знали, понимали и практиковали свои права и обязанности. Также освещается информация о процессе правового воспитания, формирования правового сознания и культуры в обществе.

Ключевые слова: Гражданин, права и свободы, гражданство, правовая культура, патриотизм, Конституция, юридическое образование, юридическая квалификация, правовые знания.

Abstract: This article provides information about the importance of legal education in building a democratic society, what is legal education and how much it is needed for citizens, the purpose and tasks of civil education in society. Civic education is very important for people living in society to know, understand and practice their rights and duties. Information about the process of legal education, formation of legal consciousness and culture in society is also covered.

Key words: Citizen, rights and freedoms, citizenship, legal culture, patriotism, Constitution, legal education, legal qualification, legal knowledge.

Rivojlangan dunyo davlatlarida fuqarolarga huquqiy ta'lim tarbiya berish, xalqning huquqiy savodxonligini oshirish adolatli jamiyat va demokratik davlat qurishning asosiy tamoyillaridan ekanligi tasdiqlangan. Chunki, fuqarolarda huquqiy ong va madaniyatni rivojlantirish- jamiyatda barqarorlik, rivojlanish, adolat, fuqarolar huquqlarining ustunligini taminlashning asosidir. Jamiyatda yashayotgan odamlar o'zlarining hatti harakatlariga ongli ravishda javobgar ekanligini tushunib va boshqalarning qonunlarga, jamiyatdagi qoidalarga qarama-qarshi harakatlariga faol ijtimoiy nazorat o'rnatish, ushbu jamiyatda va davlatda tartibsizliklar va qonunga zid harakatlar jinoyat va huquqbuzarliklar nisbatan kamayadi. Respublikamizda fuqarolarning fuqarolik jamiyati asoslariga doir bilimlarni oshirib borish, huquqiy ong va madaniyatni rivojlantirish va ijtimoiy-siyosiy faol fuqarolarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Fuqarolik jamiyatiga erishish uchun fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini yaxshi bilishlari zarur. Zero inson huquqi va asosiy erkinliklari xalqaro huquqning yetakchi tamoyillari sirasiga kiradi. Shu sababli, bugungi rivojlangan dunyoda ko'pgina davlatlarda inson huquq va erkinliklarini, xavfsizligini, yashash sharoitini ta'minlashi borasidagi xalqaro miqyosda qabul qilingan inson huquqlari to'g'risidagi hujjatlarni maqullagan.

Bu hujjatlarga og'ishmay amal qilish esa fuqarolarning huquqiy madaniyati qay darajada shakllanganiga bog'liq. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov "Har bir fuqaro, har bir inson o'z haq-huquqini yaxshi bilishi va uni himoya qila olishi zarur. Odamlarning huquqiy bilimlar bilan qurollantirish shart. Toki, jamiyatning har qaysi a'zosi o'z huquqi, o'z burchi va o'z mas'uliyatini puxta bilmas ekan, uni hayotiy ehtiyoj sifatida anglamas ekan, bizning islohotlar, yangilanish haqidagi barcha so'zlarimiz, sa'y-harakatlarimiz besamara ketaveradi"- deb aytib o'tgan edi. Demak, har bir kishining huquqiy madaniyatli bo'lmog'i jamiyat va farovon hayotimizning taqdiri bilan bog'liq masaladir. Bu esa joylarda yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirish va takomillashtirishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019 yil 9-yanvardagi "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5618-son Farmoni keng jamoatchilikning huquqiy ongi, huquqiy madaniyati, huquqiy savodxonlik darajasi yuksalishida amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu Farmonda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to'sqinlik qiluvchi quyidagi muammo va kamchiliklar saqlanib qolinayotganligi sanab o'tildi. Jumladan, huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, huquqiy ta'lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borilmayapti. Uzoq yillar davomida bu masala huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ayrim davlat

organlarining ishi sifatida qarab kelinib, bunda oila, mahalla va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining ishtiroki yetarlicha ta'minlanmagan. Mamlakatimizda inson huquqlari va manfaatlarini ta'minlash, ijtimoiy hayotni demokratlashtirish uchun shartsharoitlar yaratish va huquqiy davlat asoslarini shakllantirish zaruriyatidan kelib chiqqan holda ushbu "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish" Milliy dastur qabul qilingan.

Dastur doirasida maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktablar, oliy talim tizimida huquqiy talim tarbiyani tizimli va uzviy olib borish ko'zda tutilgan. Huquqiy ta'limning izchil, uzluksiz, tizimli va chuqur bo'lishi shaxs rivojlanishidagi yosh bilan bog'liq imkoniyatlar bilan belgilanadi. Huquqiy ta'lim yagona yo'nalishga ega bo'lishi lozim. Buning ma'nosi shuki, asosiy e'tibor yoshlarning huquqiy bilimlarni o'zlashtirishigagina emas, balki ularning umumiy rivojlanish darajasini va ijtimoiy faolligini oshirishga, qonun-qoidalarga hurmat bilan qarash hissini uyg'otishga, uning qanday ahamiyatga ega ekanligini anglab yetishlariga ham qaratilishi lozim. "Huquqiy ta'lim asosida o'z huquqlarini va burchlarini yaxshi bilgan jamiyat a'zolarigina ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ongli ravishda mehnat qiladi va ularning yaratuvchanlik faoliyati ancha yuqori bo'ladi". Huquqiy ta'lim boshqa ijtimoiy fanlardan farq qilib, bevosita davlat, huquq masalalari haqida ta'lim beradi. Huquqiy ta'lim-huquqiy bilimlarni o'zlashtirishni, amaliy ko'nikmalar va malakalarning shakllanishini ko'zda tutadi. Yoshlar egallagan huquqiy bilimlar, ko'nikma va malakalar ularning barkamol inson bo'lib etishishlari uchun zamin tayyorlaydi.

Huquqiy bilimlar asosan ta'lim-tarbiya muassasalarida beriladi. Bu borada yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy immunitetni shakllantirish, har bir shaxsda qonunlarga va odoq-axloq qoidalarga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, huquqbuzarliklarga nisbatan murosasizlik hissini uyg'otish har bir ta'lim tarbiya muassasasining vazifasi hisoblanadi. Ta'lim tarbiya tashkilotlarida o'quvchilar Konstitutsiya davlatning asosiy qonuni ekanligi, unda davlat suverenligi, inson huquq va erkinliklari, burchlari nima ekanligi, shaxsning qanday qanday huquqlari mavjud, ularning qanday kafolatlanganligi, davlat hokimiyati kabi muhim savollar javobini egallash darajasida tinglovchi bilim olishi kerak. Shuningdek, nafaqat konstitutsiyaviy huquqlarni o'rganish, balki bunday qoidalarining hayotga hamoxangligini o'rganib borish, milliy qonunchiligimizda konstitutsiyaviy qoidalarining kafolatlanishining qay darajadaligini tinglovchini bosqichma-bosqich (oddiydan murakkablikka tomon) solishtirib, unga ilmiy yondashib borish darajasiga etkazib borilishi o'ta dolzarb masaladir. Zero, huquqiy, demokratik degan g'oyalarning o'zi huquqqa tanqidiy, ilmiy yondashishni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-avgustda qabul qilgan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida asosiy e'tibor fuqarolarga ta'lim, tarbiya berish, kasb-hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini belgilab berishga qaratilgan. Ta'lim berish jarayonida yoshlar fan, axloq, mehnat, huquq, siyosat, adabiyot va san'atni, shuningdek, umumiy va jismoniy madaniyatni o'zlashtiradi. Ta'lim olish huquqi. talimning tizimli tashkil etilishi haqida aytib o'tilgan.

Huquqiy ta'limning shaxs huquqiy ongini shakllantirish va yuksaltirishdagi o'rni va ahaamiyati, uning o'ziga xos xususiyatlari, uni o'rganish, bir tizimga solish, huquqiy ta'limning asosiy maqsadi bo'lib kelan. Huquqiy tarbiyani inkor etmagan holda huquqiy ta'lim orqali huquqiy ongni shakllantirish muhim hisoblanadi. Chunki "ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmay- di...". Tarbiya inson hayotida muntazam amalga oshib boradigan jarayondir. Tarbiyaning samarali bo'lishi tarbiyachi va tarbiyalanuvchining faoliyatiga xoxish-irodasiga, qanday sharoit va vositalarning ta'sirida ro'yobga chiqishiga bog'liqdir. Ayniqsa tarbiya qanday usullar bilan amalga oshirilganligi, uni berishda qanday yo'l tutilganligi nixoyatda muhimdir.

Huquqiy tarbiya tushunchasi ko'p qirrali tushunchalardan biridir. U o'z ichiga inson faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oladi. Huquqiy tarbiya va huquqiy ta'limning uzviyligini e'tirof etgan holda ularning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Xususan, huquqiy tarbiya - huquqiy ongni shakllantirishda huquqiy normalariga rioya qidlish, ularni bajarish va bu normalardan foydalanishni ta'minlovchi asosiy omil bo'lsa, huquqiy ta'lim - muayyan huquq sohalari bo'yicha egallashi zarur bo'lgan ma'lumotlar, bilimlar majmui bo'lib, huquqiy tasavvur va huquqiy tushunchalar xosil qilish vositasidir. Ya'ni huquqiy ta'lim shaxsning huquqiy borliq huquqiy voqelik, jamiytdagi huquqiy munosabatlar, huquqiy normalari haqidagi bilimlar tizimidir. Shaxs huquqiy ongi shakllanishida huquqiy ta'limning nazariy asoslariga doir xulosalar huquqiy ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni jahon talablari darajasiga ko'tarish, malakali kadrlar tayyorlashning yangi tizimini barpo etish, kelajak uchun barkamol, salohiyatli, huquqiy savodxon avlodni tarbiyalash maqsadida huquqiy ta'lim nazariyasini ishlab chiqish, uning tizimini, tarkibiy qismlarini, o'qitish metodlari tizimini takomillashtirish, shaxs huquqiy ongini shakllantirishda uning ahamiyatini ochib berish bilan chambarchas bogliqdir.

Huquqiy ta'lim mazmunini uning tarkibiga kiradigan huquqiy bilim, huquqiy ko'nikma va huquqiy malaka tashkil etadi.

Huquqiy bilim – har bir bilim kabi muayyan huquq sohasiga oid ma'lumotlar majmuasi bo'lib, ularning inson tafakkurida namoyon bo'lishidir. Huquqiy bilim orqali yoshlarda tasavvur va tushunchalar hosil bo'ladi. O'qitish jarayonida aniq va to'liq huquqiy tasavvurlar mavjud bo'lgandagina, huquqiy tushunchalar hosil bo'la oladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan "Fuqarolar

O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga majburlardir", degan qoidani tushunish uchun ta'lim oluvchi avval tarixiy, ma'naviy va madaniy merosni o'zi nima ekanligini, undan keyin ularni nima uchun asrash kerakligini tushunib, shundan keyingina bu – har bir fuqaroning burchi ekanligini bilib oladi.

Huquqiy malaka – ilgarigi tajribalar, tushunchalar, bilimlar asosida muayyan faoliyatni amalga oshirish harakatidir. Masalan, huquqiy bilimlar yordamida shaxs qonunlarni talqin qilish, ularni amalga oshirish harakatini namoyon etadi.

Huquq fanlari o'rganadigan masalalar – davlat va huquq haqidagi asosiy tushunchalar, tamoyillar, ta'limotlar huquqiy ta'limning predmetini tashqil etadi. Huquqiy ta'lim orqali ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga, huquqiy qoidalarni tushunishga, ularni amalda qo'llashga, huquqiy jihatdan faollashuvga, davlat va fuqaroning o'zaro aloqador ekanligini anglashga, kerak bo'lsa, huquqiy ijodkorlikka, o'z haq-huquqini bilib olishga erishiladi. O'z huquq va majburiyatlarni biladigan va boshqalar huquqlarini hurmat qiladigan, madaniyatli, faol fuqarolarni kamol toptirish va huquqiy ta'lim - tarbiyani ta'minlash yoshlar huquqiy tarbiyasining umumiy vazifalari hisoblanadi. Huquqiy bilim olgan shaxs o'z bilimini hayotda ishlata bilishi, tadbiq eta olishi kerak. Inson va fuqarolarning huquq, erkinliklari, burchlari bo'yicha dars jarayonida o'rganganlarini hayotda foydalana olish, shaxsning qonun asosida o'zini himoya qilishi, o'z burchlarini bajarishi uning o'z hatti-harakatlarini huquqiy baholashi uni faol fuqarolik pozitsiyadagi demokratik jamiyatning haqiqiy a'zosi qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // Xalq so'zi 8 dekabr 2016 yil. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti SHavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5618-sonli Farmoni. <https://lex.uz/docs/4149765>
4. Karimov I.A. Asosiy maqsadimiz – yurtimizda erkin va obod, farovon hayot barpo etish yo'lini qat'iyat bilan davom ettirishdir. G `Xalq so'zi. 2007 yil 8 dekabr
5. Saidkulov N. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. –Guliston, Universitet. 2020
- 6.B.X.Xodjayev umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti «Sano-standart» nashriyoti Toshkent – 2017
7. Matyakubov Bekzod Qadamboyevich, Ruzmetov Mustaf o Ismayil o'g'li "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" www.oriens.uz

YOSHLARNI TO'G'RI KASB TANLASHGA YO'NLATIRISH

Saksonova Mohinur Baxtiyorovna

Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti talabasi.

Tel: 95 888-06-29

Ilmiy rahbar: Ko'charova Feruza Alisher qizi

Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti Ingliz tili o'qituvchisi.

Annotatsiya: To'g'ri kasb tanlash har bir insonning hayotidagi muhim qarorlardan biridir. Bu qaror nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki iqtisodiy barqarorlik va jamiyatda o'z o'rnini topish uchun ham zarurdir, ushbu maqola to'g'ri kasb tanlashga yo'naltirish jarayoni, uning ahamiyati va buni amalga oshirishda qanday yondashuvlar mavjudligi haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, kasb o'qituvchi, rivojlanish, qobiliyat, yondashuv, qiziqish, amaliy tajriba, qullab-quvvatlash, mutaxassis, muvaffaqiyat, individual foyda.

KIRISH

Kasb tanlash jarayoni insondan bir nechta jarayonlarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, to'g'ri kasb taashda ahaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari va qadriyatlari inobatga olinishi kerak. Har bir insonning oziga xos istedodlari qaysi sohada muvaffaqiyatli bo'lishini belgilaydi. Shuning uchun yoahlarni o'z qobiliyatlarini aniqlaahga va ulardan foydalanishga undash muhimdir. Bu jarayonda psixologik teslar, maslahatlar va seminarlar yordamida shaxsning qiziqish va kuchli tomonlarini aniqlash mumkin.

Ikkinchidan, kasb tanlash jarayonida bozor talablarini ham hisobga olish zarur. Hozirgi kunda Iqtisodiyot tez rivojlanmoqda va ayrim sohalarda mutaxassislar yetishmiyapti ahuning uchun kelajakdagi ish o'rinlari va talablarga e'tibor berish, yoshlarni istiqbolga, muvaffaqiyatli kasb tanlashga yo'naltirish yordamida yordam beradi. Misol uchun IT sohasidagi mutaxassislar, sog'liqni saqlashga professionallari yoki ekologik mutaxassislar hozirda juda talabgir.

Uchinchidan, ta'lim tizimi kasb tanlashda muhim rol o'ynayapti. O'qituvchilar va murabbiylar o'z shogirdlariga turli kasblar haqida ma'lumot berib, ularni to'g'ri yo'naltirishlari kerak. O'qituvchilar yoshlarni kasb tanlash jarayonida qo'llab-quvvatlash orqali ularning ishonchini oshirishlari mumkin. Bundan tashqari amaliy tajriba orttirish imkoniyatlari(stajirovka amaliyotlar) ham yoshlarning qaror qabul qilishiga yordam beradi. To'g'ri kasb tanlash nafaqat individual foyda keltiradi, balki jamiyat uchun ham muhimdir.

Muvaffaqli mutaxassislar o'z sohalarida innavatsiyalar kiritib, iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadilar. Shuning uchun yoshlarni to'g'ri yo'naltirish orqali biz kelajak avlodning muvaffaqiyatli bo'lishiga ko'maklashamiz.

METODLAR TAHLILI

O'zbekiston Respublikasi ikkinchi prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovich kasb tanlash va ta'lim masalalari haqida ko'plab ma'ruzalarda fikrlar bildirgan. U o'z nutqida yoshlarni to'g'ri kaab tanlashga yo'naltirish, ta'lim tizimini takomillashtirish va iqtisodiy ehtiyojlarga mos keladigan mutaxassislarni tayyorlash zarurligini takidlagan. Masalan, 2020-yil 29-yanvarda o'tkazilgan Oliy Majlisining navbatdagi sessiyasida Shavkat Mirziyoyev shunday deydi: "yoshlarimizning to'g'ri kasb tanlashga aniq yo'naltirish kerak. Har bir yoshlarga o'z qobiliyatlari va qiziqishlari asosida kasb tanlash imkoniyatlarini berishimiz zarur". Bu fikrlar orqali u yoshlar uchun zamonaviy va talabga javob beradigan kasblarni tanlashning muhimligini ulug'laydi.

Bundan tashqari davlatimiz prezidenti ta'lim tizimining yangilanishi va kasb hunar ta'limimning sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratadi. Shuningdek prezident Mirziyoyev har bir yoshlarni o'z qobiliyat va istedodlarini rivojlantirishga undaydi bu esa kelajakda muvaffaqiyatli mutaxassis bo'lishga yordam beradi. Shularni hisobga olgan holda O'zbekistonda 2023-yil holatiga ko'ra 1,200 dan ortiq kasb-hunar kollejlari o'z faoliyatlarini yuritmoqda. Ushbu kollejlarda talabalar turli sohalarida jumladan, qurilish, avtomobilsozlik, axborot texnologiyalari, tibbiyot va boshqa ko'plab yo'nalishlarda ta'lim oladilar. Kasb - hunar kollejlari yoshlarni amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlashga, ularni bozor ehtiyojlariga mos ravishda tayyorlashga qaratilgan.

Kasb tanash jarayoni ijtimoiy ahamiyat kasb etsada, lekin uming ortida jismoniy individual(yakkahol) shaxs turadi. Shu boisdan ham har bir kasb tanlovchi ahaxsiyatiga individual munosabatni amalga oshirish zarur. Buning uchun kasb tanlovchining yoshi va jinsi xususiyatlariga binoan kasb maorifi amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda birinchi navbatda shaxsning kasbiy ehtiyoji, motivi, layoqati, qiziqishi va qobiliyatlarini hisobga olish zarur.

KASB MAORIFI- bu o'quvchilarni kasbning mohiyati bilan har bir kasbning shaxs oldiga qo'yadigan talablari bilan tanishishtirishdan iborat. Ta'sirchan axborotlar majmuasidir. Ma'lumotning aniqligi, to'g'riligi, to'liqligi, xususiy va ijtimoiy ahamiyati ifodalanganligi bilan boshqa tarkiblardan ajralib turadi. Kasb maorifi insonning yoshi, jinsi, savyasiga ko'ra xilma - xil tarzda amalga oshiriladi. Shakllari esa verbal va noverbal, kuzatuv va tanishuv, ko'rgazmali va grafik uchrashuv kabi ko'rinishlarga ega.

KASBIY MOSLASHISH- yosh kasb egalarining va mutaxassislarning kasbiy faoliyatiga uning shart- sharoitlariga, talablariga muvaffaqiyatli ravishda moslashish (bir nechta bosqichlardan iborat) jarayon tushiniladi. Kasb mohiyatiga kirishish, bilimlar, ko'nikma, malakalar bilan tanishish ularni egallash uchun oqilona usullar tanlash, ulardan

amaliyotda unimli foydalanish, shart-sharoitlarga odatlanish mahorat qirollarini o'zlashtirish kabi muhim qismlar moslashish tarkibini tashkel etadi.

NATIJALAR MUHOKAMASI

KASB TANLASHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR QUYIDAGILARDAN IBORAT:

- 1) Ta'lim - tarbiya tizimida kasbga yo'llash faoliyatining mazmuni va metodikalari majmuasi mukammal ravishda mujassamlashganligi;
- 2) O'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishga o'rgatishda o'qituvchilar jamoasi faoliyati hamkorligi va samaradorligi.
- 3) Sinf rahbarining ota-onalar bilan hamkorligi ongli kasb tanlash negizi ekanligi;
- 4) Kasb tanlashda yoshlar tashkilotining ishtiroki;
- 5) Sinf dan va maktabdan tashqari olib boriladigan ishlar mazmunida kasb tanlashning alohida ajarib korsatilishi;
- 6) Maktabda ishlab chiqarish tashkilotlarida kasb tanlash ommaviy va keng ko'lamda yo'lga qo'yilishi;
- 7) Maxsus muassasalar faoliyati;
- 8) Kasbga oid ko'rgazmalar, sayohatlar uyishtirish;
- 9) Ijodkor, nufuzli mahoratli kishilar bilan uchrashuvlar o'tkazish;
- 10) Kasb tanlashda mahalliy matbuot, radio va televideniyaning ishtiroki;
- 11) Mutaxassis psixologlar tomonidan kasbiy bilimlarning o'quvchilarga doimiy tarzda berilishi va ular bilan individual ishlash.

Umumiy o'rta maktab o'quvchilarining hammasi ham kasb tanlaahga kelganda oqilona va to'g'ri yo'l tutadi, deb bo'lmaydi, albatta. Ulardan ba'zilar tavakkaliga ish tutsalar, ayrimlari ota - ona kasbini tanlaydilar yoki ko'zga tashlanib turgan yaqqol namunalarga taqlid qiladilar, ba'zan esa sevimli kishilari izidan borishni mo'ljallaydilar. Ko'pchilik o'quvchilar makatb ta'lim jarayonidayoq fan asoslarini egallab, muayyan tasavvur hosil qiladilar, o'zlari yoqtirgan kasb-hunar haqida o'ylaydilar. Makatb o'quvchilarini mayllari, havaslari, intilishlari, xohishlari, motivlari, ezgu niyatlari, xususan kasb - korga bo'lgan qiziqishlari tug'ilishi psixologiya fanining shaxs muammosi bilan uzviy bog'liq.

XULOSA

Yoshlarni o'z vaqtida individualligi asosida to'g'ri kasb tanlashlari ta'minlansa ularda hayotning mazmuni to'g'ri anglanadi va sohaning bardavonligi asoslanadi. Bu esa hayotning sifatini oshirish, jamiyatning ertangi kuniga ishonch tuyg'usini shakllantiradi. Yoahlarimizni kasbiy faoliyat va shaxsiy hayotidan qanoatlanib yashashlari uchun bugundanoq har birimiz o'z salohiyatimizdan kelib chiqib ularni to'g'ri yo'naltirishimiz lozim, zero ular tanlagan yo'lining to'g'riligiga ishonch hosil qilishsin va o'z hayotlaridan mamnun bo'lishsin. Xulosa qilib yana shuni aytish mumkinki, to'g'ri kasb tanlash jarayoni

ko'p jihatdan shaxsning qobiliyatlari va ba'zan talablariga asoslangan holda amalga oshirilishi kerak. Yoshlarni yo'naltirishda ta'lim tizimi va o'qituvchilarning roli juda muhimdir. Bularning barchasi kelajak avlodni muvaffaqiyatli kasblarga tayyorlashda katta ahamiyatga ega.

REFERENCES:

1. Грифцов Б.А. Теория романа. М., 1927.
2. Кожин В.В. Происхождение романа. М., 1963.
3. Днепров В. Черты романа XX в. М.–Л., 1965.
4. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. М., 1975.
5. Sarimsakov B. "Uzbek folklorining janrlar sostavi". Uzbek folklori ocherklari., Ch3., Ch 1. T., "Fan", 1988
6. Musakulov A. "Uzbek xalk lirikasining tarixiy asoslari va badiiyati". T., 1995, - pp95
7. Mirzaeva S. Folk traditions in Uzbek realistic literature. Folklore teaching and learning guide-T.: "Istiqlol", 2005.-pp.83
8. Kucharova F.A. Translation of military terms in the English-Uzbek context. Modern journal of social and humanities. Academic journal, VOLUME 7, July-2022 ISSN: 2795-4846, – B.14-18.
9. Kucharova F.A. The role of artistic translation and meaningful analysis of military terms in the process of translating English and Uzbek works. Social science and education. E-ISSN 3030-3648. Iyun-2024. 42 b.

MATEMATIK MODELLASHIRISH MAKTAB MATEMATIKASINI O'RGANISHDA ASOSIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Ernazarova Nazira Haqberdiyevna

Jizzax JDPU, katta o'qituvchi

e-mail: nazira_ernazarova@inbox.ru

Boboraxmatov O.

Jizzax, JDPU, 3 – kurs talabasi

e-mail: onnaboyboboraxmatov@gmail.com

Annotatsiya. O'qitishda matematik modellashtirishdan foydalanish aqliy faoliyatni faollashtiradi va o'quvchiga tabiat va jamiyatni yaxshiroq yo'naltirishga imkon beradi. Bularning barchasi asosiy individual vakolatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu maqolada matematik modellashtirishni o'quv jarayoniga dastlabki bosqichlarda joriy etish metodologiyasi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: asosiy kompetensiyalar, kompetentsiya, matematik model, modellashtirish bosqichlari, vazifa, masala turlari, masalani yechish.

Zamonaviy jamiyatda axborot oqimi tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Talabalarning darslarda olgan bilimlari umumiy rivojlanish uchun yetarli emas. Demak, mustaqil ta'lim olish va bilimlarni egallash zarurati paydo bo'ladi. Bu o'z o'rnida jamiyatning fuqarolarini zamonaviy turmush sharoitlariga o'qitishdan iborat bo'lgan buyutmasidir. Maktab o'quvchilarda mustaqil faoliyat tajribasini va shaxsiy masu'liyatlilik, ya'ni. asosiy kompetensiyalarni shakllantirishi kerak. Kompetensiyalarning maqsadi bolaning ijtimoiy dunyoga moslashishiga yordam berishdir.

Maktabda matematika ta'limining umumiy maqsadlari o'zgardi. Asosiy maqsadlardan biri matematikaning fan sifatidagi mohiyati va uning asosiy usuli - matematik modellashtirish haqidagi tasavvurlarni shakllantirishdan iborat. Matematik modellashtirishni o'quv jarayoniga dastlabki bosqichlarda joriy etish o'quvchilarda asosiy kompetensiyalarni samarali rivojlantiradi. Buning uchun o'quvchini uning sub'ektiv tajribasini hisobga olgan holda faoliyatga jalb qilish, o'quvchilar tomonidan ta'limni tashkil etish shakllarini erkin tanlash uchun sharoit yaratilishi lozim. O'qitishda modellashtirishni qo'llash o'quvchilarning tafakkurini faollashtiradi va ularda tabiat va jamiyatda o'z o'rnini topishga imkon beradi. Bularning barchasi asosiy shaxsiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu yondashuv bilan o'quv jarayoni o'quvchilarning bilish ehtiyojlariga, ularning

individual xususiyatlariga imkon qadar yaqinroq bo'ladi va mustaqil shakllanishiga yordam beradi.

O'quvchining kompetentli bo'lishiga qanday yordam berish mumkin? Bunga yangi texnologiyalarni qo'llash orqali erishish mumkin, bunda o'qituvchi hamkor sifatida faoliyat olib boradi. Jarayonni samarali tashkil etish uchun interfaol ta'lim tamoyillariga asoslangan texnologiyalarni (shu jumladan interaktiv usullar, shakllar, o'qituvchi-maslahatchi pozitsiyasi) qo'llash maqsadga muvofiq.

O'quv jarayonini tashkil quyidagi interfaol shakllaridan foydalanish mumkin: .

- a) aylanada frontal ish;
- b) statik juftlar (doimiy tarkibli juftliklar);
- c) o'zgaruvchan juftliklar (harakatdagi juftliklar);
- d) statik guruhlar (doimiy tarkibdagi guruhlar);
- e) o'zgaruvchan guruhlar (harakatdagi guruhlar).

Ta'limning bunday tashkil etilishida nutq, atrof-muhitga moslahih, tashabbuskorli kabi qobiliyatlar qisqa vaqt ichida rivojlanadi. Topshiriqlar tizimi, modellar yaratish, modellarni tahlil qilish, dialog, kuzatish, muammo yaratish va hal qilish orqali o'quvchilar tajribasiga tayanish maqsadga muvofiqdir. Siz darajani farqlashni qo'llashingiz mumkin. U yoki bu darajani tanlash o'quvchilarning o'z qiziqishlari va imkoniyatlariga muvofiq minimaks tamoyilini amalga oshirish asosida belgilanadi.

Masalalarni yechishda umumiy yondashuvni shakllantirishga katta e'tibor berish zarur. Nazariy asos matematik modellashtirishning quyidagi bosqichlaridan iborat:

- I bosqich – masalani matematik tilga tarjima qilish (matematik modelni yaratish);
- II bosqich – model ichidagi yechim;
- III bosqich - II bosqichda olingan natijalarni masala tiliga o'girish.

Bunday yondashuvda matnli masala muayyan jarayonning (hodisa, vaziyat) og'zaki modeli sifatida qaraladi. Bunday masalani yechish uchun uni matematik operatsiyalar tiliga o'girish, ya'ni. matematik modelni yaratish kerak. Agar matnli masala arifmetik usul bilan yechilsa, ifoda (yoki amallarni bosqicma – bosqich ifodalash), agar masala algebraik usul bilan yechilsa, tenglama (yoki tenglamalar sistemasi) qaralayotgan masalaning matematik modeli hisoblanadi. Ikkinchi bosqichda ifodaning qiymati topiladi, yoki amallar bajariladi, yoki tenglama yechiladi. Uchinchi bosqichda olingan natijalar berilgan masalaga tegishli deb talqin qilinadi.

Masala: Poyezdning birinchi vagonida ikkinchisiga qaraganda 3 barobar ko'p yo'lovchi bor edi. Birinchi vagonni 5 kishi tark etgan, ikkinchisiga esa 9 kishi

kirgandan so'ng ikkala vagonda ham yo'lovchilar soni teng bo'ldi. Har bir vagonda dastlab nechta yo'lovchi bo'lgan?

I bosqich. Ikkinchi vagondagi yo'lovchilarning dastlabki sonini x orqali belgilab olamiz. Shunda birinchi vagonda $3x$ nafar yo'lovchi bo'lgan. Birinchi vagonni 5 kishi tark etib, ikkinchisiga 9 kishi kirgandan so'ng, ikkala vagonda ham yo'lovchilar soni teng edi. $3x - 5 = x + 9$ tenglamaga ega bo'lamiz. Bu masalaning matematik modeli.

II bosqich. $3x - 5 = x + 9$ tenglamasini yechib, $x = 7$ ni olamiz.

III bosqich. Agar ikkinchi vagonda 7 kishi bo'lgan bo'lsa, unda birinchi vagonida 21 ta yo'lovchi bo'lgan, chunki $7 \cdot 3 = 21$. Bundan tashqari, olingan sonlar masalaning shartlarini qoniqtirishini tekshirish murakkab emas: agar birinchi vagonni 5 kishi tark etgandan so'ng 16 kishi qolgan ($21 - 5 = 16$), ikkinchisiga 9 kishi kirgandan so'ng 16 ta yo'lovchi bo'ladi ($7 + 9 = 16$).

Matnli masalani yechish jarayonida eng katta qiyinchilik bu masala matnini matematik tilga o'girishdir. Ushbu jarayonni osonlashtirish uchun masalaning yordamchi modellari - sxemalar, jadvallar va boshqalar tuziladi. Keyin masalani yechish jarayonini bir modeldan ikkinchisiga o'tish sifatida ko'rish mumkin: masalada taqdim etilgan real vaziyatning og'zaki modelidan yordamchiga (diagramma, jadval, chizma va h.k.) va undan masalaning yechimi yuzaga keladigan matematik modeliga.

Ko'rib chiqilgan yondashuv psixologlar tomonidan o'rganilgan. Ular:

a) masalani yechish jarayoni - bu modellar tizimini va modellashtirishning bir darajasidan boshqasiga, yanada umumlashtirilganiga o'tishning ma'lum ketma-ketligini izlashning murakkab jarayoni;

b) masalani yechish jarayoni uni qayta shakllantirish jarayonidir. Shu bilan birga, tafakkurning bu qayta shakllantirishni amalga oshiradigan asosiy shakli – bu jarayonidagi ob'ekt yangi bog'lanishlarga kiritilganda va shu sababli yangi sifatlarda paydo bo'lganda, oshiradigan sintez orqali tahlil qilishdir. Qayta shakllantirishning asosiy vositasi modellashtirishdir. Matnli masalani yechish jarayonini bunday tushunish matematika o'qitishning rivojlantiruvchi vazifasini kuchaytirish imkonini beradi.

Modellashtirish elementlarini o'qitishning asosiy vositasi syujetli masalalar hisoblanadi. Syujetli masala deb real vaziyatni yoki realga yaqinlashtirilgan vaziyatni norasmiy matematik tilda ifodalovchi masalaga aytiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, amalda yuzaga keladigan har qanday masala syujetli masaladir, lekin ko'pincha uni yechish uchun yetarli sonli ma'lumotlarni o'z ichiga olmaydi. Bunday masalalar muammoli masalalar deb ataladi. Ularning matematik modelini yaratish uchun yetarli miqdordagi sonli ma'lumotlarni topish kerak bo'ladi. Xususan, bu masalani amaliy deb ataladigan masalalarni yechish orqali amalga oshirish

mumkin. Matematikan- o'qitishda 5 – 6 sinf o'quvchilariga rasmiylashtirish va izohlash bosqichlariga xos bo'lgan quyidagi amallarni o'rgatish imkonini beradigan amaliy va o'quv-amaliy masalalarni qo'llash tavsiya etiladi:

- berilgan atamalarni tanlangan matematik ekvivalentlar bilan almashtirish;
- berilgan ma'lumotlarining to'liqligini baholash va kerak bo'lganda yetishmayotgan sonli ma'lumotlarni kiritish;
- masalaning ma'nosiga mos ravishda sonli qiymatlarning aniqligini tanlash;
- masalani amalda yechish uchun sonli ma'lumotlarni olish imkoniyatini baholash.

Berilgan atamalarni tanlangan matematik ekvivalentlar bilan almashtirish harakatini amalga oshirish, avvalambor o'quvchilarning hayotiy tajribasiga, ya'ni kundalik hayotda yoki boshqa fanlarni o'rganishda uchraydigan atamalar haqidagi bilimlarga asoslanadi. Bundan kelib chiqadiki, maktab darsliklaridagi topshiriqlar tizimi turli fan sohalariga oid atamalarni o'z ichiga olgan, ammo ularning mohiyatini uzoq va murakkab asoslanishini talab qilmaydigan masalalarni o'z ichiga olishi kerak. Bundan tashqari, masalalar o'quvchilarning so'z boyligini kengaytiradi va ularni turli fanlardan yangi qiziqarli ma'lumotlar bilan tanishtiradi.

Mantiqiy va nostandart masalalarni yechishda asosiy kompetensiyalar ishlab chiqiladi. Nostandart masalalar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga imkon beradi, chunki ularning yechimida kashfiyot daragi bor. Bunday masalalarni qo'llashning samaradorligidan nafaqat o'qitish va rivojlantirish sifati, balki maktab o'quvchilarining bo'lajak faoliyatiga amaliy tayyorgarlik darajasi ham oshadi. O'quvchilarga mantiqiy va nostandart masalalarni yechish yo'llarini o'rgatish muxim ahamiyatga ega.

Mantiqiy masalani yechish texnikasi:

- masala mazmunini o'rganish, uni yechish uchun zarur bo'lgan matematik bilimlar darajasini aniqlashtirish (mazmun komponenti);
- yechim topish uchun g'oyani ilgari surish;
- mantiqiy fikr yuritish usulini tanlash: jadval, matn, Eyler doiralari, tanlov va boshqalar;
- yechim topish uchun taklif qilingan g'oyalarni tekshirish;
- eng ma'qul yechimni tanlash (ijodiy komponent);
- natijalarni muhokama qilish;
- masalani shaxsiy tajriba bilan bog'lash (refleksiv komponent);
- ijodiy xarakterdagi analog masalalarni ishlab chiqish va yechish (ijodiy komponent);
- masalaga qo'shimcha savollarni muhokama qilish.

Amaliyotda matematik modellardan o'rinli foydalanish uchun ularning tasniflanishi haqida tasavvurga ega bo'lish zarur. Barcha modellarni ularni qurish uchun ishlatiladigan vositalar turlariga ko'ra sxematik va ramziyga bo'linishi mumkin.

Sxematik modellar, o'z navbatida, ular bajaradigan funksiyalarga ko'ra, predmetli va grafiklilarga ajraladi. Matnli masalalarning predmetli modeli ob'ektlar bilan jismoniy harakatni ta'minlaydi. Ular biror ob'ektlardan qurilishi mumkin, ular masala syujetining turli talqini bilan ifodalanishi mumkin. Modellarning ushbu turiga masalada tasvirlangan real vaziyatni idrok etishni ham o'z ichiga oladi.

Grafikli modellar masala vaziyatini umumlashtirilgan, sxematik qayta tuzish uchun ishlatiladi. Quyidagi turdagi modellarni grafikli modellarga kiritish mumkin:

- rasm;
- shartli rasm;
- chizma;
- sxematik chizma (yoki sxema).

Ramziy modellar tabiiy tilda ham, matematik tilda ham bajarilishi mumkin. Tabiiy tilda yaratilgan ramziy modellarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- masalaning qisqacha yozuvi;
- jadvallar.

Jadval ramziy model sifatida, asosan, masalada har biri bir yoki bir nechta qiymatlar bilan ko'rsatilgan bir nechta o'zaro bog'liq kattaliklarga ega bo'lganda qo'llaniladi.

Matnli masalalarning matematik tilda bajarilgan ramziy modellari:

- ifoda;
- tenglama;
- tenglamalar sistemasi;
- masala yechimini amallar yordamida yozish.

Tabiiy tilda bajarilgan sxematik, grafik va ramziy modellar yordamchi modellar, matematik tilda tuzilgan ramziy modellar esa hal qiluvchi hisoblanadi.

Modellashtirishni o'zlashtirish darajasi yechim muvaffaqiyatini belgilaydi. Shuning uchun modellashtirishga o'rgatish masalalarni yechish qobiliyatini shakllantirishda alohida va asosiy o'rinni egallaydi.

Chizma va sxematik chizmalardan, blok-sxemalardan, kesmalar va jadvallar yordamida modellashtirishdan foydalanish foydalidir.

Demak, muayan ob'ekt qanday tuzilganligini, uning strukturasi, asosiy xususiyatlari, rivojlanish qonuniyatlari nimadan iboratligini tushunish; ob'ekt yoki jarayonni boshqarishni o'rganish, berilgan maqsadlar va mezonlarda samarali boshqaruv usullarini aniqlash uchun model kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Воровщиков, С.Г. Общеучебные умения как деятельностный компонент содержания учебно-познавательной компетенции // Интернет-журнал "Эйдос". - 2007.
2. Татьянченко, Д.В. Общеучебные умения как объект управления образовательным процессом / Д.В. Татьянченко, С.Г. Воровщиков // Завуч. - 2000. - №7
3. Эрназарова Н.Х. Формирование навыков составления задач у будущего учителя математик// Сборник материалов международной научно – технической конференции “Инновационные решения технических, инженерно – технических задач производства” 4 – часть ДжПИ. 2022г
4. Ernazarova N.X. Bo‘lajak matematika o‘qituvchilarining ijodiy fikrlash usullarini shakllantirish imkoniyatlari // “Ilm – fan fidokori” xalqaro ilmiy – amaliy ko‘rik tanlovi (25 - oktabr 2022 yil)- 204 – 210b.
5. Ernazarova N.X. Matnli masalalarni yechish orqali maktab o‘quvchilarining o‘quv – bilish kompetentsiyasining faoliyat komponentini rivojlantirish metodikasi. Educational Research in Universal Sciences ISSN: 2181-3515 volume 3 | special issue 1 | 2024

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗЛИЧНЫХ СТИЛЕЙ ПОДАЧИ В ВОЛЕЙБОЛЕ

Албеков Шокир Адилбекович

Старший преподаватель цикла физической подготовки

Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан

shokiralbekov@gmail.com

Аннотация: Подача является одним из важнейших элементов в волейболе, поскольку она задает начало игрового эпизода и может существенно повлиять на исход розыгрыша. В статье рассматриваются основные стили подачи, их тактические и технические особенности, а также их эффективность в различных игровых ситуациях. На основе анализа исследований и практических наблюдений приводятся рекомендации по выбору типа подачи для повышения результативности игры.

Ключевые слова: волейбол, подача, стили подачи, силовая подача, подача «планер», тактическая подача, эффективность подачи, техника выполнения, траектория мяча, игровой процесс, тренировочный процесс, тактика в волейболе.

VOLEYBOLDA TO‘P KIRITISHNING TURLI USLLARINING SAMARASI

Albekov Shokir Adilbekovich

O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti

Jismoniy tayyorgarlik sikli katta o‘qituvchisi

shokiralbekov@gmail.com

Annotasiya: To‘p kiritish voleybolning eng muhim elementlaridan biridir, chunki u o‘yin epizodining boshlanishini belgilaydi va yakuniy natijasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Maqolada asosiy to‘p kiritishning uslublari, ularning taktik va texnik xususiyatlari, shuningdek, turli xil o‘yin vaziyatlarida samaradorligi muhokama qilinadi. Tadqiqotlar va amaliy kuzatishlar tahlili asosida o‘yin samaradorligini oshirish uchun xizmat turini tanlash bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: voleybol, xizmat ko‘rsatish, xizmat ko‘rsatish uslublari, kuch-servis, planer-servis, taktik xizmat, xizmat samaradorligi, bajarish texnikasi, to‘pning trayektoriyasi, o‘yin jarayoni, mashg‘ulot jarayoni, voleybolda taktika.

EFFECTIVENESS OF DIFFERENT SERVING STYLES IN VOLLEYBALL

Albekov Shokir Adilbekovich

Senior teacher of physical training cycle Institute for Advanced Studies of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

shokiralbekov@gmail.com

Abstract: The serve is one of the most important elements in volleyball, as it sets the beginning of the game episode and can significantly affect the outcome of the game. The article deals with the main serving styles, their tactical and technical features, as well as their effectiveness in different game situations. Based on the analysis of research and practical observations recommendations on the choice of the type of serve to improve the performance of the game are given.

Keywords: volleyball, serve, serve styles, power serve, glider serve, tactical serve, serve efficiency, technique, ball trajectory, game process, training process, tactics in volleyball.

ВВЕДЕНИЕ

В современном волейболе подача играет не только роль введения мяча в игру, но и является мощным тактическим инструментом. Эффективная подача способна дезорганизовать прием у соперника, затруднить начало атакующих действий и даже привести к прямому набору очков (эйсу). В то же время неправильное выполнение подачи может привести к потере очка.

Цель данной статьи — проанализировать эффективность различных стилей подачи в волейболе, определить их преимущества и недостатки, а также предложить рекомендации по их использованию в зависимости от игровой ситуации.

Основные стили подачи в волейболе. В волейболе применяются различные стили подачи, которые отличаются по технике выполнения, траектории полета мяча и тактическим целям. Рассмотрим основные из них:

1. Подача снизу. Выполняется движением руки снизу вверх, обычно используется новичками или в ситуациях, где необходима максимальная надежность. Преимущество в том, что выполняется просто, а также высокая вероятность попадания мяча в игровую зону. Кроме того, имеются и недостатки такие как низкая сложность для приема и практически не создает трудностей для соперника. Эффективность данного элемента минимальная на высоком уровне игры, но полезна для начинающих или в ситуациях, где нужно избежать риска.

2. Стационарная подача сверху. Выполняется стоя на месте с использованием удара по мячу рукой сверху. Преимущество в том, что выполнение имеет среднюю сложность, а также контролируемая траектория полета мяча. Также, имеются и недостатки такие как, ограниченные тактические возможности и легкость приема на высоком уровне игры. Эффективность в том, что используется в основном в любительских играх или в тренировочных целях.

3. Подача в прыжке. Выполняется с небольшой пробежки и прыжка с ударом по мячу, создавая нестабильную траекторию полета (эффект «планирования»). Преимущество заключается в том, что сложная траектория, затрудняющая прием, возможность направлять мяч в неудобные зоны соперника, а также высокая надежность при правильной технике. Недостатки в том, что данный элемент требует хорошей техники выполнения и может быть менее эффективным при неправильном расчете силы удара. Эффективность. Одна из самых популярных подач на профессиональном уровне, так как она создает значительные трудности для приема.

4. Силовая подача в прыжке. Выполняется с разбега и мощного прыжка, мяч ударяется с высокой скоростью и траекторией, напоминающей атаку. Преимущества в высокой скорости полета мяча (до 120 км/ч). Возможность прямого набора очков и значительное давление на прием соперника. В недостатки следует включить высокий риск ошибок (аут или попадание в сетку), а также требует высокой физической подготовки и точности. Очень эффективна в профессиональном волейболе, особенно при стабильном исполнении, но используется реже из-за риска потери очков.

5. Тактическая подача. Выполняется, с целью направить мяч в слабую зону соперника или на игрока, менее подготовленного к приему. Высокую тактическую гибкость и возможность атаки слабых зон обороны соперника следует считать, как преимущество, а вот недостатки это требования умения точно направлять мяч и меньшая скорость, и сложность по сравнению с силовой подачей. Очень полезна в соревновательной игре, особенно при наличии информации о слабых местах соперника.

Факторы, влияющие на эффективность подачи. Эффективность подачи зависит не только от техники ее выполнения, но и от ряда дополнительных факторов:

1. Скорость подачи: Чем выше скорость мяча, тем сложнее его принять. Силовые подачи обычно достигают скорости 100–120 км/ч.

2. Траектория полета мяча: Поддачи с нестабильной траекторией (например, "планер") особенно сложны для приема, так как мяч меняет направление в полете.

3. Точность выполнения: Способность направить мяч в определенную зону площадки (например, в слабую точку защиты соперника) значительно повышает тактическую ценность поддачи.

4. Физическая подготовка: Поддачи в прыжке требуют высокой физической формы игрока, особенно силовые поддачи.

5. Психологическое состояние: Уверенность в выполнении поддачи снижает риск ошибок и повышает ее результативность.

6. Тактическая цель: В зависимости от игровой ситуации (например, счет на тай-брейке) выбор типа поддачи может быть направлен на минимизацию риска или максимальное давление на соперника.

Сравнительный анализ эффективности подач.

Таблица №1. Сравнение стилей поддачи по ключевым параметрам.

Тип поддачи	Скорость	Траектория	Сложность для соперника	Риск ошибки	Тактическая ценность
Поддача снизу	Низкая	Прямая	Низкая	Минимальный	Низкая
Стационарная сверху	Средняя	Прямая	Низкая	Низкий	Средняя
Поддача «планер»	Средняя	Нестабильная	Высокая	Средний	Высокая
Силовая поддача в прыжке	Высокая	Прямая	Очень высокая	Высокий	Высокая
Тактическая поддача	Средняя	Контролируемая	Высокая	Низкий	Очень высокая

Практические рекомендации.

1. Для начинающих:

Рекомендуется начинать с поддачи снизу или стационарной поддачи сверху, чтобы развить базовые навыки и уверенность в выполнении элемента.

2. Для профессионалов:

- Поддача «планер» является наиболее универсальной и эффективной, особенно при стабильном исполнении.

- Силовая поддача в прыжке рекомендуется для игроков с высокой физической подготовкой и уверенностью в технике.

3. Тактическое применение:

- Использовать тактические подачи для атаки слабых зон соперника.
- При напряженном счете выбирать более надежные подачи с минимальным риском ошибки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Различные стили подачи имеют свои преимущества и ограничения, и выбор конкретного типа зависит от уровня подготовки спортсмена, игровой ситуации и тактических целей. Эффективность подачи определяется не только техникой выполнения, но и умением адаптироваться к условиям игры. Для достижения наилучших результатов тренерам и игрокам следует уделять внимание развитию навыков выполнения нескольких типов подач и их тактическому применению.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. FIVB Official Rules of the Game. Fédération Internationale de Volleyball, 2022.
2. Selinger A., Ackermann-Blount J. "Power Volleyball." St. Martin's Press, 1986.
3. Papageorgiou A., Spitzley H. "Volleyball: The Skills of the Game." Crowood Press, 2003.
4. Coleman J.E. "A Statistical Evaluation of Selected Volleyball Skills." Research Quarterly, 1975.
5. Кондрашов А.А. "Методика подготовки волейболистов". — Москва: Физкультура и спорт, 2018.

АНАЛИЗ ФИЗИЧЕСКИХ НАГРУЗОК И ТРЕНИРОВОК В ГАНДБОЛЕ

Албеков Шокир Адилбекович

Старший преподаватель цикла физической подготовки
Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан
shokiralbekov@gmail.com

Аннотация: В статье представлен анализ физических нагрузок и особенностей тренировочного процесса в гандболе. Рассматриваются основные физиологические требования к игрокам, включая выносливость, силу, быстроту и координацию. Проведено исследование различных тренировочных методик, направленных на развитие физических качеств спортсменов, и даны рекомендации по оптимизации тренировочного процесса.

Ключевые слова: гандбол, физическая подготовка, тренировочные методы, анаэробная выносливость, интенсивность нагрузки, профессиональный спорт, оптимизация тренировок, физиологический анализ, спортивная эффективность, профилактика травм.

GANDBOLDA JISMONIY YUKLAMALAR VA MASHG'ULOTLAR TAHLILI

Albekov Shokir Adilbekovich
O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
Jismoniy tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi
shokiralbekov@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada gandbol bo'yicha jismoniy faollik va mashg'ulot jarayonining xususiyatlari tahlili keltirilgan. O'yinchilar uchun asosiy fiziologik talablar, jumladan, chidamlilik, kuch, tezlik va muvofiqlashtirish tekshiriladi. Sportchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan turli mashg'ulotlar usullari o'rganilib, mashg'ulotlar jarayonini optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, mashg'ulot usullari, anaerobik chidamlilik, yuk intensivligi, professional sport, mashg'ulotlarni optimallashtirish, fiziologik tahlil, sport ko'rsatkichlari, jarohatlarning oldini olish.

ANALYSIS OF PHYSICAL LOADS AND TRAINING IN HANDBALL

Albekov Shokir Adilbekovich
Senior teacher of physical training cycle Institute for Advanced Studies of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan
shokiralbekov@gmail.com

Abstract: The article analyzes the physical loads and peculiarities of the training process in handball. The main physiological requirements for players including

endurance, strength, quickness and coordination are considered. A study of various training methods aimed at the development of physical qualities of athletes is carried out and recommendations for the optimization of the training process are given.

Keywords: handball, physical training, training methods, anaerobic endurance, load intensity, professional sport, training optimization, physiological analysis, sports efficiency, injury prevention.

ВВЕДЕНИЕ

Гандбол – это высоко-динамичный вид спорта, требующий от игроков значительной физической подготовки, умения быстро принимать решения и взаимодействовать с командой. В условиях интенсивной игры, сопровождающейся постоянным чередованием высоких скоростей и физического контакта, важным становится анализ нагрузок, влияющих на результативность спортсменов.

Целью исследования является изучение характера физических нагрузок в гандболе и оптимизация тренировочного процесса для повышения спортивной результативности.

Материалы и методы. Для анализа физических нагрузок использовались:

- Биомеханический мониторинг 30 профессиональных игроков.
- Видеоанализ 15 официальных матчей.

Измерение физиологических показателей, включая частоту сердечных сокращений (ЧСС), уровень молочной кислоты в крови и вариабельность сердечного ритма.

Эффективность тренировочных программ оценивалась по изменениям ключевых показателей: максимальная мощность, аэробная выносливость, силовые показатели.

Результаты. Физиологические требования к игрокам.

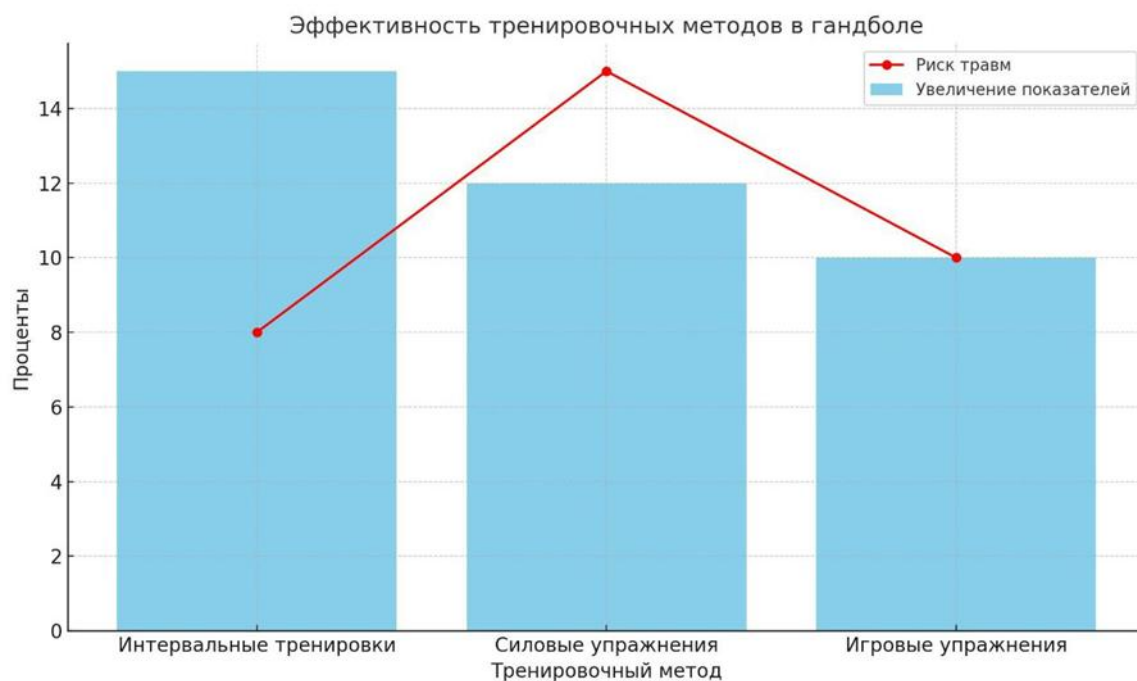
Гандбол требует сочетания аэробной и анаэробной выносливости. Средняя ЧСС во время игры составляет 80–90% от максимальной, а концентрация лактата достигает 8–12 ммоль/л. Игроки совершают от 60 до 120 быстрых рывков за матч.

Эффективность тренировочных программ.

Результаты показали, что включение следующих элементов в тренировочный процесс оказывает наиболее заметное влияние на физическую подготовленность:

1. Интервальные тренировки. Позволяют улучшить анаэробную выносливость на 15% за 6 недель.
2. Силовые упражнения. Регулярные тренировки с отягощениями увеличивают силовые показатели и прыжковую мощность на 12%.
3. Игровые упражнения. Способствуют развитию специфической выносливости и навыков, необходимых в условиях матча.

График №1. Эффективность тренировочных методов в гандболе.

Индивидуализация нагрузок.

Индивидуальный подход к тренировкам показал, что адаптация программ в зависимости от игровых ролей спортсменов позволяет снизить риск травм на 20%.

Обсуждение.

Полученные результаты подчеркивают важность комбинирования различных тренировочных подходов. Особую значимость имеет чередование высокоинтенсивных упражнений с периодами активного восстановления, что способствует поддержанию игровой формы в течение всего сезона.

Эффективность тренировок повышается при использовании современных технологий, таких как мониторинг сердечного ритма и GPS-трекеры, что позволяет корректировать интенсивность нагрузок в реальном времени.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Гандбол предъявляет высокие физические требования, что делает важным разработку научно обоснованных тренировочных программ. Оптимизация тренировочного процесса через индивидуализацию и современные подходы позволяет повысить игровые показатели, улучшить физическую форму спортсменов и снизить риск травм.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Карпов А.Н., Ильин В.П. Современные подходы к тренировкам в гандболе. Наука и спорт, 2018.
2. Andersson H.A., et al. Physical performance in elite team handball: Power, endurance, and game-related demands. Journal of Sports Sciences, 2019.
3. Hermassi S., Chelly M.S., Shephard R.J. Strength and conditioning in handball players. Sports Medicine, 2020.

РЕАБИЛИТАЦИЯ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ ПОСЛЕ ТРАВМ: ПОДХОДЫ И МЕТОДЫ

Албеков Шокир Адилбекович

Старший преподаватель цикла физической подготовки
Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан
shokiralbekov@gmail.com

Аннотация: Травматизм в волейболе является одной из актуальных проблем, особенно на профессиональном уровне. В статье рассматриваются основные виды травм, характерные для волейболистов, их причины и методы реабилитации. Также проанализированы современные подходы к восстановлению спортсменов и стратегии предотвращения травм в процессе тренировок и соревнований.

Ключевые слова: волейбол, травматизм, реабилитация, спортивная медицина, физиотерапия, профилактика травм, восстановление спортсменов, ЛФК, спортивные травмы, психологическая поддержка.

VOLEYBOLCHILARNI JAHAROATLARDAN KEYIN REABILITATSIYASI: YONDASHUVLAR VA USULLAR

Albekov Shokir Adilbekovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
Jismoniy tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi
shokiralbekov@gmail.com

Annotatsiya: Voleybolda jarohatlar, ayniqsa, professional darajada dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Maqolada voleybolchilarga xos bo'lgan jarohatlarning asosiy turlari, ularning sabablari va rehabilitatsiya usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, sportchilarni sog'lomlashtirishga zamonaviy yondashuvlar, mashg'ulotlar va musobaqalar paytida jarohatlarning oldini olish strategiyalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: voleybol, jarohatlar, rehabilitatsiya, sport tibbiyoti, fizioterapiya, jarohatlarning oldini olish, sportchilarni tiklash, mashqlar terapiyasi, sport jarohatlari, psixologik yordam.

REHABILITATION OF VOLLEYBALL PLAYERS AFTER INJURIES: APPROACHES AND METHODS

Albekov Shokir Adilbekovich

Senior teacher of physical training cycle Institute for Advanced Studies of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan
shokiralbekov@gmail.com

Abstract: Injuries in volleyball are one of the urgent problems, especially at the professional level. The article deals with the main types of injuries typical for volleyball players, their causes and rehabilitation methods. Also analyzed are modern approaches to athletes' rehabilitation and strategies to prevent injuries in the process of training and competition.

Keywords: volleyball, injury, rehabilitation, sports medicine, physiotherapy, injury prevention, recovery of athletes, physical therapy, sports injuries, psychological support.

ВВЕДЕНИЕ

Волейбол – это динамичный вид спорта, который требует высокой физической подготовки, координации и концентрации. Частые прыжки, удары и резкие перемещения увеличивают риск травмирования. По данным Международной федерации волейбола (FIVB), травмы среди игроков случаются с частотой 2,6 случая на 1000 игровых часов, что свидетельствует о необходимости комплексного подхода к реабилитации.

Цель исследования – анализ современных методов реабилитации волейболистов и разработка рекомендаций по профилактике травм.

Основные виды травм в волейболе.

На основании статистических данных, опубликованных в журнале Sports Medicine (2023):

1. Травмы коленного сустава. Составляют около 20% всех травм у волейболистов. Разрывы передней крестообразной связки (ACL) наблюдаются у 12-15% спортсменов, особенно при резких прыжках и падениях.

2. Повреждения голеностопного сустава.

Наиболее частые травмы, составляющие 30-35% всех случаев.

Подвертывание стопы возникает при неправильной технике приземления.

3. Травмы плечевого сустава. Составляют 15-18% всех травм. Чаше встречаются у нападающих игроков и связующих.

4. Травмы кистей и пальцев. До 25% случаев, особенно среди блокирующих игроков.

5. Проблемы с поясничным отделом позвоночника. Хронические боли отмечают около 40% профессиональных волейболистов.

Диаграмма №1. Распределение видов травм у волейболистов.

Методы реабилитации.

1. Медицинское вмешательство. По данным Европейской ассоциации спортивной травматологии (2022), оперативное лечение требуется в 15–20% случаев, связанных с разрывами связок или тяжелыми вывихами.

2. Физиотерапия. Более 85% спортсменов с травмами голеностопа успешно восстанавливаются благодаря регулярной физиотерапии.

3. Лечебная физическая культура (ЛФК). По статистике, 90% спортсменов возвращаются к тренировкам после 3–6 месяцев регулярных занятий ЛФК.

4. Гидротерапия. Используется в 70% реабилитационных программ для снижения нагрузки на суставы.

5. Массаж и мануальная терапия. Включены в 95% реабилитационных протоколов, способствуя ускорению регенерации тканей.

6. Психологическая поддержка. По данным исследований, 65% спортсменов после серьезных травм сталкиваются с эмоциональными трудностями, такими как страх повторной травмы. Работа с психологом снижает эти показатели на 40%.

Профилактика травм в волейболе.

1. Разминка и заминка. Снижают риск травм на 30%, согласно данным Национального института спортивной медицины США (2023).

2. Укрепление опорно-двигательного аппарата. Специальные упражнения сокращают вероятность травм коленей на 25%.

3. Использование защитного оборудования. Наколенники и тейпы снижают риск травм суставов на 15–20%.

4. Контроль нагрузки. Чередование интенсивных и легких тренировок сокращает травматизм на 35%.

5. Техника выполнения упражнений. Правильная техника прыжков и ударов уменьшает риск травмирования на 20–25%.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Эффективная реабилитация волейболистов после травм возможна благодаря комплексному подходу, который включает медицинскую помощь, физиотерапию, ЛФК и психологическую поддержку. По статистике, до 90% спортсменов возвращаются к прежнему уровню игрового мастерства при соблюдении рекомендаций специалистов.

Внедрение профилактических программ в тренировочный процесс позволяет снизить общий уровень травматизма на 30–40%, что особенно важно для профессиональных команд.

ЛИТЕРАТУРА

1. Версткин С.М. «Спортивная медицина: восстановление после травм». Москва, 2020.
2. Карпов А.В. «Физиотерапия и ЛФК в спорте». Санкт-Петербург, 2018.
3. Международная федерация волейбола (FIVB). «Рекомендации по профилактике травм».
4. Sports Medicine Journal, «Injury Epidemiology in Volleyball», 2023.
5. European Society of Sports Traumatology. «Rehabilitation Protocols for Athletes», 2022.

XROMATOGRAFIYA VA UNING TIBBIYOTDAGI O'RNI

Djumayeva Mahfuza Kayumovna

*Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro Davlat tibbiyot institutining
Tibbiy kimyo kafedrasi assistenti, dmahfuza51@gmail.com*

Haydarova Hulkar Axtamjon qizi

*Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro Davlat tibbiyot institutining
Tibbiy kimyo kafedrasi assistenti, hulkarhaydarova97@gmail.com*

Mamataliyeva Solihabegim

*Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro Davlat tibbiyot institutining
Biotibbiyot fakulteti Farmatsiya turlari bo'yicha yo'nalishi talabasi,
solihabegimmamataliyeva@gmail.com*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola xromatografiya haqida bo'lib, maqolada xromatografiyaning asosiy tamoyillari, tibbiyotda foydalanishi, afzalliklari va kamchiliklari va kelajakdagi istiqbollari haqida ma'lumot berib o'tadi.

Kalit so'zlar: xromatografiya, harakatlanuvchi faza, statsionar faza, gormonlar, vitaminlar, peptidlar, nanosorbentlar, biomarkerlar.

Xromatografiya murakkab aralashmalarni tarkibiy qismlarga ajratish, tahlil qilish va miqdoriy aniqlash uchun ishlatiladigan muhim analitik usullardan biridir. Tibbiyotda bu usulning qo'llanilishi keng bo'lib, molekulyar darajada biologik jarayonlarni o'rganish, kasalliklarni diagnostika qilish va dori vositalarini ishlab chiqarishda ajralmas vositaga aylangan.

Xromatografiyaning asosiy tamoyillari

Xromatografiya ikki fazadan iborat jarayonga asoslanadi:

1. Harakatlanuvchi faza: Gaz yoki suyuqlik.
2. Statsionar faza: Qattiq moddalar yoki g'ovakli gel.

Aralashma komponentlari harakatlanuvchi faza orqali statsionar faza bilan turli darajada o'zaro ta'sir qiladi. Ushbu farqlar komponentlarning turli tezlikda harakatlanishiga olib keladi va ularni ajratishni ta'minlaydi.

Xromatografiyaning turlari va ularning o'ziga xosligi

1. Xromatografiya tamoyili: moddalar adsorbent bilan o'zaro ta'sir qiladi. Tibbiyotdagi qo'llanilishi: oddiy molekulalarni ajratish (masalan, aminokislotalar va peptidlar).

2. Suyuqlik xromatografiyasi (LC) tamoyili: molekulalar suyuqlikdagi taqsimlanish darajasiga ko'ra ajratiladi. Tibbiyotda qo'llanilishi: gormonlar, vitaminlar, va koenzimlarning tahlili.

3. Yuqori samarador suyuqlik xromatografiyasi (HPLC) tamoyili: yuqori bosim ostida statsionar faza orqali harakatlanuvchi fazada moddalarning ajralishi. Qo'llanilishi: farmatsevtik mahsulotlar sofliги va sifati nazorati. Biologik suyuqliklarda dori qoldiqlarini aniqlash.

4. Gaz xromatografiyasi (GC) tamoyili: uchuvchan aralashmalar gaz fazada ajratiladi. Tibbiyotdagi qo'llanilishi: qondagi va siydikdagi uchuvchan moddalarni (masalan, alkohol yoki toksinlar) aniqlash. Nafasli gazlar tahlili (masalan, *Helicobacter pylori* testi).

5. Ion almashinish xromatografiyasi tamoyili: moddalar ionlarining statsionar faza bilan almashinuvi asosida ajratiladi. Qo'llanilishi: qonda elektrolitlar va organik kislotalarni aniqlash.

6. Gel filtratsion xromatografiya (GFC) tamoyili: molekulalar hajmiga qarab ajratiladi. Qo'llanilishi: gormonlar, vitaminlar, va koenzimlarning tahlili.

7. Teskari fazali xromatografiya (RPC) tamoyili: polyar bo'lmagan statsionar fazada polyar moddalarning ajralishi. Qo'llanilishi: bioaktiv moddalar, masalan, peptidlar va gormonlarning tahlili.

Xromatografiyaning tibbiyotdagi qo'llanilishi

1. Farmatsevtikada dori vositalarining ishlab chiqarilishi va sifat nazorati:

HPLC yordamida dori preparatlarining tarkibi va sofliги aniqlanadi. Gaz xromatografiyasi yordamida uchuvchan birikmalarning miqdori aniqlanadi.

2. Diagnostika Biologik markerlar aniqlash: o'sma markerlari (masalan, alfa-fetoprotein yoki CEA). Metabolik kasalliklar markerlari (masalan, keton jismlar). Endokrin kasalliklar: Kortizol, insulin yoki tiroid gormonlarini aniqlash.

3. Toksikologiya va sud tibbiyoti Gaz xromatografiyasi yordamida: Narkotik moddalar va toksik kimyoviy birikmalar aniqlanadi Qon va to'qimalardagi alkohol miqdori o'lchanadi.

4. Biotibbiyot va molekulyar biologiya Genetik moddalarni (DNK, RNK) ajratish va tahlil qilish. Rekombinant oqsillarni ajratish va tozalash.

5. Immunologiya Antigen va antitelalar konsentratsiyasini aniqlash. Autoimmun kasalliklar diagnostikasi.

6. Onkologiya O'sma hujayralarining metabolitlari tahlili. Davolash samaradorligini baholash uchun biomarkerlarni kuzatish.

Afzalliklari va kamchiliklari

Afzalliklari: yuqori sezgirlik. Minimal miqdordagi namunalar bilan ishlash. Turli xil moddalarni bir vaqtning o'zida tahlil qilish imkoniyati.

Kamchiliklari: qimmat uskunalar va reagentlar talab qiladi. Malakali mutaxassislarni talab qiladi.

Kelajakdagi istiqbollari: xromatografiya tibbiyotda yangi diagnostik texnologiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, HPLC-MS (mass-spektrometriya bilan birlashtirilgan yuqori samarador suyuqlik xromatografiyasi) orqali diagnostika aniqroq va samaraliroq amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, yangi nanosorbentlar va biomarkerlarni aniqlash uchun ishlatiladigan xromatografik usullar ilm-fan rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, xromatografiya tibbiyotda diagnostika, dori ishlab chiqarish va ilmiy tadqiqotlarda ajralmas vosita hisoblanadi. Bu texnologiya yordamida turli kasalliklarni erta bosqichda aniqlash, davolash va profilaktika qilish samaradorligi oshadi. Xromatografik usullarni yanada takomillashtirish tibbiyot sohasidagi yangi yutuqlarga olib kelishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxat:

1. Skoog, D. A., Holler, F. J., & Crouch, S. R. (2017). Principles of Instrumental Analysis. Cengage Learning.
2. Sharma, B. K. (2007). Instrumental Methods of Chemical Analysis. Krishna Prakashan Media.
3. Wilson, K., & Walker, J. (2010). Principles and Techniques of Biochemistry and Molecular Biology. Cambridge University Press.
4. Ghosh, R., & Cui, Z. (2019). Protein Separation Using Chromatography: Principles and Applications. World Scientific Publishing.
5. Altria, K. D. (2013). High-performance Liquid Chromatography and Capillary Electrophoresis: Applications in Biotechnology. Analytical Chemistry Reviews.
6. Kumar, P., & Sharma, N. (2018). Chromatography: Techniques and Applications. Journal of Pharmaceutical Analysis, 8(3), 135-150.
7. McNaught, A. D., & Wilkinson, A. (1997). IUPAC Compendium of Chemical Terminology. Blackwell Science.

SCADA TIZIMI VA UNING ASOSIY XUSUSIYATLARI

*Mannobov Muslimbek Matqosimov o'g'li¹
Abdurazzoqov Jamshidjon Turgunboy og'li²,
Elmurotova Dilnoza Baxtiyorovna³
Toshkent tibbiyot akademiyasi*

Annotatsiya: Ishda SCADA tizimining dasturiy ta'minoti va texnologik jarayonlarda o'rni yoritib berilgan bo'lib serverlar uchun ishlatilish bosqichlari keltirilgan. MES real vaqtda mahsulot ishlab chiqarishni boshqarish tizimi va ERP korxonaning ma'muriy moliyaviy va iqtisodiy faoliyatini avtomatlashtirilgan boshqarish tizimi haqida batafsil ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Scada, EPR, MES, tizim, ma'muriy moliya, iqtisod, dastur, panel, integratsiya.

Sertifikatlangan asbob-uskunalar va boshqaruv integratori sifatida SCADA qimmatli razvedka markazi rolini keyingi bosqichga olib chiqishga qanday tayyor ekanligini ko'rsatadi. SCADA dasturiy ta'minoti markaziy boshqaruv markazida ma'lumotlarni qayta ishlaydi va tahlil qiladi. Ushbu dastur operatorlarga "Inson-Machine Interface" deb nomlanuvchi grafik interfeys bilan ta'minlaydi, ular orqali ular real vaqt rejimida ma'lumotlarni ko'rishlari mumkin. HMI ma'lumotlarni sxemalar, grafiklar va diagrammalar kabi tushunarli formatda taqdim etadi, bu operatorlarga jarayonlarni samarali kuzatish imkonini beradi.

Texnologik jarayonlarni boshqarish tizimlari va korporativ boshqaruv tizimlarini integratsiyalashuvi bilan bog'liq holda, SCADA-ni yuqori tizimlar uchun ma'lumot manbai sifatida ishlatish zarurati tobora ortib bormoqda. Ba'zi dasturlar barcha texnologik ma'lumotlarni mustahkamlash server sifatida harakat qilishi mumkin, va bu ma'lumotlar asosida hisobot yaratish server sifatida.

Agar nazorat qilish tizimi bir ishlab chiqaruvchining PLC (masalan, Siemens SIMATIC) asosida qurilgan bo'lsa, kontrolörler va SCADA o'rtasidagi ma'lumotlar almashinuvi o'rnatilgan aloqa protokoli drayverlari yordamida amalga oshiriladi.

Ba'zi SCADA mustaqil apparat ishlab chiqaruvchilari bozorda mavjud bo'lgan ko'plab (lekin barchasi emas) nazoratchilar va aqlli qurilmalar uchun bir qator drayvlar taklif qiladi. O'zaro hamkorlikning eng ko'p tomonlama usuli OPC standartiga muvofiq ishlab chiqilgan drayverlardan foydalanishdir. Bunday OPC serverlari nazorat qiluvchi ishlab chiqaruvchilar yoki mustaqil ishlab chiquvchilar tomonidan ishlab chiqilishi mumkin va har qanday tizim bilan birgalikda ishlatilishi mumkin.

OPC serverlari bilan samarali ishlash uchun SCADA ularni to'g'ridan-to'g'ri, "tizim yadrosidagi OPC" texnologiyasi yordamida emas, balki oraliq interfeyslar orqali ishlatishi kerak. Ba'zi SCADA vertikal integratsiyalangan: ular erkin programlanadigan kontrolörler uchun dasturiy ta'minot tizimlarini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, nazoratchi bilan bog'lanish uchun ichki drayverlardan foydalaniladi. Bunday SCADA turli ishlab chiqaruvchilarning uskunalari yordamida PLK ni yaratishga imkon beradi.

Texnologik jarayonlarni avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari odatda 3 bosqichga bo'linadi:

pastki,
o'rta
yuqori.

Ularning yuqori bosqichni ishlab chiqarishni boshqarish darajasi hisoblanadi. Pastki daraja-sensorlar va aktuatorlar, o'rta darajadagi nazoratchilardir. O'rta darajada: kirish ma'lumotlarini qabul qilish; dastlabki ma'lumotlarni qayta ishlash; aktuatorlarga nazorat ta'sirini avtomatik shakllantirish va chiqarish; yuqori darajadagi axborot almashish.

TJABT ning yuqori darajasi SCADA darajasidir. Ushbu darajada quyidagilar ko'zda tutiladi: o'rta darajadan olingan ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va saqlash; mavjud va arxiv ma'lumotlarini qulay operator shaklida ko'rish (mneemoshemy, grafikalar, trendlar, xabarlar jurnallari); operator buyruqlarini kiritish; texnologik jarayonning natijalari haqida hisobot berish; yuqori darajadagi axborot almashish.

Korxona boshqaruvi ikki bosqichda amalga oshiriladi:

MES (ishlab chiqarish ijro tizimlari) – real vaqtda mahsulot ishlab chiqarishni boshqarish tizimi. Bu daraja texnologik jarayonlar uchun ishlab chiqarish vazifalarini rejalashtirish, xulosani tuzish, jarayonni chuqur tahlil qilish (masalan, prognozlash, energiya va moddiy muvozanatni qurish va boshqalar) uchun xizmat qiladi. Ushbu maqsadlar uchun SCADA Toolkit ham ishlatilishi mumkin.

ERP (Enterprise Resource Planning) – korxonaning ma'muriymoliyaviy va ma'muriy-iqtisodiy faoliyatini avtomatlashtirilgan boshqarish tizimi. Ushbu darajada SAP R3 kabi boshqa maxsus tizimlar qo'llaniladi.

SCADA - tizimi kompyuterga asoslangan ishlab chiqarish jarayonini boshqarish va rejalashtirishni avtomatlashtirish tizimidir. U saytdagi operatsion uskunani kuzatishi va nazorat qilishi mumkin. Har bir dastur sohasi scada uchun turli talablarga ega bo'lganligi sababli, turli dastur sohalarida scada tizimining rivojlanishi mutlaqo bir xil emas. Scada tizimi energiya tizimida eng ko'p qo'llaniladi va texnologiya rivojlanishi ham eng yetuk hisoblanadi. Bu energiyani boshqarish tizimining (EMS

tizimi) eng muhim quyi tizimlaridan biridir. U to'liq ma'lumot, samaradorlikni oshirish, tizim ish holatini to'g'ri nazorat qilish, tezashtirilgan qarorlar qabul qilishning afzalliklariga ega va tizimdagi nosozlik holatini tezda tashxislashda yordam beradi. Endi u ajralmas quvvat dispetcheriga aylandi. Yo'qolgan asboblari. SCADA tizimi elektr tarmoqlari ishining ishonchliligi, xavfsizligi va iqtisodiy samaradorligini oshirish, elektr energiyasini dispetcherlik qilishni avtomatlashtirish va modernizatsiya qilishni amalga oshirish, dispetcherlik samaradorligi va darajasini oshirishda ajralmas rol o'ynaydi.

SCADA tizimi bir nechta dasturiy va apparat elementlarini o'rnatadi, bu sanoat tashkilotlariga quyidagilarga imkon beradi: ma'lumotlarni kuzatish, to'plash va qayta ishlash. HMI (Human Machine Interface) dasturi orqali klapanlar, nasoslar, motorlar va boshqalar kabi mashina va jihozlarni ulang va boshqaring. Hodisani jurnal fayliga kiriting. Asosiy SCADA arxitekturasida sensor yoki qo'lda kiritilgan ma'lumotlar PLC (Programmable Logic Controller) yoki RTU (Remote Terminal Unit) ga yuboriladi va keyin SCADA dasturiy ta'minoti bilan kompyuterga yuboriladi. SCADA dasturiy ta'minoti operatorlar va boshqa ishchilarga chiqindilarni kamaytirish va ishlab chiqarish jarayoni samaradorligini oshirishga yordam berish uchun ma'lumotlarni tahlil qiladi va ko'rsatadi.

SCADA bu qisqartma bo'lib, Supervisory Control va Data Acquisition degan ma'noni anglatadi. Bu yuqori darajadagi nazorat uchun tarmoqlar va kompyuterlar va grafik foydalanuvchi interfeyslaridan foydalanadigan arxitekturaning boshqarish tizimi. SCADA shuningdek, loyihalashtirilgan qurilish jarayonlarini boshqarish va boshqarish uchun ishlatiladi.

SCADA katta va kichik tizimlarda qo'llaniladi. Foydalanish misollariga quyidagilar kiradi:

- Sanoat jarayonlari
- Infratuzilma jarayonlari
- Imkoniyat jarayonlari

SCADA tizimi keng ko'lamli ilovalarga ega bo'lib, u elektr energiyasi, metallurgiya, neft, kimyo, gaz, temir yo'l va boshqa sohalarda ma'lumotlarni yig'ish, monitoring va nazorat qilish va jarayonlarni boshqarish sohalarida qo'llanilishi mumkin. Uning funktsiyalari asosan to'rt jihatga qaratilgan: real vaqt rejimida ishlab chiqarish ma'lumotlarini yig'ish, ishlab chiqarish uskunalarini jarayonini monitoring qilish, ishlab chiqarish uskunasi g'ayritabiiy signallari, ma'lumotlarni tahlil qilish, ma'lumotlar hisobotlari va asboblari paneli displeyi.

SCADA tizimi ishlab chiqarish jarayonida to'plangan ma'lumotlarga asoslangan. Bu odamlar, mashinalar, materiallar, usullar, muhitlar, sinovlar va ilmiy-

tadqiqotlarni taqsimlash bilan bog'liq. U ishlab chiqarish uskunalarini ishlatish jarayonida hosil bo'lgan ma'lumotlarga asoslanadi.

SCADA tizimi har bir qurilmaning ishlab chiqarish ma'lumotlarini taqdim etadi, bu ishlab chiqarish holatini intuitiv va tushunarli qiladi va korxonaning boshqaruv xodimlari tomonidan ishlab chiqarish holatini tahlil qilishni osonlashtiradi va shu bilan birga korxonaga ishlab chiqarishni optimallashtirishga

Xulosa qilib aytganda, United Control Engineers India Pvt. Ltd kompaniyasi SCADA dasturlash va panel integratsiya xizmatlari uchun ishonchli hamkor hisoblanadi. Bundan tashqari, moslashtirilgan echimlar, sanoat tajribasi, har tomonlama qo'llab-quvvatlash va butun mamlakat bo'ylab mavjudlikni taklif qilish. Bundan tashqari, mukammallik va innovatsiyalarga bo'lgan sadoqatimiz bilan biz sanoatni avtomatlashtirish va operatsion mukammallikni oshirish uchun SCADA texnologiyasining to'liq imkoniyatlaridan foydalanish imkoniyatini beramiz.

Xulosa qilib aytganda, United Control Engineers India Pvt. Ltd kompaniyasi SCADA dasturlash va panel integratsiya xizmatlari uchun ishonchli hamkor hisoblanadi. SCADA texnologiyasining to'liq imkoniyatlaridan foydalanish imkoniyatini Industrial MAX SCADA dasturi muhim vazifa ekanligini biladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Потоцкий И.В., “Практикум по Master SCADA ” НТУУ “КПИ”, г.Киев 2017 6 стр.
2. Elmurotova D., Nishonova N., Kuluyeva F., Muxtarova T. Photoconductivity of gamma-irradiated ZnSe(Te)/ZnO:O and ZnSe(Te)/ZnO:O,Zn nanoheterojunctions // E3S Web of Conferences TT21C-2023, 383, 04051 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338304051>.
3. D.B. Elmurotova, M.A. Myssaeva, F.G. Kuluyeva, B.J. Tashev, I.T. Raximov. Change of properties of medicine optical materials under gamma irradiation // Remittances Review, June, 2023, V.8, N.4, P.1206-1212, ISSN: 2059-6588 (Print) | ISSN 2059-6596, remittancesreview.com
4. D.B. Elmurotova, M.A. Myssaeva, L.O. Meyliyev, L.M. Mannanovna, Sh.A. Tulyaganova. Investigating the Influence of Constant Magnetic Field on Neutron-irradiated LiF and LiF:OH Crystals: Insights for Cooperative Communication in Wireless Networks // 2023 Int. Con. on Sustainable Emerging Innovations in Engineering and Technology (ICSEIET), 979-8-3503-2919-3/23/\$31.00 ©2023 IEEE, P.592-595.
5. F.O.Zokirova, D.B.Elmurotova, I.T.Rahimov Rentgen apparatlarida elektrik kattaliklarni ulanishining umumiy sxemasi // Fan va texnika taraqqiyotida

- intellektual yoshlarning o'rni. // Respublika ilmiy-amaliy anjumani ma'ruzalar to'plami. -Toshkent, ToshDTU, 2023 y. B.762-764.
6. Elmurotova D.B., Yusupova N.S., Jorayeva N.J. Rentgen naylarining turlari, fokus dog'i va sovitish yo'llari // Konferensiya, 2023, may, B.2458-252.
 7. Elmurotova D.B., Norbutayeva M.K., Rivojiddinova M.K. Tibbiy diagnostikada polyarografik usullar // Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi www.tadqiqotlar.uz 1-to'plam noyabr 25.10. 2023, B.25-28. www.tadqiqotlar.uz
 8. Elmurotova D.B., Ibodullayeva S.O., Hamidova Z.H. **Tayanch-harakatlanish sistemasi kasaligini jismoniy tarbiya yordamida davosi** // *Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari*. Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy, masofaviy konferensiya materiallari (7 dekabr 2023 yil) – T.: Rishton XTB 2023, B.50-56, <http://tadqiqotlar.uz/>

RENGEN QURILMASI TUZILISHI VA TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI

Mahmudova Sevinch Erkin qizi¹

Abdurazzoqov Jamshidjon Turgunboy og'li²

Elmurotova Dilnoza Baxtiyorovna³

Toshkent tibbiyot akademiyasi

Annotatsiya: Ishda rentgen nurlarini yaratilish tarixi va tibbiyotdagi o'rnini haqida ma'lumot berilgan. Zamonaviy rentgen diagnostika majmualari tarkibi va ularni qo'llanilish sohasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Rentgen. Qurilma, radioaktiv nurlanish, elektromagnit maydon.

Tibbiyotda to'g'ri tashxis qo'yish uchun bir qancha turli qurilmalar qo'llaniladi. Bular lazer uskunolari, ultratovushli skanerlar, reograflar, turli xil kompyuter tizimlari va boshqalar. Ushbu ro'yxatda oxirgi o'rinni rentgen diagnostika apparati egallamaydi. U keng ko'lamli ilovalarga ega va kasallikning kechishi haqida aniq tasavvur hosil qilishga yordam beradi.

Buyuk ixtiro - 1895 yil Vilgelm Rentgen hayotida muhim voqea bo'ldi. Tajribalarni o'tkazish uchun nemis olimi maxsus naycha ixtiro qildi, uning yordamida u kam ma'lum bo'lgan nurlanishni o'rgandi. Ushbu nurlardan foydalanish imkoniyatini yaratish uchun turli xil qurilmalar ixtiro qilindi.

Rentgen nurlari - zaryadlangan zarralar yoki [fotonlarning](#) muhitni tashkil etuvchi [atomlari](#) bilan o'zaro ta'sirlashishlari natijasida vujudga keluvchi [elektromagnit nurlanish](#).

Crookes trubkasi misoli,
rentgen nurlarini chiqaradigan
tushirish trubasining bir turi

Vilgelm Rentgen

X-ray nurlanishining xarakteristikasi doimiy emas, balki *chiziqli spektr*. Ushbu turdagi nurlanish tez elektron anodga etib borgach, atomlarning ichki orbitallariga kirib, ularning elektronlaridan birini urib yuborganda sodir bo'ladi. Natijada, yuqori atom orbitallaridan biridan tushadigan boshqa elektron bilan to'ldirilishi mumkin bo'lgan bo'sh joy paydo bo'ladi. Elektronning yuqori energiya darajasidan pastroq energiya darajasiga o'tishi ma'lum bir diskret to'lqin uzunlikdagi rentgen nurlarini keltirib chiqaradi. Shuning uchun rentgen nurlanishining o'ziga xos xususiyati bor *chiziqli spektr*. Xarakterli nurlanish chiziqlarining chastotasi butunlay anod atomlarining elektron orbitallarining tuzilishiga bog'liq.

Rentgen apparati - radioaktiv nurlar chiqaradigan qurilma. U rentgen diagnostika va davolash uskunalariga bo'linadi. Rentgen diagnostika apparati butun tanani yoki uning bir qismini o'rganish imkonini beruvchi turli xil elektron-optik qurilmalar bilan jihozlangan. Nafaqat organning rasmini oling, balki butun organizmning holati haqida film yarating.

Zamonaviy rentgen diagnostika majmualari tomografiya, elektrokimografiya yoki kimografiya qilish imkonini beruvchi maxsus jihozlardan iborat. Ularda elektron-optik kuchaytirgich mavjud bo'lib, u tanadagi radiatsiya yukini kamaytirish bilan birga tasvirning maxsus yorqinligiga erishish imkonini beradi. Ish jarayonini to'liq yoki qisman avtomatlashtiring.

Rentgen nurlari tibbiyotda - Rentgen nurlarining qattiq jismlardan, masalan, odam muskullaridan ham o'ta olishi, ularning tibbiyotdagi benazir dastyorga aylanishlariga sababchi bo'ldi.

Rentgen nurlari ko'zga ko'rinmaydi. Ularni aniqlash uchun maxsus usullar ishlab chiqilgan. Fotografiya, ionlash shular jumlasidandir.

Rentgen nurlari vakuum naychalarida hosil bo'lgan yuqori chastotali elektromagnit to'lqinlardir, to'lqin uzunligi 0,001 dan 10 nanometrgacha bo'ladi.

Hozirgi kunda ham Rentgen apparatlari tashxis va davolash masalalarida o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ayniqsa o'pka kasalliklari, suyak sinishlari va tish kasalliklarini tashxis qo'yishda Rentgen diagnostikasiga yetadigan vosita yo'q. 1970-yillardayoq KT-skanerlar – rengen va kompyuter tomograflarining o'zaro duetlari paydo bo'ldi. Bu usulning mohiyati shunda ediki, odam organizmidagi turli xil to'qimalar, rengen nurlarini turlicha o'tkazadi. Shu sababli, har xil organlarning rentgen tasvirlarini olish uchun kompyuterda murakkab qayta ishlash jarayonlari bajariladi. KT skanerlangan organning turli qalinlikdagi to'qimalari qatlamlar bo'yicha alohida alohida tasvirga tushiriladi va ular keyingi qayta ishlash jarayonida kompyuterdagi maxsus dastur orqali yagona va yaxlit organ tasviriga qayta birlashtiriladi.

Bugungi kunda rentgen qurilmasi dolzarb va insonlar salomatligi uchun kerak bo'layotgan muhim qurilmalardan biri bo'lib kelmoqda. Rentgen qurilmasi asosan nur orqali inson organizimlarini tekshirishda foydalaniladi.

Tibbiyotda Rentgen apparati yordamida organlarni ko'rish, suratini olishdan tashqari, flyuorografiya o'tkazish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://www.prom.uz/uz/tags/rentgenovskie-apparaty/>
2. <https://srcyrl.ysnmedequipment.com/news/the-inventor-of-the-x-ray-machine-68719562.html>
3. <https://glotr.uz/uz/cybermobil-ts-mobil-rentgen-apparati-p382775/>
4. <https://srcyrl.superb-heater.com/info/the-principle-of-portable-x-ray-machine-32003168.html>
5. <http://srcyrl.ulikeortho.com/news/dental-x-ray-machine-quality-and-radiation-dos-19945513.htm>
6. Элмуротова Д.Б., Базарбаев М.И., Азимов Ш.Ш., Нематов Ш.К. Гигиены рук с Земмельвейсем - спаситель матерей // Innovations in Science and Technologies, ilmiy-elektron jurnali, V1, №1, February, 2024, ISSN: 3030-3451, B.160-168. www.innoist.uz
7. Elmurotova D.B., Iminova X.X., Ibodullayeva S.O., Isroilova Sh.A., Sayfullayeva D.I. Ma'lumotlar bazasida axborot xavfsizligini ta'minlash ta'moillari // Innovations in Science and Technologies, ilmiy-elektron jurnali, V1, №3, 10-aprel, 2024, C.52-56. www.innoist.uz
8. Элмуротова Д.Б., Зупаров И.Б. Автоматизация обработки данных при оценки кислотно-щелочного состояния организма // Innovations in Science and Technologies, ilmiy-elektron jurnali, V1, №3, 10-aprel, 2024, C.138-140. www.innoist.uz
9. Элмуротова Д.Б., Шодиев А.А., Ибрагимова Э.М., Муссаева М.А., Хаитов Ф.Н. Магнитные наноструктуры, сформированные в ВТСП-УВСОлент, облученных 5 МэВ электронами // Innovations in Science and Technologies, ilmiy-elektron jurnali, V1, №3, 10-aprel, 2024, C.153-157. www.innoist.uz
10. Elmurotova D.B., Zuparov I.B., Sattorova D.U., Abduvaliyev A., Sayfullayeva Z.I. Tranzistor-tranzistor mantiqiy elementlar va ularning yaratilish tarixi // Innovations in Science and Technologies, ilmiy-elektron jurnali, V1, №3, 10-aprel, 2024, C.422-424. www.innoist.uz
11. Elmurotova D.B., Abduvaliyev A.M. Biotibbiy robototexnikada insult robotlashtirish sistemasi // Innovations in Science and Technologies, ilmiy-elektron jurnali, V1, №3, 10-aprel, 2024, C.340-342. www.innoist.uz
12. Elmurotova D.B., Akbarova A. Kontakt linzalarni tibbiyotda qo'llanilishi // Innovations in Science and Technologies, ilmiy-elektron jurnali, V1, №3, 10-aprel, 2024, C.348-350. www.innoist.uz

VEB DASTURCHILAR UCHUN XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHGA OID ASOSIY TUSHUNCHALAR VA ULARGA QARSHI KURASHISH USULLARI

Bahromov Muhammadali Eraliyevich

University of Management and Future Technologies

bahromov1997.04.09@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada veb dasturchilar uchun muhim bo'lgan 7 ta xavfsizlik tushunchasi muhokama qilinadi. Bular orasida, tizimning zaif tomonlarini eksploatatsiya qilish (zero-day), XSS va SQL inyektsiyalari kabi hujumlar, foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilish, minimallik printsiipi va DDoS hujumlariga qarshi kurashish kabi asosiy xavf-xatarlar mavjud. Har bir kontseptsiyaning tavsifi va ularni kamaytirish usullari keltirilgan. Veb dasturchilar xavfsizlikni doimiy ravishda yaxshilab borishlari kerak.

Kalit so'zlar: xavfsizlik, veb dasturchilar, zero-day, XSS, SQL inyektsiyasi, foydalanuvchi ma'lumotlari, minimal huquqlar, DDoS hujumlari, xavf-xatarlarni kamaytirish, himoya qilish.

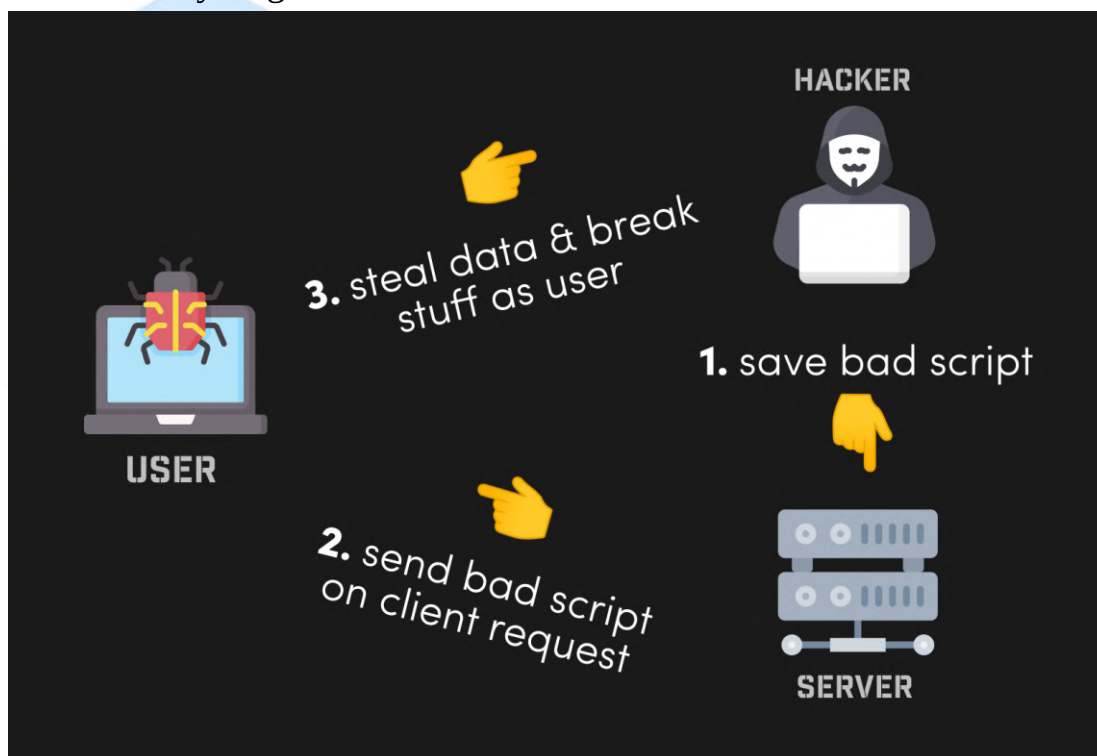
Cloud provayderlari va veb-ilovalar frameworklari sizni xavfsiz kod yozishdan himoya qilish uchun katta ishlar qilmoqda. Cloud xavfsiz standartlar va monitoringni taqdim etadi, Angular va React esa zararli JavaScriptni kiritishni oldini olish uchun HTMLni avtomatik ravishda sanitizatsiya qiladi. Biroq, hech qanday ilova 100% xavfsiz emas va yangi ekspluatatsiyalar kashf etilishi mumkin. Quyidagi darsda eng keng tarqalgan xakerlik usullari va ilovangizni ulardan qanday himoya qilish kerakligi tushuntiriladi.

1. Zero-day zaifligi - bu hozirgi kunda noma'lum yoki tuzatilmagan xavfsizlik nuqsoni. Agar xaker bu zaiflikni ekspluatatsiya qilsa, unga zero-day ekspluatatsiyasi deyiladi. Zaiflik aniqlangandan so'ng, uning ochilishi vaqtiga qarab, buni bir kunlik yoki 20 kunlik ekspluatatsiya deb atash mumkin.

2. Ma'lum zaifliklarga ega paketlar - bu xavfsizlik nuqsonlari aniqlangan va hujjatlashtirilgan dastur paketlari yoki kutubxonalaridir. Agar bu paketlar yangilanmasa yoki tuzatilmasa, xakerlar tomonidan ekspluatatsiya qilinishi mumkin. Dasturchilar bu paketlardan ehtiyotkorlik bilan foydalanishlari kerak, ularni yangilab borish yoki xavfsizroq alternativalar bilan almashtirish zarur.

3. Cross-site Scripting (XSS) - bu veb ilovalarda zararli JavaScript kodini qo'shish hujumidir. Bu kod foydalanuvchi brauzerida ishga tushadi va xakerlarga foydalanuvchi ma'lumotlarini o'g'irlash yoki tizimga zarar etkazish imkonini beradi.

XSS hujumlari odatda foydalanuvchi kiritgan ma'lumotlarni to'g'ri sanitizatsiya qilmaslik sababli yuzaga keladi.

1. Xaker ba'zi JavaScript kodlarini bazaga saqlaydi, masalan: `<script>alert('you got got')</script>`, veb-ilova orqali izoh yuborish orqali.

2. Jabrlangan foydalanuvchi izoh bilan veb-sahifani ochadi, lekin dasturchi xakerning izohini sanitizatsiya qilmagan, shuning uchun brauzer uni ishonchli skript/HTML deb o'ylaydi.

3. Shu paytda, xakerning JavaScript kodi foydalanuvchi sifatida ishlay boshlaydi.

4. SQL Injection

bu hujum usuli bo'lib, u veb-ilovaga zararli SQL so'rovlarini yuborish orqali ma'lumotlar bazasiga kirishga harakat qiladi. Xaker foydalanuvchi kiritgan ma'lumotlarni noto'g'ri tekshirish yoki sanitizatsiya qilish orqali tizimga kiradi va ma'lumotlarni o'zgartirishi, o'chirishi yoki o'g'irlashi mumkin. Bu xavf-xatarni oldini olish uchun parametrlar so'rovlar va ma'lumotlarni to'g'ri sanitizatsiya qilish kerak.

`SELECT * FROM users WHERE username = " OR '1'='1' AND password = ";`

5. Credential Leaks – bu foydalanuvchining login va parol ma'lumotlarining tasodifiy yoki xato tarzda oshkor bo'lishidir. Bunday ma'lumotlar xavfsiz bo'lmagan platformalar yoki xato konfiguratsiyalar orqali oshkor bo'lishi mumkin. Xakerlar bu ma'lumotlarni o'g'irlab, tizimga kirish uchun ishlatishlari mumkin. Bunday xavflardan himoya qilish uchun parollarni shifrlash, ikki faktorli autentifikatsiya (2FA) va xavfsiz ma'lumot saqlash amaliyotlaridan foydalanish zarur.

6. "Principle of Least Privilege" (Minimal Huquqlar Printsipi) – bu tizimdagi foydalanuvchilarga va dasturlarga faqat kerakli darajadagi huquqlarni berish tamoyilidir. Bu printsip orqali foydalanuvchilar yoki dasturlar faqat o'z vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan resurslarga kirish huquqiga ega bo'lishi kerak, bu esa tizimdagi xavf-xatarlarni kamaytiradi. Dastur yoki foydalanuvchi uchun ortiqcha huquqlarni berish xavf tug'diradi.

7. DDoS (Distributed Denial of Service) hujumlari – bu tizimni yoki veb-saytni ishlamay qolishiga olib keladigan hujumlar bo'lib, ular ko'plab zararli so'rovlar yuborish orqali tizimni to'liq band qiladi. Bu, natijada, haqiqiy foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatishni to'xtatadi. DDoS hujumlarini oldini olish uchun, xavfsizlikni mustahkamlash, trafigning kuzatish va ilg'or himoya choralarini ko'rish zarur.

Xulosa

Xavfsiz veb-ilovalarni yaratish dasturchilar uchun juda muhimdir. Zero-day ekspluatatsiyalari, SQL inyekeksiylari, XSS va DDoS hujumlari kabi keng tarqalgan zaifliklarni tushunish va ularga qarshi choralar ko'rish tizimning himoyasini ta'minlashda yordam beradi. Xavfsizlikni oshirish uchun xavfsiz paketlar, foydalanuvchi kirishini sanitizatsiya qilish va minimal huquqlar printsipini qo'llash zarur. Doimiy ravishda xavfsizlikni tekshirish va yangilab borish muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Randell D. Wallace and Don F. Dagenais. The changing world of electronic signatures // <https://www.library.lp.findlaw.com>.
2. Craig Buckler Node.js: Novice to Ninja
3. Google.com
4. <https://nodejs.org/en>
5. <https://itoolkit.co/blog/2023/08/what-are-hashing-salting-algorithms/#:~:text=In%20cryptography%2C%20salting%20refers%20to,number%20generator%20for%20creating%20salts>

KOMPYUTER VIRUSLARI VA ULARGA QARSHI KURASHISH

Bahromov Muhammadali Eraliyevich

University of Management and Future Technologies

bahromov1997.04.09@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada kompyuter viruslari, ularning turlari, ishlash prinsiplari va xavflari haqida batafsil ma'lumot beriladi. Kompyuter viruslari zamonaviy axborot texnologiyalarining eng katta tahdidlardan biri bo'lib, ular foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini o'g'irlash, tizimlarni buzish yoki ularni ishlamay qolishiga olib kelishi mumkin. Maqola, viruslarning qanday tarqalishi, qanday ishlashi va ulardan qanday himoyalanish haqida ilmiy va amaliy yondashuvlarni o'rganadi. Shuningdek, viruslarga qarshi kurashishning zamonaviy usullari va antivirus dasturlarining ahamiyati ham ko'rib chiqiladi. Maqsad - foydalanuvchilarni kompyuter viruslari haqida xabardor qilish va ularni himoya qilish uchun samarali choralar ko'rishning ahamiyatini tushuntirishdir.

Kalit so'zlar: Kompyuter viruslari, xavf, antivirus dasturlari, tizim xavfsizligi, ma'lumot o'g'irlash, zararlangan fayllar, himoya, kompyuter hujumlari, virus turlari, tizimni buzish, tarqalish, zararli dasturlar, himoya choralar, axborot texnologiyalari, infektsiya, shaxsiy ma'lumotlar, tizim ishlashini bloklash.

Kompyuter viruslari — bu zararli dasturlar bo'lib, ular kompyuter tizimlariga kirib, ishlashini buzishi, ma'lumotlarni o'g'irlashi yoki tizimni ishlamay qolishiga olib kelishi mumkin. Viruslar zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida keng tarqalgan xavf hisoblanadi, va ularning keltirib chiqaradigan oqibatlari juda jiddiy bo'lishi mumkin. Quyida kompyuter viruslarining xavflari va ularning mumkin bo'lgan oqibatlari haqida batafsil ma'lumot keltirilgan:

1. Ma'lumotlarni yo'qotish

Viruslar kompyuter tizimiga kirib, foydalanuvchining shaxsiy yoki ish ma'lumotlarini yo'qotishi mumkin. Ba'zi viruslar fayllarni shifrlash orqali foydalanuvchi ma'lumotlariga kirishni bloklaydi, yoki ma'lumotlarni o'chirib yuboradi. Bu o'z-o'zidan katta iqtisodiy va moddiy zarar keltirishi mumkin.

2. Shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash

Ba'zi viruslar foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini (parollar, bank kartalari raqamlari, elektron pochta manzillari va boshqalar) o'g'irlab, ular bilan noqonuniy

amallarni amalga oshirishi mumkin. Masalan, bank hisoblariga kirib, pul o'tkazmalari qilish.

3. Tizim resurslarini isrof qilish

Viruslar kompyuterning tizim resurslarini (masalan, protsessor quvvatini yoki xotirani) ortiqcha ishlatib, tizimning ishlashini sekinlashtirishi yoki butunlay bloklashi mumkin. Bu ish unumdorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Tizimga kirish imkoniyatini bloklash (Denial of Service - DoS)

Ba'zi viruslar kompyuter tizimini ishlashdan to'xtatish yoki xizmatlarni bloklashga olib keladi. Misol uchun, tizimni band qilish yoki boshqa qurilmalarga kirish imkoniyatini cheklash.

5. Agar boshqa zararli dasturlar bilan birgalikda ishlasa

Ba'zi viruslar boshqa zararli dasturlarni, masalan, trojanlar yoki wormlarni o'rnatish uchun ishlatiladi. Bu o'z navbatida kompyuter tizimining boshqa qismlariga zarar yetkazishi yoki boshqa qurilmalarga tarqalishi mumkin.

6. Kompaniyalar uchun moliyaviy zararlar

Agar virus korxona tizimlariga kirib, muhim ma'lumotlarga zarar yetkazsa yoki ish faoliyatini to'xtatib qo'ysa, kompaniya katta moliyaviy zarar ko'rishi mumkin. Shu bilan birga, bu kompaniyaning obro'si va mijozlar ishonchini yo'qotishiga olib kelishi mumkin.

7. Viruslarning tarqalishi

Kompyuter viruslari tarmoqlar orqali tez tarqaladi. Bir kompyuterdan boshqasiga o'tishi, masalan, elektron pochta orqali yoki internetda tarqatilgan zararli linklar orqali bo'lishi mumkin. Shuning uchun, bitta infektsiyalangan qurilma butun tarmoqni xavf ostiga qo'yishi mumkin.

8. Avtomatik o'zgarishlar va tizim xavfsizligini kamaytirish

Ba'zi viruslar tizimning xavfsizlik sozlamalarini o'zgartirib, antivirus dasturlari va xavfsizlikni ta'minlovchi boshqa dasturlarning faoliyatini bloklashadi. Bu foydalanuvchining tizimini qo'shimcha himoya choralari olishdan mahrum qiladi.

Kompyuter viruslari turli xil shakl va usullarda tarqalishi mumkin. Har bir virus turining o'ziga xos xususiyatlari va zararli ta'sirlari bor. Quyida kompyuter viruslarining asosiy turlari va ularning tavsiflari keltirilgan:

1. Fayl viruslari (File Viruses)

Fayl viruslari kompyuter tizimidagi bajariladigan fayllarni (EXE, COM, BAT kabi) maqsad qilgan holda tarqaladi. Ular odatda faylni o'zgartirib, zararli kod qo'shadi va shu orqali boshqa tizimlarga kirish imkoniyatini oshiradi. Fayl viruslari tizimda ishlashga kirishganida, odatda o'zgartirilgan fayllar orqali boshqalarga ham yuqadi.

2. Boot sektor viruslari (Boot Sector Viruses)

Boot sektor viruslari kompyuterni yoqish jarayonida tizimning "boot sektor"iga kirib, zararli kodni o'rnatadi. Bu viruslar odatda kompyuterning operatsion tizimini ishga tushirish vaqtida faollashadi. Boot sektor viruslari USB flesh-disklar va boshqa tashqi qurilmalar orqali tarqalishi mumkin.

3. Makro viruslari (Macro Viruses)

Makro viruslari, odatda, Microsoft Word, Excel va boshqa ofis dasturlarida ishlatiladigan makro funksiyalarini suiiste'mol qiladi. Bu viruslar hujjatga qo'shilgan kod orqali tarqaladi va foydalanuvchi hujjatni ochganida yoki tahrir qilganida ishga tushadi. Makro viruslari tizimga zarar keltirishi yoki foydalanuvchi ma'lumotlarini o'g'irlamoqchi bo'lishi mumkin.

4. Trojanlar (Trojan Horses)

Trojanlar — bu zararli dasturlar bo'lib, ular foydalanuvchiga foydali yoki zararli ko'rinishda bo'lishi mumkin, ammo ichida virus yoki boshqa zararli kodlar bor. Trojanlar tizimga kirib, foydalanuvchining shaxsiy ma'lumotlarini o'g'iraydi yoki boshqa zararli amallarni bajaradi, lekin foydalanuvchi ularni odatiy dasturlar kabi ishlatayotgan bo'lib ko'rinadi.

5. Wormlar (Worms)

Wormlar tarmoq orqali tarqaladigan va tizimga o'rnatiladigan viruslardir. Wormlar boshqa tizimlarga o'z-o'zidan tarqaladi va foydalanuvchining aralashuvini talab qilmaydi. Ular tarmoq orqali bir tizimdan boshqasiga ko'chib, ko'p hollarda tizimni sekinlashtiradi yoki tarmoqqa zarar yetkazadi.

6. Ransomware (Zarba dasturlari)

Ransomware (zaharlangan dasturlar) viruslari foydalanuvchining ma'lumotlarini shifrlab, undan keyin ma'lum bir pul miqdorini talab qiladi. Foydalanuvchi pul to'lagan taqdirdagina shifrlangan ma'lumotlarni qayta olish imkoniga ega bo'ladi. Bu viruslar ko'pincha elektron pochta yoki zararli veb-saytlar orqali tarqaladi.

7. Adware (Reklama dasturlari)

Adware — bu foydalanuvchining kompyuterida reklama ko'rsatadigan dasturlardir. Bu dasturlar ko'pincha zararli bo'lmasa-da, foydalanuvchi uchun bezovta qilish va tizimni sekinlashtirish kabi noxush oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ba'zi adware dasturlari, foydalanuvchi harakatlarini kuzatib, shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish ham mumkin.

8. Spyware (Spyware dasturlari)

Spyware viruslari foydalanuvchining shaxsiy ma'lumotlarini, internetda qidiruv tarixini va boshqa xususiy ma'lumotlarni kuzatadi. Ular odatda foydalanuvchining roziligisiz tizimga o'rnatiladi va to'plangan ma'lumotlarni uzatadi. Spyware ko'pincha reklama va phishing hujumlarini amalga oshirishda ishlatiladi.

9. Rootkit'lar (Rootkits)

Rootkit — bu tizimda "root" yoki "administrator" huquqlariga ega bo'lishga mo'ljallangan virus. Ular tizimdagi xavfsizlikni o'zgartirib, antivirus dasturlarining virusni aniqlash imkoniyatlarini cheklaydi. Rootkit tizimga kirganidan so'ng, boshqa zararli dasturlarni yashirishi mumkin.

10. Fileless viruslar

Fileless viruslar faylga o'rnatilmasdan, faqat tizimning xotirasida ishlaydi. Ular odatda tizimda mavjud bo'lgan qonuniy dasturlarni suiiste'mol qilib, zararli kodlarni ishga tushiradi. Fileless viruslar an'anaviy antivirus dasturlari tomonidan aniq bo'lishi qiyin, chunki ular fayllarda saqlanmaydi.

Kompyuter viruslarining har bir turi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular har xil usullar bilan tizimga zarar yetkazishi mumkin. Viruslardan himoya qilish uchun doimiy antivirus dasturlari o'rnatish, tizimni yangilab turish va ehtiyotkorlik bilan internetda harakat qilish zarur.

Xulosa

Kompyuter viruslari zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan birga keng tarqalgan va jiddiy xavfga aylangan. Ularning turli turlari, masalan, fayl viruslari, trojanlar, wormlar, ransomware va boshqalar, kompyuter tizimlariga turli usullar bilan zarar yetkazishi mumkin. Viruslar tizimni buzish, ma'lumotlarni o'g'irlash, tizim resurslarini isrof qilish yoki foydalanuvchi ma'lumotlariga zarar yetkazish kabi jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shuningdek, ba'zi viruslar tarqalishida tarmoqlar, elektron pochta yoki zararli veb-saytlar orqali ishlaydi, bu esa butun tarmoq xavfsizligini tahdid ostiga qo'yadi.

Viruslardan himoya qilish uchun antivirus dasturlaridan foydalanish, tizim yangilanishlarini o'rnatish, ehtiyotkorlik bilan internetda harakat qilish va foydalanuvchining xavfsizlik bo'yicha bilimlarini oshirish zarur. Shuningdek, viruslar tarqalishini oldini olish uchun foydalanuvchilarni har doim xabardor qilish va ularga xavfsizlik choralarini qo'llashni o'rgatish muhimdir. Tizim xavfsizligini ta'minlash va kompyuter viruslari tomonidan keltirilishi mumkin bo'lgan zararlarni kamaytirish uchun yuqoridagi choralarga amal qilish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Eugene H. Spafford, "The Protection of Computer Systems"
2. William Stallings, "Computer Security: Principles and Practice"
3. Peter Szor, "The Art of Computer Virus Research and Defense"
4. Cheswick, W. R., & Bellovin, S. M., "Firewalls and Internet Security: Repelling the Wily Hacker"

KIBERHUJUMLAR VA ULARGA QARSHI KURASHISH USULLARI

Bahromov Muhammadali Eraliyevich

Alfraganus university

bahromov1997.04.09@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqola kiberxujumlarning turli xil shakllari va ularga qarshi kurashishning samarali usullarini tahlil qilishga qaratilgan. Kiberxujumlar bugungi kunda global miqyosda keng tarqalgan tahdid bo'lib, tashkilotlar va shaxslarning shaxsiy ma'lumotlarini xavf ostiga qo'yadi. Maqolada kiberxujumlarning asosiy turlari, masalan, phishing, DDoS hujumlari, malware (zararli dasturlar) va ransomware (malumotlarni garovga olish) kabi hujumlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ularga qarshi kurashishning samarali strategiyalari, jumladan, xavfsizlik protokollari, kriptografiya, autentifikatsiya tizimlari, va xavfsizlik tahlili kabi usullar muhokama qilinadi. Maqola kiberxavfsizlikni ta'minlashda ilg'or texnologiyalar va yaxshilangan siyosatlar yordamida tahdidlarga qarshi qanday samarali choralar ko'rish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Kiberxujumlar, Phishing, DDoS hujumlari, Malware (zararli dasturlar), Ransomware, Kiberxavfsizlik, Xavfsizlik protokollari, Kriptografiya, Autentifikatsiya tizimlari, Xavfsizlik tahlili, Kiberhujumlarni oldini olish, Kiberxavfsizlik strategiyalari, Ma'lumotlarni himoya qilish, Kiberhujumlar va texnologiyalar, Xavfsizlik choralarini kuchaytirish.

Kiberxujumlar maqsadlari va oqibatlari keng va turli xil bo'lishi mumkin. Kiberxurujchilar har xil motivlarga ega bo'lishi mumkin, shu jumladan moliyaviy manfaatlar, siyosiy maqsadlar yoki shaxsiy manfaatlar. Quyida kiberxujumlarning asosiy maqsadlari va ularning potentsial oqibatlari haqida batafsil ma'lumot keltiraman:

Kiberhujumlar maqsadlari:

1. **Moliyaviy foyda olish:**
 - o **Ransomware (Ma'lumotlarni garovga olish):** Hujumchilar tizimga kirib, foydalanuvchining ma'lumotlarini shifrlashadi va ma'lumotlarni qaytarish uchun pul talab qilishadi.
 - o **Phishing:** Soxta veb-saytlar yoki xabarlar orqali shaxsiy ma'lumotlarni, bank hisob raqamlarini, kredit kartalarini yoki boshqa moliyaviy ma'lumotlarni o'g'irlash.

- o **Kredit kartalarini o'g'irlash:** Hujumchilar tizimlar yoki onlayn do'konlardan kredit karta ma'lumotlarini o'g'iraydi va bu orqali pul o'g'iraydi.

2. **Shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash va maxfiylikni buzish:**

- o **Identity theft (Shaxsni o'g'irlash):** Hujumchilar shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlab, ularni noto'g'ri ishlatishlari mumkin.

- o **Dasturlarni orqa eshiklar orqali qo'llash:** Hujumchilar tizimga kirib, tizim ma'lumotlarini o'g'iraydilar yoki foydalanuvchilarning shaxsiy axborotlarini olishadi.

3. **Tashkilotning imijini va ishonchni yo'qotish:**

- o **Veb-saytga yoki tizimga hujum qilish:** DDoS (Distributed Denial of Service) hujumlari orqali xizmatlarni to'xtatish, mijozlarning ishonchini yo'qotish, kompaniyaning reputatsiyasini zararlash.

- o **Tizimlarni buzish va ma'lumotlarni shifrlash:** Ransomware hujumlari orqali tashkilotning ish faoliyatini to'xtatish va shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash.

4. **Siyosiy maqsadlar:**

- o **Tizimlarni sabotaj qilish:** Hujumchilar hukumat yoki siyosiy tashkilotlarga qarshi hujumlar uyushtirishi mumkin (masalan, hacktivizm, siyosiy motiovlar asosida).

- o **Propaganda tarqatish:** Hujumchilar, tizimlarni yoki ijtimoiy tarmoqlarni nazorat qilish orqali o'z siyosiy maqsadlariga erishishga harakat qilishlari mumkin.

5. **Kompaniyaning intellektual mulkini o'g'irlash:**

- o **Industrial espionage (Sanoat josusligi):** Kiberxurujchilar korxonalarning intellektual mulkini, patenti yoki noaniq texnologiyalarini o'g'iraydi. Bu kompaniyalarni moliyaviy zarar ko'rishga olib keladi.

Kiberhujumlar oqibatlar:

1. **Moliyaviy zarar:**

- o Kiberxujumlar kompaniyalarga yoki shaxsiy foydalanuvchilarga katta moliyaviy zarar yetkazishi mumkin. Misol uchun, ransomware hujumlari orqali kompaniyalar pul to'lashga majbur bo'lishi mumkin, yoki shaxsiy bank ma'lumotlarini o'g'irlagan hujumchilar pul o'g'irlashi mumkin.

- o Kompaniyalarga bo'lgan zararlarni nafaqat o'g'irlangan mablag'lar bilan chegaralanadi, balki tizimni qayta tiklash, yangilash va xavfsizlikni kuchaytirish uchun katta xarajatlar talab etiladi.

2. **Reputatsion zarar:**

- o Kiberxujumlar kompaniyaning yoki shaxsning ishonchli imijini jiddiy ravishda zararlashi mumkin. Mijozlar va foydalanuvchilar tizimlarining xavfsizligi buzilganligini ko'rganda, ular kompaniyadan uzoqlashishi mumkin.

- o Xavfsizlik bo'yicha muvaffaqiyatsizlik, brendning obro'sini yo'qotish va mijozlarning ishonchini yo'qotish bilan yakunlanishi mumkin.

3. **Ma'lumotlarning yo'qolishi yoki buzilishi:**

- o Kiberxujumlar natijasida ma'lumotlar yo'qolishi, buzilishi yoki o'g'irlanishi mumkin. Bu, ayniqsa, shaxsiy yoki moliyaviy ma'lumotlarni o'g'irlash holatlarida xavfli.

- o Shifrlangan ma'lumotlarni qaytarish uchun katta xarajatlar kerak bo'lishi mumkin, ba'zida esa ma'lumotlarni qaytarib bo'lmaydi.

4. **Hukumat va siyosiy tizimlarga zarar:**

- o Siyosiy maqsadlar bilan amalga oshirilgan kiberhujumlar hukumat tizimlariga zarar yetkazishi, davlat ma'lumotlarining o'g'irlanishi yoki buzilishi natijasida siyosiy beqarorlikka olib kelishi mumkin.

- o Veb-saytlarga yoki onlayn tizimlarga, shu jumladan saylov tizimlariga hujumlar siyosiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

5. **Tizimlarning to'xtashi va uzilishlar:**

- o DDoS hujumlari va boshqa tizimlarga qaratilgan kiberhujumlar kompaniyalar va foydalanuvchilarning xizmatlarga kirishini to'xtatishi mumkin. Bu, ayniqsa, tarmoq orqali ishlaydigan kompaniyalar uchun sezilarli darajada zarar keltirishi mumkin.

6. **Shaxsiy hayotning buzilishi:**

- o Shaxsiy ma'lumotlar o'g'irlanishi, ya'ni identifikatsiya o'g'irlanishi (identity theft), jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu odamlarning kredit reytingini buzishi yoki shaxsiy ma'lumotlarni suiiste'mol qilishga olib kelishi mumkin.

Kiberxujumlar nafaqat moliyaviy zarar keltirishi, balki shaxsiy, tashkilot va mamlakat darajasida jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, kiberxavfsizlikni ta'minlash va kiberhujumlarga qarshi kurashishning samarali choralarini ko'rish juda muhim. Quyida esa kiberhujum turlari haqida ma'lumot berib o'tiladi.

kiberxujumlarning turli xil turlari va ularga qarshi kurashish usullari quyidagi tarzda bo'lishi mumkin:

1. Phishing (Soxta xat yuborish)

Tavsif: Phishing hujumlarida kiberxurujchilar foydalanuvchilarni soxta veb-saytlar yoki xabarlar orqali aldaydi. Maqsad foydalanuvchining shaxsiy ma'lumotlarini (masalan, parol, karta raqami) olishdir.

Kurashish usuli:

- Foydalanuvchilarga phishing xatlarni tanib olish bo'yicha treninglar o'tkazish.
- Elektron pochta xavfsizlik sozlamalarini kuchaytirish.
- Ma'lumotlarni ikki faktorlama autentifikatsiya bilan himoya qilish.
- Xavfsizlik dasturlarini va spam filtrlari o'rnatish.

2. DDoS (Distributed Denial of Service) Hujumlari

Tavsif: DDoS hujumi tizimni yoki veb-saytni ishlashdan to'xtatish uchun bir necha manbalardan bir vaqtning o'zida katta miqdorda so'rov yuborishdan iborat.

Kurashish usuli:

- Trafikni kuzatish va tahlil qilish.
- Tarmoqni skalalash va serverlarga yukni taqsimlash.
- DDoS hujumlarini aniqlash va himoya qilish uchun maxsus dasturlar va xizmatlardan foydalanish.
- Tarmoq xavfsizlik devorlarini (firewall) o'rnatish.

3. Malware (Zararli Dasturlar)

Tavsif: Malware — kompyuterlar yoki mobil qurilmalarga zarar yetkazadigan, ma'lumotlarni o'g'irlyadigan yoki tizimlarni buzadigan dasturlar.

Kurashish usuli:

- Anti-virus va anti-malware dasturlarini muntazam yangilab borish.
- Tizim va ilovalarni yangilab turish.
- Shubhali manbalardan dastur yuklab olmaslik.
- Xavfsizlik devorlarini (firewall) faollashtirish.

4. Ransomware (Ma'lumotlarni Garovga Olish)

Tavsif: Ransomware hujumlarida zararli dasturlar qurilmalarga kirib, fayllarni shifrlaydi va foydalanuvchini shifrlangan fayllarni qaytarish uchun pul to'lashga majbur qiladi.

Kurashish usuli:

- Zaxira nusxalarini yaratish va ularni alohida saqlash.
- Ma'lumotlarni muntazam ravishda zaxiralash.
- Anti-virus va xavfsizlik dasturlarini yangilab turish.
- Xavfsiz internet tarmog'idan foydalanish.

5. SQL Injection (SQL Kiritish Hujumlari)

Tavsif: Bu hujumda kiberhujumchilar veb-saytlar yoki onlayn tizimlarda ma'lumotlarni o'g'irlash uchun SQL so'rovlariga zararli kod kiritadilar.

Kurashish usuli:

- Kiritish ma'lumotlarini to'g'ri filtrlash va tekshirish.
- Tizimdagi SQL so'rovlarini parametrik qilib sozlash.
- Xavfsizlikni ta'minlash uchun veb dasturlarga xavfsizlik testlarini o'tkazish.
- Xavfsizlik devorlaridan foydalanish.

6. Man-in-the-Middle (MITM) Hujumlari

Tavsif: MITM hujumlarida hujumchi foydalanuvchi va server orasidagi aloqa kanalini o'g'irlaydi va ularni o'zgartiradi, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlaydi.

Kurashish usuli:

- SSL/TLS shifrlashdan foydalanish.
- Xavfsiz Wi-Fi tarmoqlaridan foydalanish.
- Foydalanuvchilarga HTTPS protokoli orqali faqat xavfsiz saytlarga kirishni tavsiya etish.

7. Brute Force (Kuch bilan kirish)

Tavsif: Brute Force hujumlarida kiberhujumchi tizimga kirish uchun turli xil parollarni avtomatik tarzda tekshiradi.

Kurashish usuli:

- Kuchli, murakkab parollarni ishlatish.
- Ikki faktorlama autentifikatsiya (2FA) qo'llash.
- Parolni uzoq vaqtda yangilab turish.
- Hisobni bir necha marta noto'g'ri kiritishdan so'ng bloklash.

8. Cross-Site Scripting (XSS)

Tavsif: XSS hujumlarida zararli skriptlar veb-saytlarga kiritiladi, bu orqali foydalanuvchilarning brauzerlarida zararli kod ishlaydi.

Kurashish usuli:

- Kiritish ma'lumotlarini to'g'ri filtrlash va sanitizatsiya qilish.
- JavaScript xavfsizligini ta'minlash.
- Foydalanuvchi ma'lumotlari bilan ishlashda xavfsizlik protokollarini qo'llash.

9. Social Engineering (Ijtimoiy Muhandislik)

Tavsif: Bu hujumda kiberxurujchilar odamlarni aldaydi va ulardan shaxsiy ma'lumotlarni olishga harakat qiladi.

Kurashish usuli:

- Foydalanuvchilarni ijtimoiy muhandislik usullari bilan tanishtirish.
- Ma'lumotlarni faqat ishonchli manbalar bilan almashish.
- Ichki siyosatlar va protseduralarni o'rnatish, xodimlarni muntazam ravishda xavfsizlik bo'yicha o'qitish.

Har bir kiberxujum turi o'ziga xos xavf-xatarlarni yaratadi, shuning uchun ularning oldini olish uchun xavfsizlik choralarini ko'rish va ularni muntazam ravishda yangilab borish juda muhimdir. Bu usullar yordamida kiberxujumlarning turli turlariga qarshi samarali kurashish mumkin

Xulosa

Kiberxujumlar bugungi kunda global miqyosda katta tahdidga aylangan. Ular turli maqsadlar, jumladan, moliyaviy foyda olish, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash, tashkilotlar va davlat tizimlarining reputatsiyasini yo'qotish, hamda siyosiy maqsadlar uchun amalga oshiriladi. Kiberhujumlarning oqibatlari juda jiddiy bo'lib, ular moliyaviy zarar, ma'lumotlarning yo'qolishi yoki buzilishi, tizimlar va xizmatlarning to'xtashiga, shuningdek, shaxsiy hayotning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish, zamonaviy texnologiyalarni va xavfsizlik protokollarini joriy etish, shuningdek, foydalanuvchilarni kiberhujumlar va ularning oldini olish bo'yicha muntazam ravishda o'qitish kiberxavfsizlikni ta'minlashning eng samarali yo'llaridir. Kiberhujumlarga qarshi kurashish nafaqat tashkilotlarning, balki jamiyatning xavfsizligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, kiberxavfsizlikni kuchaytirish va kiberhujumlarga qarshi kurashish butun dunyo bo'yicha hamkorlikni talab qiladigan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Stallings, W.** (2017). *Network Security Essentials: Applications and Standards*. Pearson
2. **Kennesaw State University.** (2019). *Cybersecurity: A Comprehensive Guide to Protecting Yourself and Your Business*. Kennesaw Press.
3. Peter Szor, "The Art of Computer Virus Research and Defense"
4. Cheswick, W. R., & Bellovin, S. M., "Firewalls and Internet Security: Repelling the Wily Hacker"
5. **Kaspersky Lab.** (2023). *Annual Threat Report: Kaspersky Security Bulletin*.
<https://www.kaspersky.com/about/press-releases>.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СИНТЕЗУ УГЛЕВОДОРОДОВ НА КАТАЛИЗАТОРАХ

Тухтаев Хусниддин Гафур угли

*Каршинский инженерно-экономический
Институт магистрант*

Аннотация: Процесс синтеза углеводородов на катализаторах играет важную роль в химической промышленности, обеспечивая создание топлив, сырья для полимеров и других ценных химических продуктов. Настоящая статья посвящена современным подходам к каталитическому синтезу углеводородов, включая процесс Фишера-Тропша, конверсию метана, использование CO_2 в качестве сырья и применение новых типов катализаторов. Особое внимание уделено внедрению наноструктурированных катализаторов, реакционных сред на основе сверхкритических флюидов и электрокатализа. Приведены перспективы использования новых технологий в условиях энергетического перехода.

Ключевые слова: Синтез углеводородов, катализаторы, процесс Фишера-Тропша, конверсия метана, гидрирование CO_2 , гетерогенный катализ, сверхкритические флюиды, синтез-газ

Введение

Каталитический синтез углеводородов охватывает широкий спектр процессов, которые играют центральную роль в нефтехимии, производстве топлива и устойчивой химии. В условиях глобального перехода к углеродно-нейтральным технологиям этот процесс приобретает всё большее значение. Основные направления каталитического синтеза включают:

- Процесс Фишера-Тропша (ФТ) для синтеза жидких углеводородов из синтез-газа.
- Прямую и непрямую конверсию метана в углеводороды.
- Гидрирование углекислого газа (CO_2).

Эффективность этих процессов зависит от выбора катализатора, реакционных условий и методов управления процессом.

Основная часть

1. Процесс Фишера-Тропша: классический метод синтеза углеводородов

Процесс ФТ включает преобразование синтез-газа ($\text{CO} + \text{H}_2$) в углеводороды и кислородсодержащие соединения.

Основные характеристики катализаторов:

- Кобальтовые катализаторы (Co): высокая селективность к длинноцепочечным углеводородам.
- Железные катализаторы (Fe): подходят для реакций с высоким содержанием CO_2 или водяного газа.

Исследования последних лет сосредоточены на разработке наноструктурированных катализаторов с высокой удельной поверхностью, что позволяет повысить селективность и снизить побочные реакции.

Пример применения:

- Внедрение катализаторов на основе Co-Fe сплавов, стабилизированных углеродными нанотрубками.

2. Конверсия метана: от сырья к углеводородам

Метан (основной компонент природного газа) является перспективным сырьём для синтеза углеводородов.

Основные подходы:

- Паровая конверсия метана (SRM): используется для производства синтез-газа.
- Прямая окислительная конверсия метана (OCM): позволяет получить этилен и другие ценные углеводороды.

Современные катализаторы, такие как $\text{Ni}/\text{Al}_2\text{O}_3$ и La_2O_3 , демонстрируют улучшенную устойчивость к углеродным отложениям.

3. Гидрирование CO_2 : устойчивый синтез углеводородов

Использование углекислого газа в качестве сырья — это шаг к снижению углеродного следа.

Основные подходы:

- Гидрирование CO_2 до метана или жидких углеводородов.
- Совместная конверсия CO_2 и CH_4 с использованием биметаллических катализаторов.

Катализаторы на основе Ru/TiO_2 и Fe/CeO_2 демонстрируют высокую активность при умеренных температурах..

4. Инновационные методы катализа

Современные подходы включают:

- Применение сверхкритических флюидов (СФ): обеспечивает равномерное распределение реагентов и улучшает теплоперенос.
- Электрокаталитические методы: преобразование CO_2 и H_2O в углеводороды с использованием электродов на основе металлов платиновой группы.

Перспективы развития

Основные вызовы и направления:

1. Разработка энергоэффективных процессов: использование возобновляемых источников энергии для синтеза углеводородов.
2. Улучшение стабильности катализаторов: предотвращение дезактивации и углеродных отложений.
3. Интеграция в углеродно-нейтральные цепочки: замена ископаемого топлива сырьём из CO₂.

Заключение

Синтез углеводородов на катализаторах — это активно развивающееся направление, которое играет ключевую роль в переходе к устойчивой химической промышленности. Применение наноструктурированных катализаторов, инновационных реакционных сред и новых методов управления процессами открывает широкие перспективы для создания экологически чистых технологий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Dry, M.E. “The Fischer–Tropsch process: 1950–2000.” *Catalysis Today*, 2002.
2. Bezemer, G.L., et al. “Cobalt Fischer-Tropsch Catalysts Supported on Carbon Nanotubes.” *Journal of the American Chemical Society*, 2006.
3. Horn, R., Schlögl, R. “Methane Activation by Heterogeneous Catalysis.” *Catalysis Letters*, 2015.
4. Gao, P., et al. “Direct Conversion of CO₂ to Liquid Fuels.” *Nature Communications*, 2020.
5. Knez, Ž., et al. “Supercritical Fluids in Catalysis: Opportunities and Challenges.” *Green Chemistry*, 2022.
6. Jiao, F., et al. “Selective Conversion of CO₂ into Hydrocarbons via Electrocatalysis.” *Science*, 2016.
7. Rostrup-Nielsen, J.R. “Catalysis for Conversion of Methane and Carbon Dioxide.” *Chemical Reviews*,
8. Hume, D. M., et al. (2015). Advances in Fischer-Tropsch synthesis over cobalt catalysts: Effects of reaction conditions. **Catal*

PROBIOTIKLARNING IMMUNOMODULYATSION TA'SIRI: BOLALARDA O'TKIR RESPIRATORLI INFEKSIYALARNING OLDINI OLISH IMKONIYATLARI

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

KARABAYEVA LOLA XUDAYBERDIYEVNA

Annotatsiya: Hozirgi kunda o'tkir respirator infeksiyalar (O'RI) bolalik davridagi muhim patologiya hisoblanadi (ular o'tkir respirator infeksiyalarning 90 foizini tashkil qiladi). Probiotiklarning turli xil kasalliklarda samaradorligi isbotlangan, ammo probiotiklarni profilaktika vositasi va organizmning infeksiyaga qarshi qarshiligini oshirish usuli sifatida ishlatish imkoniyatlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bolalar bilan o'tkazilgan ko'plab klinik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, probiotiklar O'RI bilan kasallanganlar sonining kamayishiga, O'RI epizodining o'rtacha davomiyligining pasayishiga va antibiotiklardan foydalanish chastotasining pasayishiga, shuningdek, shamollash bilan bog'liq maktabgacha / maktabdagi darslarning bolalar tomonidan qoldirilishining kamayishiga yordam berdi. Probiotikdagi mikroblar shtammlarini inson tanasi uchun xavfsizligini va yaxshi tolerantligini hisobga olgan holda ehtiyotkorlik bilan tanlash, probiotiklarning ko'p yo'nalishli va fiziologik ta'siri klinik samaradorligi isbotlangan bir qator probiotiklarning paydo bo'lishiga yordam berdi. Ushbu maqolada *Lactobacillus plantarum* Sest 7315/7316 ning klinik amaliyotda samaradorligini tasdiqlovchi asosiy ma'lumotlar keltirilgan.

Аннотация : В настоящее время острые респираторные инфекции (ОРИ) являются значимой патологией детского возраста (на них приходится до 90% всех случаев острых инфекций респираторного тракта). Доказана эффективность пробиотиков при различных заболеваниях, однако все большую значимость приобретают возможности использования пробиотиков в качестве профилактического средства и метода повышения противоинфекционной резистентности организма при ОРИ. В многочисленных клинических исследованиях с участием детей установлено, что пробиотики способствовали сокращению числа заболевших ОРИ, уменьшению средней продолжительности эпизода ОРИ и частоты использования антибиотиков, а также уменьшению количества пропусков занятий в детских дошкольных учреждениях / школе, связанных с простудой. Тщательный отбор пробиотических штаммов с учетом их безопасности для организма человека и хорошей переносимости, разнонаправленность и физиологичность действия пробиотиков способствовали появлению на рынке целого ряда пробиотиков с доказанной

клинической эффективностью. В настоящей статье представлены основные сведения, подтверждающие эффективность применения *Lactobacillus plantarum* СЕСТ 7315/7316 в клинической практике.

Annotation :Currently, acute respiratory infections (ARI) are a significant pathology of childhood (they account for up to 90% of all cases of acute respiratory tract infections). The effectiveness of probiotics in various diseases has been proven, however, the possibilities of using probiotics as a preventive agent and a method of increasing the body's anti-infectious resistance in acute respiratory infections are becoming increasingly important. In numerous clinical studies involving children, it was found that probiotics contributed to a reduction in the number of cases of acute respiratory infections, a decrease in the average duration of an episode of acute respiratory infections and the frequency of antibiotic use, as well as a decrease in the number of missed classes in preschool/school related to colds. Careful selection of probiotic strains, taking into account their safety for the human body and good tolerability, the multidirectional and physiological action of probiotics contributed to the appearance on the market of a number of probiotics with proven clinical efficacy. This article presents the basic information confirming the effectiveness of the use of *Lactobacillus plantarum* No. 7315/7316 in clinical practice.

Kalit so'zlar :Probiotik, profilaktika, *Lactobacillus plantarum*, bolalar, mikrobiot, immunitet.

Ключевые слова :пробиотик, профилактика, *Lactobacillus plantarum*, дети, микробиот, иммунитет.

Keywords :probiotic, prevention, *Lactobacillus plantarum*, children, microbiot, immunity.

So'nggi yillarda probotiklarni klinik amaliyotda qo'llashga qiziqish sezilarli darajada oshdi - asosan ularning isbotlangan xususiyatlari tufayli umuman inson salomatligiga va xususan immunitet tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Jahon gastroenterologiya tashkiloti tomonidan berilgan ta'rifga ko'ra, probiotiklar tirik mikroorganizmlar bo'lib, ular yetarli miqdorda iste'mol qilinganda inson salomatligiga foydali ta'sir ko'rsatadi, bu klinik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. Eng ko'p ishlatiladigan Probiotik bakteriyalar *Lactobacillus* va *Bifidobacterium* turlariga tegishli, shuningdek, *Saccharomyces boulardii* xamirturushlari va boshqalar ishlatiladi. Probiotiklar dori vositalari, biologik faol qo'shimchalar, funksional oziq-ovqat mahsulotlari shaklida ishlab chiqarilishi mumkin.

Ushbu shakllar odamlarga probiotiklarni qulay shaklda olish va sog'lig'ini yaxshilash uchun foydalanish imkonini beradi. Probiotik shtammlarga quyidagi talablar qo'yiladi: oshqozon-ichak yo'llari (OIY) orqali o'tish paytida hayotiylikni

saqlash; ichak shilliq qavatining epiteliyasiga yopishish qobiliyati; patogen mikroorganizmlarga qarshi faol mikroblarga qarshi moddalarni sintez qilish qobiliyati; odamlarda qo'llanilganda xavfsizlik; bakterial hujayralar soni kamida 109 KOE / ml; sodda saqlash usullari; sog'liq uchun klinik jihatdan tasdiqlangan foydalar.

Probiotiklarni tibbiy amaliyotda paydo bo'lish vaqtiga ko'ra 5 guruhga (avlodga) ajratish mumkin:

I avlod-bakteriyalarning bitta shtammini o'z ichiga olgan probiotiklar;

II avlod-patogenlarning o'z-o'zini yo'q qiladigan antagonistlari bo'lgan inson tanasi uchun o'ziga xos bo'lmagan mikroorganizmlardan foydalanishga asoslangan probiotiklar;

III avlod-bir xil yoki har xil turdagi bakteriyalarning bir nechta simbiotik shtammlarini o'z ichiga olgan polishtammli probiotiklar, o'zaro kuchaytiruvchi ta'sirga ega;

IV avlod-sorbentga immobilizatsiya qilingan bifid o'z ichiga olgan preparatlar, ularning protektiv ta'siri so'rilmagan analoglarning ta'siridan ancha yuqori;

V avlod-foydalanish uchun differentsial ko'rsatkichlarga ega bo'lgan maqsadli (target) harakatlarning ixtisoslashgan probiotiklari. Maqsadli harakatning v avlod probiotikasiga misol immunobiotik (ya'ni immunitetni saqlash uchun Probiotik kompleks) Bifistim® immuno (AB Biotics, Ispaniya).

Probiotiklarning inson tanasiga ta'siri uchta asosiy yo'nalishda amalga oshiriladigan turli molekulyar biologik mexanizmlar orqali sodir bo'ladi:

1. Umumiy ta'sirlar (ozuqa moddalari va antioksidantlar sintezi, mukozal immunitetni faollashtirish, Th1/Th2 reaksiyasini modulyatsiya qilish, potentsial patogen mikroorganizmlarni nazorat qilish, endotoksinlar ishlab chiqarishni kamaytirish va mutagenlik);

2. Gumoral ta'sirlar (IgE sintezini kamaytirish, IgA va NO ishlab chiqarishni rag'batlantirish, sitokin reaksiyasini modulyatsiya qilish);

3. Hujayraga ta'siri (makrofaglarni faollashtirish, hujayralarning o'sishi va yangilanishini rag'batlantirish, fiziologik apoptozni qo'llab-quvvatlash).

Probiotiklar tomonidan immunitet reaksiyasini modulyatsiya qilishda ishtirok etish oshqozon-ichak traktining immunitet tizimining ko'plab hujayralari bilan o'zaro ta'sir qilish orqali sodir bo'ladi, bu mikrobiologik va immunologik kasalliklarni tuzatishga yordam beradi. Ma'lumki, ichak shilliq qavatining limfoid to'qimalari (Peyer blyashkalari, appendiks, limfa tugunlari va alohida hujayralar — limfotsitlar, makrofaglar, semiz hujayralari va boshqalar) oshqozon-ichak traktida immunitet reaksiyalarini amalga oshirishda ishtirok etadi. Immunokompetent hujayralar lipopolisaxaridlar va Peptidoglikanlar kabi patogen tuzilmalarni taniydigan Toll-ga o'xshash retseptorlarni (tlr) faollashtirish orqali immunitet reaksiyasini modulyatsiya

qilishda asosiy rol o'ynaydi. Bu sekretor IgA ishlab chiqarishni va turli sitokinlar va interferonlarni ishlab chiqarishni ko'payishiga olib keladigan reaksiyalar kaskadini keltirib chiqaradi, bu esa tananing himoya mexanizmlarini kuchaytiradi. Bundan tashqari, interstitsial mikrobiota va ichak epiteliya hujayralari (IEH) bir-biri bilan faol ta'sir o'tkazadi. Mikrobiota IEH va ichak immun hujayralarini faollashtiradi, natijada sekretor IgA sintezi va Lizosim, properdin va komplement tizimi kabi himoya omillari faollashadi. Ushbu o'zaro ta'sirlar interferon va sitokin ishlab chiqarishni rag'batlantiradi, bu esa umumiy immunitet reaksiyasini kuchaytiradi. Mikrobiota nafaqat oshqozon-ichak traktidagi immunitet reaksiyalarini faollashtiradi, balki nafas olish tizimidagi immunitet reaksiyasiga ham ta'sir qiladi, bu esa mikrobiotaning umumiy immunitet gomeostazini saqlash muhimligini ta'kidlaydi. Klinik amaliyotda *Lactobacillus spp* keng qo'llaniladi. - gram-musbat spora hosil qilmaydigan fakultativ anaerob bakteriyalar, ular inson salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ko'plab shtammlarga ega. Probiotiklarning ushbu guruhiga inson salomatligiga foydali ta'siri tufayli Probiotik sifatida ishlatiladigan *Lactobacillus plantarum* kiradi. Immunomodulyatsion xususiyatlarga ega bo'lgan *L. plantarum* shtammlariga CECT 7315 va CECT 7316 shtammlari kiradi, ular ko'plab tadqiqotlar natijasida Probiotik deb aniqlangan, ya'ni Probiotik shtammlarning barcha talablariga javob beradi, bu ko'plab tadqiqotlarda tasdiqlangan. Shunday qilib, J. Mañé va boshq.

L. plantarum CECT 7315/7316 ning inson salomatligiga foydali ta'siri immunitet tizimining modulyatsiyasi orqali bilvosita mahalliy va tizimli immunitet effektlari, ya'ni B limfotsitlari, tabiiy qotillar va antigen taqdim etuvchi hujayralar sonining ko'payishi va CD4+ va CD8+ t hujayralarining faollashuvining kuchayishi bilan namoyon bo'ladi.

Hozirgi vaqtda probiotiklar klinik amaliyotda terapevtik maqsadlarda keng qo'llaniladi. Xususan, probiotiklar turli xil etiologiyali diareyani (yuqumli diareya, *Clostridium difficile*-bog'liq diareya; sayohatchilarning diareyasi), shuningdek oshqozon — ichak trakti kasalliklari-*helicobacter* infeksiyasi, Kron kasalligi, erta tug'ilgan chaqaloqlarning nekrotik enterokoliti uchun muvaffaqiyatli qo'llaniladi. Pastki nafas yo'llari infeksiyalari uchun tizimli antibiotik terapiyasini olgan bolalarda antibiotiklar bilan bog'liq sindrom uchun probiotiklarni buyurish samaradorligi ko'rsatilgan; allergik genezli kasalliklar, urogenital trakt infeksiyalarining oldini olish va/yoki davolash, ruhiy yoki gastroenterologik patologiyasi bo'lmagan sog'lom ayollarda probiotiklardan foydalanilganda miya faoliyatini o'sishiga ta'siri kuzatilgan. Shunday qilib, yaqin kelajakda keng qo'llaniladigan probiotiklarning terapevtik va profilaktik imkoniyatlarini o'rganish davom etadi.

Probiotiklarni qo'llashning eng dolzarb yo'nalishi-bu o'n yildan ortiq vaqt davomida yuqumli patologiya tarkibida yetakchi o'rinni egallab kelgan keng tarqalgan

yuqumli kasalliklar (nafas olish yo'llarining yuqori qismlariga ta'sir qiluvchi o'tkir respirator infektsiyalar (O`RI). Ular, ayniqsa, eng zaif bemorlar guruhi sifatida yosh bolalar uchun dolzarbdir. O`RIning ahamiyati to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlar tufayli yuzaga keladigan iqtisodiy zarar bilan bog'liq. O`RI epizodlarining sonini, davomiyligini va og'irligini kamaytirish uchun bolalar va kattalarda Probiotik dorilari qo'llaniladi.

Hozirgi vaqtda shifokorlar arsenalida V avlod maqsadli Probiotik, immunobiotik Bifistim® immuno mavjud bo'lib, uning tarkibiga laktobakteriyalarning ikkita shtammi, *L. plantarum* CECT7315 va *L. plantarum* CECT7316, shuningdek askorbin kislotasi (s vitamini), sink sulfat, retinol asetat (a vitamini), piridoksin gidroxloridi (B6 vitamini), folik kislota (vitamin B9), natriy selenit, sianokobalamin (vitamin B12)lar bor. Probiotik tarkibiy qismlarning noyob kombinatsiyasi immunitet tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan klinik jihatdan tasdiqlangan qobiliyatga ega.

Shunday qilib, probiotiklar sifatida ishlatiladigan mikroorganizmlarning turli shtammlarini va ulardan foydalanish imkoniyatlarini o'rganish davom etmoqda. Tavsiya ko'rsatkichlari ular amalga oshiradigan effektlarning xususiyatlariga qarab farq qilishi mumkin. Mavjud ma'lumotlar probiotiklarning, xususan Bifistim® immuno, immunitet tizimining samarali ishlashini ta'minlash, maktab yoshidagi bolalar va kattalarda yuqumli va yallig'li kasalliklarining rivojlanishiga yo'l qo'ymaslik qobiliyati haqida gapirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ardatskaya M. D. klinik amaliyotda probiotiklar, prebiotiklar va metabiotiklar: shifokorlar uchun qo'llanma. M.: Geotar-Media; 2024. Ardatskaya M.D. Probiotics, prebiotics and metabiotics in clinical practice: a guide for doctors. M.: GEOTAR-Media; 2024 (in Russ.).
2. De Moreno De LeBlanc A., Chaves S., Carmuega E. et al. Effect of long-term continuous consumption of fermented milk containing probiotic bacteria on mucosal immunity and the activity of peritoneal macrophages. Immunobiology. 2008;213(2):97–108. DOI: 10.1016/j.imbio.2007.07.002.
3. Reid G., Burton J. Use of Lactobacillus to prevent infection by pathogenic bacteria. Microbes Infect. 2002;4(3):319–324. DOI: 10.1016/s1286-4579(02)01544-7.
4. Martinez V., López Q., Gassull M.A. et al. Strains of Lactobacillus plantarum as probiotics. European Patent. 2007; 07121817.6.
5. Mañé J., Pedrosa E., Lorén V. va boshq. Lactobacillus plantarum cect 7315 va CECT 7316 aralashmasi kekxa odamlarda tizimli immunitetni oshiradi. Dozaga javob, ikki tomonlama ko'r, platsebo nazorati ostida, randomizatsiyalangan sinov. Nutr Hosp. 2011;26(1):228-235.

QONNING IVUVCHANLIGI QANDAY JARAYON?

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

BAXRIYEVA NAVRUZA ISLOMOVNA
MAVLANOVA NARGIZA OLIMOVNA

Annotatsiya: Ushbu maqola qonning ivuvchanligi qanday jarayon ekanligi, bu jarayon oqibatda qanday kasalliklar kelib chiqish sabablari, klinikasi, davolash, bu kasallikda zamonaviy davolash usullarini qo'llash, zamonaviy texnikalardan foydalanishga mo'ljallangan.

Аннотация: Данная статья призвана описать процесс свертывания крови, причины, клинику, лечение этого заболевания, применение современных методов лечения и применение современных методик.

Abstract: This article is intended to explain what blood clotting is, what diseases this process results in, its causes, clinical manifestations, treatment, application of modern treatment methods in this disease, and the use of modern techniques.

Qon ivishi vaqti – bu butun qonda tromb shakllanishi uchun kerak bo'lgan vaqt. Ushbu ko'rsatkichning o'shishi yoki kamayishi sog'liq bilan bog'liq muammolar yoki ma'lum dori vositalaridan foydalanayotganligi haqida habar beradi. Masalan, qon ivishiga asab va endokrin tizimlarning faoliyati ta'sir qiladi. Ushbu tizimlarni tashkil etuvchi organlar normal faoliyat yuritishni to'xtatganda, QIV o'zgarishi ehtimoli katta.

Gemofiliya -bu X-xromosoma bilan bog'liq bo'lgan qonning ivishining buzilishidan iborat kam uchrovchi va jiddiy tug'ma kasallik, bo'lib, u qonning ivish qobiliyatiga ta'sir qiladi, natijada gemologiyaga ega odamlarda qon ketishi odatdagidan uzoqroq davom etadi. Hisob-kitoblarga ko'ra, taxminan har 10,000 kishidan 1 nafari gemofiliya kasalligiga chalingan va dunyo bo'ylab 450,000 kishi gemofiliyadan aziyat chekadi.

Gemofiliya qonning ivishi omillarining yetarli emasligi bilan xarakterlanadi va odatda u ota-onalardan bolga o'tadi, biroq taxminan uchdan bir holatlarda u to'satdan mutatsiya tufayli yuzaga keladi. Gemofiliyaning ikkita turlicha turi mavjud, ulardan har biri ma'lum ivish omilining yetishmasligi bilan bog'liqdir.

Eng keng tarqalgan turi A gemofiliya bo'lib, bunda shaxsda VIII (FVIII) ivish omili yetarli darajada bo'lmaydi. B gemofiliya kamroq uchraydi, bunda odamda IX (FIX) ivish omili yetarli bo'lmaydi, gemofiliyaning bu turi jami holatlarning atigi 15-20% ni tashkil qiladi. Har ikkala ivish omili uchun genlar X-xromosomada

joylashgan, shuning uchun ham u asosan ta'sirga uchragan onaning X xromosomasidan meros qilib oluvchi erkaklarga ta'sir qiladi.

DVC-sindromi (disseminatsiyalangan tomirlar ichida qon ivishi) tomirlar ichida qon ivishi buzilishi bilan ta'riflanadigan kasallikdir. U ivituvchi va fibrinolitik sistemalar tarkibiy qismlarining faollashuvi va kamayishiga olib keladi, bu esa trombozlarga moyillikni ham, ko'p qon ketishini ham keltirib chiqaradi. Bu organlarda mikrotsirkulyatsiyani buzadi, bu ularning distrofiyasi va disfunktsiyasiga olib kelishi mumkin.

DVC-sindromi gemostazning patologik jarayonlari natijasida yuzaga keladigan ikkilamchi kasallikdir. Uning kelib chiqish sabablari quyidagilardan iborat:

- Infektsion-yallig'lanish kasalliklarining asoratlari
- Ko'p qon ketishi
- Shok holatlari
- Mos kelmaydigan qon quyilganda tomir ichi gemolizi
- Qon ivishini kuchaytiruvchi preparatlar bilan uzoq muddatli davolash
- Akusherlik patologiyalari (masalan, yo'ldoshni qo'lda ajratish, qog'onoq suvlari emboliyasi)

- Xavfli hosilalarning asoratlari

DVC-sindromining xarakterli alomatlariga quyidagilar kiradi:

- Tez charchash
- Ichki qon ketishi
- O'pkadan qon ketishi
- Tromblar hosil bo'lishi
- Ko'karishlar
- Qon bosimining pasayishi
- Ko'krakdagi xirillash

Agar qonga shisha tayoqcha botirilsa, u ivimaydi. Lekin yog'och tayoqcha botirilganda ivish jarayoni boshlanadi. Shuning uchun ham qon ivish jarayonining boshlanishi uchun dag'al yuza yoki qon tomirlarining shikastlanishi kerak deb taxmin qilish mumkin. Dastavval, qonda fibrin deb ataladigan moddaning nozik ipchalari paydo bo'ladi. Bu iplar to'r kabi narsa hosil qiladi va o'rgimchak to'ri pashshani o'rab olgani singari qon hujayralarini chirmab ola boshlaydi. Bu joyda qon oqimi to'xtab, qon hujayralari to'plana boshlaydi. Bu fibrin iplari juda pishiq va elastik bo'lib, qon hujayralarini quyqa shaklida ushlab turishi mumkin. Qon quyqasi tabiat bizni qon yo'qotishdan himoya qilish uchun yaratgan gigroskopik paxtaga o'xshaydi. Turli odamlarda qon har xil tezlikda iviydi. Hatto qoni juda sekin iviydigan yoki umuman

ivimaydigan kishilar ham bor. Bu holat gemofiliya deb ataladi. Yuqish usuliga ko'ra, bu juda xavfli kasallik. Gemofiliya faqat erkaklarga ta'sir qiladi, lekin hech qachon to'g'ridan to'g'ri otadan o'g'ilga o'tmaydi. U otadan qizga o'tishi, qiz o'zi sog'lom bo'lib qolib, bu kasallikni o'g'liga yuqtirishi mumkin. Shunday qilib, bu kasallikni kasal boboning nabirasi "meros" qilib oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://bilim.tma.uz/articles/318>
2. <https://ghealth121.com/treatments/brain-hemorrhage/?lang=uz>

CLASSIFICATION, PROPERTIES AND MECHANISM OF ACTION OF ENZYMES

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

**NURALIYEVA MARJONA MANSUROVNA
GANIYEVA SHAHLO FAYZILLOYEVNA**

Annotation: Any living organism consists of a large number of different atoms and molecules. They interact during reactions and form the material basis of all life processes. These reactions occur in the body at high speed at body temperature and normal atmospheric pressure. This is achieved in the body due to specific catalysts - enzymes, which have a protein nature.

Keywords: enzyme, pF, coenzyme, oxidoreductase, transferase, linase,

Annotatsiya: Har qanday tirik organizm ko'p miqdordagi har xil atom va molekulalardan tashkil topadi. Ular reaksiya davomida o'zaro ta'sir etib, barcha hayotiy jarayonlarning moddiy asosini tashkil qiladi. Bu reaksiyalar organizmda tana haroratida va me'yordagi atmosfera bosimida yuqori tezlik bilan o'tadi. Bu organizmda oqsil tabiatiga ega bo'lgan spetsifik katalizatorlar — fermentlar hisobiga erishiladi.

Kalit so'zlar: ferment, pF, koferment, oksidoreduktaza, transferaza, linaza,

Аннотация: Любой живой организм состоит из большого количества различных атомов и молекул. Они взаимодействуют в ходе реакции и составляют материальную основу всех процессов жизнедеятельности. Эти реакции протекают в организме с большой скоростью при температуре тела и нормальном атмосферном давлении. Это достигается за счет специфических катализаторов – ферментов, имеющих в организме белковую природу.

Ключевые слова: фермент, пФ, кофермент, оксидоредуктаза, трансфераза, линаза.

Enzymes are proteins by their nature, they have all the properties of proteins. They are high-molecular polymers, soluble in water, form colloidal compounds, they are amphoteric electrolytes. However, they have some properties characteristic only of enzymes. The basis for determining the activity of enzymes is the study of the rate of the reaction catalyzed by this enzyme. This rate depends on a number of factors, including the concentration of the enzyme, substrate and coenzymes, temperature, the effect of the pF of the coenzymes, etc.

The rate of enzymatic reactions increases with increasing temperature, but up to a certain point, it is called the optimal temperature (35-45° C for the enzymes of the organism). The rate of the reaction increases by a factor of 2 for every 10° C until this point.

A further increase in temperature leads to a change in the structure of the activated center of the enzyme. This disrupts its ability to bind to the substrate, the enzyme is activated at 70-80° C. When the temperature drops, the activity of enzymes slows down, but does not stop completely.

Most enzymes are proteins, but some are ribonucleic acid (RNA) molecules. RNA molecules translate information from DNA and make proteins. Each cell contains thousands of enzymes that provide specialized help throughout the body. Enzymes help with the chemical reactions that keep people alive and healthy. For example, they perform essential functions in metabolism, the process of converting food and drink into energy. Enzymes speed up (catalyze) chemical reactions in cells. More specifically, they lower the threshold needed to start the intended reaction. They do this by binding to another substance called a substrate.

Classification of enzymes

In 1961, the 5th International Congress of Biochemists in Moscow adopted a new classification of enzymes. The basis of its designation was the type of reaction catalyzed by this enzyme. All enzymes are divided into six classes according to this principle.

Class I - oxidoreductases. This class includes all enzymes that catalyze oxidation-reduction reactions (lactate dehydrogenase, which provides the oxidation and synthesis of lactic acid, xanthine oxidase, which catalyzes the reaction of uric acid formation, etc.).

Class II - transferases. Enzymes of this class carry out the transfer of various functional groups between molecules. (Methyltransferases transfer methyl groups; aminotransferases transfer the amine group).

Class IV - linases. When dividing the classes of enzymes, their hydrolytic cleavage of double bonds is used. Class III - hydrolases. This includes enzymes that provide hydrolysis processes of various compounds by breaking bonds within molecules in the presence of water (all enzymes of the gastrointestinal tract; pepsin, lipase, amylase, sucrose, trypsin, etc.).

The property is taken as a basis.

Class V - isomerases. These enzymes catalyze the interconversion (transition) of substrates.

Class I - ligases. Enzymes of this class participate in all synthesis reactions. They catalyze the addition of activated amino acids to RNA, the formation of peptides.

References:

1. <https://bilim.tma.uz/articles/318>
2. <https://ghealth121.com/treatments/brain-hemorrhage/?lang=uz>

СТАТИСТИКА ФИНАНСОВ

Н.З.Юлдашева

преподаватель кафедры “Экономический анализ и статистика”

Самаркандского института и сервиса,

+998 97 406 74 58

С.О.Фархадова

студентка Самаркандского института экономики и сервиса,

+998 94 102 70 00

Аннотация: Финансовая статистика — это ключевая область экономической науки, охватывающая данные о доходах, расходах, инвестициях и задолженностях. Ее анализ помогает выявлять экономические тренды, прогнозировать кризисы и разрабатывать стратегические решения.

Ключевые слова: финансы, статистика, анализ, государственный бюджет, корпоративные финансы, банковская система, рынок ценных бумаг, экономическое прогнозирование.

Введение. Финансовая статистика — это совокупность данных, связанных с финансовыми потоками, активами и обязательствами различных секторов экономики. Эти данные служат основой для анализа макроэкономической и микроэкономической динамики. Финансовая статистика охватывает широкий спектр показателей, включая бюджетные балансы, денежные агрегаты, кредитные портфели и показатели фондовых рынков. В условиях глобализации финансовая статистика помогает анализировать взаимодействие между различными экономическими агентами и поддерживать устойчивость финансовых систем на международном уровне.

Основные направления финансовой статистики

1. Государственные финансы

Финансовая статистика государственного сектора включает комплекс данных о расходах и доходах правительства, а также анализирует выполнение государственных бюджетов. Это включает такие аспекты, как:

- Доходы государственного бюджета: в первую очередь, это налоги (прибыльные, на добавленную стоимость, акцизы, таможенные сборы и т.д.), а также другие поступления, например, доходы от государственной собственности или международные гранты и кредиты.
- Расходы бюджета: здесь анализируется, как и на что расходуются средства государства — социальные программы, здравоохранение, образование,

оборона, инфраструктура и другие важнейшие сферы.

- Государственный долг: статистика долговых обязательств является важнейшей частью анализа финансовой устойчивости страны. Это включает как внутренние, так и внешние займы. Высокий уровень долга может указывать на финансовые риски и оказывать влияние на кредитные рейтинги страны.

2. Банковский сектор

Статистика банковского сектора охватывает широкий спектр показателей, включая активы и пассивы банков, ликвидность, кредитование и процентные ставки. Она важна для понимания стабильности финансовой системы и анализа финансовых рисков. Ключевые элементы статистики банковского сектора:

- Кредиты и депозиты: данные о выданных кредитах и привлеченных депозитах позволяют судить о тенденциях в банковской системе, уровне потребительского спроса и доверии населения к банковскому сектору.
- Ликвидность банков: показатели ликвидности (например, коэффициент ликвидности) показывают, насколько банки способны покрыть свои краткосрочные обязательства, что важно для предотвращения банковских кризисов.
- Процентные ставки: анализ процентных ставок помогает понять, как изменения в денежно-кредитной политике влияют на экономику. Снижение ставок стимулирует потребительские и инвестиционные расходы, в то время как повышение может охладить экономику.

3. Финансовая статистика корпоративного сектора включает данные о финансовых результатах компаний, их ликвидности, долгах и инвестициях. Важнейшие аспекты:

- Финансовые результаты: отчетность о прибылях и убытках позволяет анализировать эффективность деятельности компании, ее доходность и способность генерировать прибыль.
- Структура капитала: это соотношение между собственным и заемным капиталом, которое позволяет судить о рисках, связанных с долговыми обязательствами компании. Высокий уровень долговой нагрузки может увеличить финансовые риски в случае экономических трудностей.
- Инвестиции и дивиденды: статистика по инвестициям в основные средства и научные разработки помогает оценить будущие перспективы роста компаний. Дивиденды, в свою очередь, дают представление о финансовой стабильности компании и ее способности возвращать прибыль акционерам.

4. Финансовая статистика фондовых рынков анализирует объемы торгов,

ценовые колебания активов, а также общие тенденции в финансовом секторе.

Важнейшие элементы:

- Цены акций и облигаций: колебания цен на фондовых рынках напрямую связаны с рыночными ожиданиями и могут служить индикаторами экономического роста или спада.
- Объемы торгов: высокие объемы торгов могут указывать на повышенную активность на рынке, что может быть как положительным, так и отрицательным сигналом в зависимости от обстоятельств.
- Диверсификация активов: статистика о распределении инвестиций между различными активами помогает инвесторам минимизировать риски и максимизировать доходность.

Основными источниками финансовой статистики являются:

- Центральные банки: предоставляют данные о денежной массе, процентных ставках и валютных резервах, которые служат индикаторами финансовой устойчивости.
- Налоговые службы: собирают информацию о налоговых поступлениях и расходах бюджета, что позволяет анализировать эффективность налоговой политики.
- Статистические агентства: обеспечивают данные о макроэкономических показателях, таких как валовой внутренний продукт (ВВП), уровень инфляции и безработицы, которые влияют на финансовые решения.
- Финансовая отчетность компаний: предоставляет информацию о доходах, расходах и других ключевых показателях, которые необходимы для анализа финансовой устойчивости и прибыльности организаций.

Основные методы анализа включают:

- Эконометрическое моделирование: это использование математических моделей для анализа взаимосвязей между экономическими переменными, что помогает прогнозировать будущее развитие финансовых процессов.
- Регрессионный анализ: позволяет выявить зависимость между различными экономическими показателями, например, между уровнем инфляции и ставками центрального банка.
- Визуализация данных: графики и диаграммы помогают наглядно представить сложную финансовую информацию, облегчая ее интерпретацию.

Современные вызовы в финансовой статистике

1. Современная экономика характеризуется все более тесной интеграцией стран и регионов. Глобализация финансовых потоков требует учета не только внутренних факторов, но и международных. Цифровизация и развитие

финансовых технологий (фintех) значительно увеличивают объемы и скорость финансовых операций, создавая новые вызовы для статистического учета и анализа. Большие данные (big data) позволяют более точно отслеживать финансовые потоки, но также ставят задачи по их обработке и интерпретации.

2. С развитием криптовалют появляется новая волна вызовов для статистики финансов. Криптовалюты не привязаны к централизованным регуляторам, что затрудняет их учет. Блокчейн-технологии, на которых основываются криптовалюты, создают новый, децентрализованный способ записи и хранения данных.

3. В последние годы наблюдается рост внимания к экологическим и климатическим рискам в контексте финансовой статистики. Изменения климата могут повлиять на стоимость активов, а также на деятельность компаний и государства. Введение экологических налогов, субсидий и других форм поддержки устойчивого развития требует новой статистики для оценки эффективности таких инициатив.

Практическое применение финансовой статистики

1. Анализ финансовых потоков и показатели ликвидности являются важными инструментами для прогнозирования финансовых кризисов. Увеличение государственного долга, снижение ликвидности в банковском секторе и падение цен на акции могут служить индикаторами возможного кризиса.

2. Финансовая статистика является основой для разработки эффективной экономической политики. Государственные органы используют данные для корректировки налоговой политики, управления государственными расходами и планирования долгосрочных инвестиций в инфраструктуру.

3. Прогнозирование движения цен на финансовые активы, включая акции и облигации, помогает инвесторам разрабатывать стратегии для оптимизации портфеля. Финансовая статистика также используется для оценки риска и доходности различных инвестиционных инструментов.

Финансовая статистика является основой для принятия решений в экономике. Она не только помогает анализировать текущие экономические процессы, но и прогнозировать их развитие. Совершенствование методов сбора и анализа данных, а также использование новых технологий, таких как искусственный интеллект и большие данные, открывает новые горизонты для глубокого понимания финансовых процессов.

Финансовая грамотность населения является важным показателем устойчивости экономики. Финансовая статистика позволяет измерять уровень знаний и навыков граждан в управлении личными финансами, используя опросы, индексы и другие инструменты. Исследования показывают, что высокий уровень финансовой грамотности способствует росту сбережений, снижению долговой нагрузки и улучшению качества жизни.

Международные организации, такие как Международный валютный фонд (МВФ) и Всемирный банк, вносят значительный вклад в развитие и стандартизацию финансовой статистики. Они предоставляют рекомендации по сбору и анализу данных, создают глобальные базы данных и разрабатывают методологии для оценки экономической активности. Их работа позволяет сравнивать экономические показатели между странами и формировать международные стратегии экономического роста.

Экономические и финансовые кризисы оказывают сильное влияние на показатели финансовой статистики. Они приводят к изменению структуры государственного долга, сокращению доходов населения и увеличению безработицы. Финансовая статистика играет ключевую роль в анализе последствий кризисов, помогает разрабатывать меры для их преодоления и предотвращения подобных ситуаций в будущем.

Развитие технологий, таких как блокчейн и большие данные, трансформирует подходы к финансовой статистике. Эти технологии позволяют создавать более точные модели прогнозирования, увеличивать скорость обработки данных и обеспечивать прозрачность финансовых операций. Будущее финансовой статистики связано с интеграцией инновационных решений и усилением международного сотрудничества в области обмена данными.

Список литературы:

1. Красавина Л.Н. «Международные финансовые отношения». — М.: Финансы и статистика, 2023.
2. Абалкин Л.И. «Экономическая статистика». — М.: Экономика, 2021.
3. Всемирный банк: www.worldbank.org.
4. Международный валютный фонд: www.imf.org.
5. Ткаченко И.Н. «Современные аспекты финансового анализа». — СПб.: Питер, 2022.
6. Официальный сайт ОЭСР: www.oecd.org.

ОТРАСЛЕВОЙ ТЕРМИНЫ И ИХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА

Норбоева Дилафрўз Жумакуловна

Старший преподаватель кафедры «Узбекский язык и литература»

Самаркандского института экономики и сервиса

До настоящего времени сфера научных исследований расширилась, и большое значение имеют сравнительное изучение интерференции языковых единиц, перекрестное изучение лексико-семантических категорий, научные исследования по вопросам перевода терминов. Как один из основных факторов развития сравнительного языкознания в мире, определенные результаты достигаются в классификации и описании терминов, связанных с психологией управления, их сопоставительном анализе в срезе языков, принадлежащих к разным системам. Сложилась традиция психологической оценки управленческих кадров, выработки комплекса необходимых им качеств, изучения вопросов правильного подбора кандидатов в области психологии управления. Серьезность и актуальность научных исследований, проводимых в этой области, «обусловили возникновение самостоятельного направления, называемого психологией управления».¹

Если брать пример Узбекистана, то это требование времени сформировать слой управленцев, не свободных от влияния мировой цивилизации и общечеловеческих ценностей, не теряя при этом традиций поведения, своих национальных ценностей, своего менталитета². Такая ситуация требует реформ в сфере человеческих отношений, выбора тонких и уникальных способов обращения с людьми высокого интеллектуального уровня и эффективного воздействия на них. Соответственно, сегодня существует потребность в обширных исследованиях терминологии психологии управления.

С развитием инновационных идей в Узбекистане развивается и терминология новых сфер. Соответственно, исходя из принципов развития, «Прежде всего, расширение диапазона использования нашего родного языка, углубленное изучение его исторических корней и всестороннее развитие на научной основе становится сегодня чрезвычайно актуальным вопросом»³.

В данном случае важно показать возможности дачи многих международных терминов на узбекском языке на основе перекрестного анализа

¹ Хайитов О.Э., Джалалова С.М. Бошқарув психологияси: Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2008. – 184 б.

² Саломов Ғайбулло «Тил ва таржима» ўқув қўлланма «Фан» нашриёти Т., 1996. 108-115б.

³ Реформатский А. О некоторых явлениях словообразования в русской терминологии // Труды МИФЛИ. Т.У. 1999. - 165с.

терминов психологии управления, мировоззрения двух народов, уникальности психологии.

Вопросы терминологии всегда были одними из актуальных вопросов языкознания. Потому что поля терминов являются словарными определением места и функции в слоях позволяет правильно понять смысл и суть понятия.

Во всех работах терминами считаются единицы, обозначающие конкретные понятия той или иной области, имеющие определение и выполняющие преимущественно номинативную функцию. Давая определение термину, А. Реформатский приходит к выводу, что «...термины — это особые слова»⁴.

Словарный запас языка постоянно пополняется, и это языковое явление является результатом развития науки и техники, повышения их положения в обществе, интенсивного роста развития науки и техники в последние годы.

Появляются новые специальные термины, созданные для обозначения понятий и явлений.

На протяжении длительного исторического развития узбекский народ имел прочные политические, экономические, культурные, научные и языковые связи с другими народами и нациями. В результате таких контактов словарный запас узбекского литературного языка становится все богаче за счет новых понятий и реалий. С точки зрения происхождения узбекского научного языка были заимствованы разнообразные и красочные слова. Правописание является высшей формой усвоения слов, и уже установлено, что оно весьма активно способствует расширению и обогащению словарного запаса современного языка⁵.

Такие ученые, как Е.В. Жучкова, А.М. Клёстер, И.Ю. Савостьянова, Г.Н. Хайбулина, провели отдельные работы по исследованию и анализу ведущих психологических терминов в мировой лингвистике.

К работам, посвященным изучению психологических терминов в Узбекистане, можно отнести работы психологов Л. Турсунова и Э. Гозиева.

Процесс копирования характерен для всех терминологических систем узбекского языка и реализуется преимущественно через два известных типа, а именно: а) структурное (словообразование), б) смысловое копирование. Несомненно, в этой системе лидируют структурные известия. В серию структурных (словообразовательных) кальк входят термины, созданные путем

⁴ Норбоева Д.Ж. Ўзбек ва рус тилларида бошқарув психологиясида оид терминларнинг қиёсий-типология таҳлили. Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университетининг ахборотномаси № 4 (63) 2023. 266-268 б.

⁵ Хайбулина Г.Н. Структурно-семантические особенности психологической терминологии в современном русском языке: Автореф. дисс...канд. филол. наук. —Уфа, 2012.—27 с.

перевода их морфологических частей с моделей других языков средствами узбекского литературного языка. Структурные кальки, созданные на основе лексико-словообразовательного материала конкретного языка, не считаются буквальным присвоением [4.100.].

Современная система узбекской терминологии содержит определенное количество элементов, специфичных для иностранных языков, и нет необходимости их копировать. Например, психология, менеджмент, менеджер, аффект, привлечение, агрегирование, алгоритм, акмеология, аттестация, принадлежность, гениальность, индивидуум, интеллект, иллюзия, пронциательность, конформизм, опт, оптимизм, персонал, панельолог, психодиагностика, психоанализ, психотехника, референт, многие терминалы русского интернационального терминального характера, такие как предикат, симпатия, стереотип, антипатия, сопереживание, талант, характер, идеал, новаторство, ускорение, мотивация. Он чрезвычайно разнообразен по содержанию и охватывает все области техники, науки, культуры и искусства. Слой терминов, выражающий такое явление и постоянно развивающийся, стал достоянием узбекского языка. Даже сейчас процесс усвоения готовых терминов все еще активен.

В то же время узбекский язык является общественно-политическим, экономическим, научно-техническим и т.д. В терминологической системе отраслей, подчиняющихся законам узбекского языка, используется огромное количество русско-международных терминов. Заимствованные термины, в которых словообразовательный суффикс заменен аффиксом узбекского языка. Мотивированные термины, образованные словообразовательными суффиксами, составляют значительную часть состава терминологии русского языка⁶.

Термины, относящиеся к области психологии управления, отличаются от терминов, относящихся к другим областям, богатством специальных терминов (и сокращений), традиционностью словоупотребления и относительно большим использованием определенных синтаксических выражений. Большое количество специальных терминов в тексте (особенно в тексте по психологии лидерства), особенно тех, которые появились недавно (неологизмы) и еще не вернулись в словари, например, «делеги́рование полномо́чий» (правильное распределение обязанности руководителя)⁷, Этот срок привел к значительным

⁶ Ғозиев Э., Турсунов Л. Психологияда мукаммал луғат тузиш хусусиятлари (университетларнинг талабалари учун ўқув қўлланма). –Т., 2005.

⁷ Эргашева Г.Қ. Ўзбек ва рус тилларида психологияга оид терминларнинг ясалиш хусусиятлари // Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. – Тошкент, 2011. – № 3-4. –Б. 125-129 (10.00.00 № 16).

трудностям на практике. Богатство таких новых терминов в области психологии управления объясняется тем, что термины представляют собой естественно подвижный слой языковой лексики⁸.

Основной причиной различий лексико-семантических особенностей терминов психологии управления в русском и узбекском языках является национальный менталитет, религия, исторические корни, обычаи, а также неразвитость конкретной области психологии. Все это следует учитывать при создании словаря психологических терминов на узбекском языке.

Наблюдения показали, что термины, принятые в начале XX века, до сих пор используются в терминологии психологии управления узбекского языка. Например, «Психология. На основе «Краткого толкового словаря» можно высказать определенные мнения об используемых терминах.

Термины присваиваются следующими способами: а) прямое присвоение; б) полной калкой; в) полукругом. Непосредственно заимствованные термины из русского (европейских языков) термины: акмеология, пол, мотив, образ и др. [6.28.]

В терминологии психологии управления узбекского языка многие термины образованы полной калкой: управление (<управление), коллектив (<коллектив), карьера, должность (<карьера), профессия (<профессия) и т.п. Как искусственные термины, так и составные термины были образованы полукругом: коммуникативная компетентность (<коммуникативная компетенция), управление персоналом (<управление кадрами), лабильность (<лабильность); профессиональная карьера (<профессиональная карьера), психология управления (<управленческая психология).

Кроме того, в процессе усвоения глагольно-именных терминов затрагивается узбекский язык, и глагольно-именные суффиксы без труда заменяются узбекскими активными аффиксами. Обратимся к кое-какому материалу: а)-(д): аккредитация (аккредитование), кодирование (кодирование) и т.п. Основа заимствованных терминов, таких как торможение, сотрудничество, изоляция, планирование, прогнозирование, деформирование и др., не выражает в узбекском языке самостоятельного значения. В таких ситуациях база узбекского языка восстанавливается и к ней добавляется узбекский аффикс. Например, торможение, абстракция, моделирование и т.д.

В терминологии психологии управления русским языком сильно заимствование терминов из греческого, латинского, французского и английского языков, добавление к ним русских суффиксов. В узбекскоязычной

⁸ Норбоева Д.Ж. Олий таълим муассасаларида мутахассислик терминларини ўқитишнинг инновацион технологиялари. Сервис. СамИСИ 2020.-№2. 177-180 б.

терминологии психологии управления широко используются русско-международные адаптации, персидско-таджикские адаптации и арабские адаптации⁹.

Терминология психологии управления узбекского и русского языков формировалась и развивалась на основе внутренних и внешних возможностей языков, то есть усвоения слов. Для терминологии слов общелитературного языка характерно образование терминов на основе внутренних возможностей. Термины должны представлять собой ясные понятия и ясные названия вещей, которые существуют и должны использоваться в ясном смысле среди представителей области психологии управления. Поэтому данные термины пользуются большим спросом.

Терминология психологии управления формировалась и развивалась на основе внутренних возможностей языков и внешних возможностей, то есть усвоения слов. При образовании терминов на основе внутренних возможностей для обоих языков характерно окончание слов в общелитературном языке.

Следовательно, термины воплощают в себе лексический пласт, принципиально отличающийся от общелитературных слов. Это различие отражается в следующих основных чертах: семиотическом (то есть знак и означаемое вступают в симметричные отношения); функциональные (термины характеризуются наличием не только номинативной, но и дефинитивной функции);

Семантические (термины представляют собой лишь специальные понятия, каждое из которых уникально по своему значению); распространение, популяризация (только вхождение определенной части терминов, относящихся к научному языку, в общелитературный язык не препятствует их принадлежности к другой системе); пути и средства образования (в терминологии движение средств общелитературного языкового словообразования подчинено выработке специализированных, стандартных, устойчивых моделей)¹⁰.

Подводя итог можно сказать что, терминология психологии управления узбекского языка характеризуется более высоким уровнем усвоения слов, чем другие языки. Разнообразие терминологических исследований, поскольку сам термин многогранен, привело к появлению множества подходов к пониманию его природы. Анализ существующих представлений о терминологии показал,

⁹ Ғозиев Э., Турсунов Л. Психологияда мукаммал луғат тузиш хусусиятлари (университетларнинг талабалари учун ўқув қўлланма). –Т., 2005.

¹⁰ Реформатский А. О некоторых явлениях словообразования в русской терминологии // Труды МИФЛИ. Т.У. 1999. - 165с.

что теоретические подходы разных исследователей меняют первоначальное значение термина. Этот термин должен быть определен логически, чтобы он был ясным и содержательным.

Резюме: Мазкур мақолада замонавий бошқарув психология терминларининг чоғиштира таҳлили асосида икки миллат дунёқараши, психологиясининг ўзига хослиги, кўплаб халқаро терминларни ўзбек тилида бериш имкониятлари кўрсатиб ўтилган. Рус ва ўзбек тиллари бошқарув психологиясига оид терминлари лексик-семантик хусусиятларидаги фарқлари, бошқарув психологиясига оид терминларнинг бошқа соҳага оид терминлардан махсус термин (ва қисқартма)ларга бойлиги, сўз қўллашдаги анъанавийлик ва айрим синтактик ибораларни нисбатан кўпроқ ишлатилиши таъкидланган.

Resume: This article is based on a comparative analysis of the terms of modern management psychology, the worldview of the two peoples, the specifics of psychology, the possibility of bringing many international terms in the Uzbek language. Differences in the lexico-semantic features of Russian and Uzbek terms related to management psychology, a wealth of terms related to management psychology, from other industry terms to specific terms (and abbreviations), traditional use of words and relatively greater use of some syntactic expressions.

Резюме: Данная статья основана на сравнительном анализе терминов современной психологии управления, мировоззрения двух народов, специфики психологии, возможности приведения многих интернациональных терминов на узбекском языке. Различия в лексико-семантических особенностях русских и узбекских терминов, относящихся к психологии управления, богатство терминов, относящихся к психологии управления, от других отраслевых терминов до специфических терминов (и аббревиатур), традиционное использование слов и относительно большее использование некоторых синтаксических выражений.

YANGI O'ZBEKISTON JAMIYAT HAYOTIDA MA'NAVIY VA MA'RIFIY TARBIYA YETAKCHI O'RINDA

Shahrisabz davlat pedagogika institute

II-bosqich magistr talabasi:

Mahmudov G'ayrat Xikmatilloevich

Ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Mahmudov G'ayrat Xikmatilloevich

E-mail: g'ayratmahmudov@gmail.com

Annotatsiya: Jamiyatdagi ma'naviy yangilanishlar har bir insonni qalban-ruhan ezgu maqsadlar yo'lida birlashtirishga xizmat qiladi. Bu yo'lida milliy g'oya, milliy ma'naviyat har bir xalqning amaliy dasturiga aylanadi. Birlashgan jamiyat yuksak metin qoyadek sobit turadi, birlasholmagan jamiyat qumday sochilib ketishi mumkin. Har bir mamlakatni, avvalo, Birlashgan fidoyilar yuksaltiradi. Shu jihatdan ham mamlakatimizda ijtimoiy ma'naviy muhitni yanada yaxshilash tom ma'noda yangi bosqichga ko'tarishda izchil amaliy ishlar olib borilmoqda. Mazkur tadqiqot ishida shuningdek, mamlakatimizda so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar aniq fakt va raqamlarda tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ijtimoiy muhit, ahborot makoni, tarbiya

Абстрактный: Духовное обновление общества служит объединению всех в духе благих целей. Таким образом, национальная идея, национальная духовность становятся практической программой каждого народа. Единое общество стоит твердо, как высокая скала, а разобщенное общество может рассыпаться, как песок. Каждая страна возвышается над всеми объединенными преданными. В связи с этим ведется последовательная практическая работа по буквальному поднятию на новый уровень социальной и духовной среды в нашей стране. В данной исследовательской работе реформы, реализованные в нашей стране в последние годы, анализируются на конкретных фактах и цифрах.

Ключевые слова: духовность, социальная среда, информационное пространство, образование.

Abstract: Spiritual renewal of society serves to unite all in the spirit of good goals. Thus, the national idea, national spirituality become the practical program of each nation. A united society stands firm, like a high rock, and a disunited society can crumble like sand. Each country rises above all united devotees. In this regard, consistent practical work is being carried out to literally raise the social and spiritual environment in our country to a new level. In this research work, the reforms

implemented in our country in recent years are analyzed using specific facts and figures.

Keywords: spirituality, social environment, information space, education.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev 2023 yil 22 dekabrda bo'lib o'tgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat Kengashining kenegaytirilgan yig'ilishida jamiyat taraqqiyoti, millat va mamlakat rivojida ijtimoiy-ma'naviy muhitning o'rni katta ekanligini alohida ta'kidladi. Shu ma'noda qayd etish kerakki, sobit g'oyalar, qarashlar, ahloqiy, huquqiy, estetik, diniy me'yorlar, insonga jamiyat tomonidan qo'yiladigan boshqa mafkuraviy talablar ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil qiladi. Ma'naviyatning mohiyatini "ma'naviy muhit" tushunchasiz teran anglab olish mushkul. Ma'naviy muhit shaxsni ham, butun avlodni ham muayyan yo'nalishda tarbiyalaydi, ijobiy hislatlarini yuzaga chiqaradi, ularni nomaqbul ta'sirlardan himoya qilishga urinadi. Chunki ma'naviy muhit har qanday yutuqlar va kashfiyotlarning (chetdan qabul qilinganlarining ham) taqdirini belgilaydi: yo rivojlantiradi, yo unutilishga mahkum etadi yoki deformasiya qilib, o'ziga moslashtiradi.

Jamiyatda erkinlik va tenglik qanchalik ustuvorlik kasb etsa jamiyatning iqtisodiy-siyosiy qudrati va jahonda tutgan roli oshib boradi. Hammamizga ma'lumki davlat boshqaruvi mo'tadil va demokratik prinsplarga asoslanishi bu fuqarolarning barcha huquq va erkinliklarining kafolati sifatida ko'rish mumkin. Zero sobiq Buyuk Britaniya bosh vaziri Uinston Cherrill aytganidek "Jamiki buyuk narsalar oddiydir. Ularni yagona so'zlar bilan ifodalash mumkin: ozodlik, adolat, g'urur, burch, sahovat, umid.

"Jamiyatning ertangi kunga bo'lgan ishonchi albatta davlatning olib borayotgan ishlariga bevosita bog'liqdir.

Agar siyosiy tuzum, boshqaruv usullari zo'ravonlikka asoslansa, jamiyatda odamlar, tashkilotlar faoliyati ustidan yoppasiga mafkuraviy nazorat o'rnatiladi. Bir mafkuraning hukmronligi qaror topadi. Siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy erkinlik yo'qligi shaxs kamoloti va jamiyat rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Va, aksincha, jamiyatda erkinlik va demokratik boshqaruv darajasi qanchalik baland bo'lsa, ma'naviy muhit shunchalik yaxshilanadi, uning inson kamoloti va jamiyat rivojlanishiga ijobiy ta'siri shunchalik kuchayadi. Barcha ma'naviyat va ma'rifat barcha zamonlarda tengsiz qudrat, bunyodkorlik, hamjihatlik mezonlari, ruhiy poklanish va qalbni yuksaltiruvchi ne'mat bo'lib kelgan. Chunki u millatni, xalqni, insonlarni yuksak fazilatlar, kamolotga etaklovchi axloqiy mezonlar asosida yashashga undaydi. Xususan, Sohibqiron Amir Temur o'z "tuzuklari"da: "...**Har qaysilarini (sultonlarning) yo'l-yo'riqlari, turish-turmushlari, qilish-qilmishlari, aytgan**

gaplarini xotirada saqladim va yaxshi axloqlar, ma'qul xislatlaridan namuna olib, unga amal qildim" degan fikrni ilgari surgan bo'lsa, so'z mulking sultoni hazrat Alisher Navoiy orzu qilgan komillik yo'li – bu, birinchi navbatda, etuk odob-axloq sohibi bo'lish, jami insoniy ezgu fazilatlarni egallash, zamonasining barcha ilmu hunarlarini o'zlashtirish, ularni bir-biridan ajratmaslik, nafaqat ma'naviy, balki jismoniy jihatdan ham barkamollikka intilish, hamisha elu yurt xizmatiga shay turish, millatning og'irini elkaga olish, Vatanga sodiq farzand bo'lish, burch va mas'uliyat tuyg'usini hamma narsadan baland qo'yish bo'lgani u qoldirgan boy ma'naviy merosda o'z aksini topgan.

Globallashib borayotgan va ma'rifiy sohada turli tahdidlar kuchayib borayotgan bugungi dunyoda ma'naviymizdagi o'zgarishlar dinamikasining tadrijiy rivojlanish darajasi, unga xos umumiy qonuniyatlarning amalga oshishi va bu bilan bog'liq o'ziga xos milliy xususiyatlarga alohida ahamiyat qaratishimiz darkor. Ushbu tarixiy zarurat va obyektiv ijtimoiy-siyosiy jarayon O'zbekistonning ma'naviy-ma'rifiy sohadagi bugungi taraqqiyoti va istiqbolini belgilaydigan strategik tamoyillar hamda amaliy faoliyat dasturlarini yaratish va ularni hayotga joriy etishni taqozo etmoqda. Terrorizm, ekstremizm, transmilliy va kiber-jinoyatchilik, odam savdosi, narkotrafik kabi tahdidlar xavfi tobora ortib bormoqda. Milliy ma'naviyatimizga mutlaqo begona bo'lgan zararli g'oyalar, tushuncha va qarashlar chegarani buzmasdan, bildirmasdan, ta'bir joiz bo'lsa, "chaqirilmagan mehmon" bo'lib xonadonimizga, jamiyatimizga, eng yomoni, murg'ak bolalarimizning pokiza qalbi va ongiga kirib kelayotgani achinarli holdir. Ma'naviy immuniteti zaif bo'lgan ba'zi yoshlar yurish-turishda ham, muomala-munosabatda ham begonalarga ko'rko'rona ergashmoqda. Milliy o'zligi, buyuk ajdodlarni tanimaslik, ilm va irodaning yetarli emasligi bunga sabab bo'lmoqda. Ma'naviy marifiy targ'ibot va tashviqot ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yishda ommaviy axborot vositalarining juda katta ta'sir kuchiga ega. Ammo, bu kuchdan hamma vaqt ham samarali foydalanilmayaptiki, ma'naviyatsizlik va g'oyasizlik borgan sari avj olib bormoqda. Bu hol albatta har qanday jamiyatni tanazzulga olib boradi, davlat siyosati va boshqaruvini kuchsizlantirishi, korrupsiya, jinoyatchilik va axloqsizlik kabi illatlarning kurtak otib ildiz yoyishiga sabab bo'lishini insoniyat tarixidan ko'plab keltirish mumkin.

Yangi O'zbekistonni barpo etish nuqtai nazaridan bunday jarayon jamiyat ma'naviy hayotining bir bosqichidan ikkinchisiga o'tish davri bo'lib, bu boradagi o'zgarishlarning bir sifat va mazmundan ikkinchi sifat va mazmunga aylanishi bilan bog'liq ishlarni tizimli va yanada samarali bajarishimiz lozim. Hozirgi globallashuv davrida, insonni ongi shurini egallab va ulardan turli maqsadlarda foydalanishga bo'lgan urinish ko'p uchramoqda. Ular millatlar va xalqlar o'rtasiga diniy qarashlarni buzib talqin etib borishmoqda va adovat urug'ini yoymoqda bunga misol qilib

Yevropa missonerlari islomfobiya degan atamani o'ylab topishib musulmonlarga bo'lgan kayfiyatini va qarashlarini o'zgartirmoqda. Mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, aholi, ayniqsa yoshlarning intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, vatanparvarlik, xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol

avlodni tarbiyalash - davr talabidir. Shu maqsadda ilm-fan, madaniyat va san'at, adabiyot va badiiy ijod sohalarining ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotdagi ta'sirchanligini yanada oshirishga e'tibor kuchaytirilashi nazarda tutildi. Prezidentimiz **“Yangi ma'naviy makon degan g'oyani ilgari surdilar, u – orzu qilayotgan Yangi O'zbekistonning ma'naviy qiyofasi aks etadigan, xalqimiz intilayotgan va el-yurtimiz baxtiyor yashaydigan ma'rifatli jamiyat bo'ladi deb ta'kidladilar”**. Azaliy milliy qadriyatlarimiz, ota-bobolarimizdan meros bo'lib kelayotgan odob-axloq qoidalarining butunlay yo'qolish xavfi yuzaga

kelayotgan hozirgi globallashuv sharoitida, ma'naviyat va ma'rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish g'oyat birlamchi vazifamizdir. Mamlakatimiz aholisi, avvalo, yoshlar qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, shu yo'nalishdagi ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini yanada oshirishimiz zarurligi davr talabiga aylanib bormoqda. Ayni paytda ma'naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavfxatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, davlat va jamoat tashkilotlarining bu boradagi faoliyatini samarali muvofiqlashtirish zarurdir. Tinchlik va osoyishtalikka, mamlakatimizning barqaror taraqqiyotiga, qadriyat va urf-odatlariga hamda insonparvarlik g'oyalariga xavf soluvchi turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi samarali targ'ibot ishlarini olib borish ham doimiy diqqat markazda bo'lib kelmoqda.

Xulosa. Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish pirovard natijada mamlakat va millatni taraqqiy ettirishga zamin yaratuvchi muhim omil hisoblanadi. Xususan, ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarni tashkil etishda yaxlit tizim mavjud emas, xalqimiz, ayniqsa yoshlarni ma'naviy tahdidlardan himoya qilish borasida yetarli darajada tashkiliy-amaliy va ilmiytadqiqot ishlari olib borish zarurdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. - T.; O'zbekiston, 2021. 634 b.
2. Falsafa: ensiklopedik lug'at. -T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. B.32.
3. B.T.To'ychiyev, I.Ergashev, O.M.Muxammadiyeva, M.I.Xo'jayev. Milliy g'oia: O'zbekistonoi rivojlantirish strategiyasi. -T.; 2020.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев раислигида 19 январ 2021 йилда маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштиришга бағишлаб ўтказилган видеоселектордаги маърузаси
5. Одамийлик мафкураси. // Янги Ўзбекистон, № 21 (277), 2021 йил 30 январ
6. Мирзо М. Миллий ғояни ривожлантириш концепцияси умумхалқ муҳокамасида // [хтtps://уза.уз](https://uz.uz)

XONDIZA MA'DANLI MAYDONINING MAGMATIZMI VA FOYDALI QAZILMALARI

Axmatov S.F.

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

Neft-gaz va konchilik ishi kafedrası stajori

Tel: +998900323983

axmatovsobir17@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xondiza ma'danli maydonining magmatizmi va foydali qazilmalari magmatik kompeliqlari va xondiza ma'dan maydoninig magmatik tog' jinslari haqida malumot berilgan.

Kalit so'zlar. Metabazalt, kundajuaz, angasay, metariolit, aylangar, metandezit, datsit, sienit, traxibazalt-bazalt.

Абстрактный. В данной статье представлены сведения о магматизме и полезных ископаемых Хандизинского горнорудного района, магматических комплексах и магматических породах Хандизинского горнорудного района.

Ключевые слова. Метабазальт, кундаюаз, ангасай, метариолит, айлангар, метадезит, дацит, сиенит, трахибазальт-базальт.

Abstract. This article provides information on the magmatism and mineralogy of the Khandiza ore field, as well as the igneous rocks of the Khandiza ore field.

Keywords. Metabasalt, kundajuaz, angasay, metariolite, aylangar, metandesite, dacite, syenite, trachybasalt-basalt.

Janubi-g'arbiy Hisor hududining magmatizmi yetarli darajada o'rganilmagan. Hududning magmatizmini o'rganishda I.M.Golovin (1950 y), P.D.Kupchenko (1957 y), M.S. Sultonov (1957 y), T.N. Dolimov (1981 y), D.A.Rubanov (1972 y)lar katta hizmat ko'rsatgan. To'plangan ma'lumotlar "O'zbekiston petrografiya" (1965 y), "O'zbekiston Respublikasi foydali qazilmalar geologiyasi" (1998 y), kabi asarlarda yoritilgan. Hududda tokembriy, rifey, toshko'mir va perm davrlariga xos magmatik komplekslar mavjud. Hududdagi asosiy magmatik jarayonlar tokembriy davriga mansub va ularni yoshi 1,7-1,1 mlrd yilga teng. V.A.Xoxlov, A.V.Pokrovskiyilar fikricha, ushbu davr mobaynida xilma-xil metabazalt, metaandezit, metariolit formatsiyalar bilan bir qatorda granitlar ham hosil bo'lgan. Tokembriy magmatik jinslari vulkanik metabazalt-porfiroid va plutonik gneys-granit jinslaridan iborat (1-jadval).

Metabazalt jinslarni Aylyangar kompleksi o'z ichiga oladi. Kompleks asosan, tonolit-gneyslardan tashkil topgan bo'lib, 250-300 metr qalinlikka ega. Bu kompleks

jinslari Alyangar braxiantiklinali gumbaz qismida tarqalgan. Metabazalt-porfiroid jinslarini Angasoy kompleksi o'z ichiga oladi. Kompleksning xususiyatli tomoni, metavulkanitlarining katta qismi gneyslashgan. Pigmatit-granit-gneys jinslarini Surxontov-Boysuntov kompleksi o'z ichiga qamrab oladi. Bu kompleks turli pigmatit, kvarsli diorit gneyslar, granitogneyslar va pegmatitlardan iborat. Rifey davri magmatik jinslari asosan plutonik tog' jinslaridan tashkil topgan bo'lib, ular slyudalardan granitlardan iborat.

Quyi toshko'mir (C₁) magmatik jinslari vulkanik riolit-traxiriolit, traxibazalt-bazalt va plutonik granodiorit-granitlardan tashkil topgan. Riolit-traxiriolit jinslarini Vaxshivar svitasi yotqiziqlari o'z ichiga oladi. Ushbu svita barcha tokembriy jinslarini va Zoysvitasi konglomeratlarini qoplab yotadi. Vaxshivar svitasining qalinligi har xil mualliflar baholashlarini hisobga olgan holda 1300 metrdan 1700 metrgacha deb belgilangan. Vaxshivar svitasining yoshi quyi toshko'mir Vizey yarusiga to'g'ri keladi (F.R. Bensch 1975 y). Eng qari magmatik kompleks quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

- kundajuaz gabbro-giperbazaltli - PRk;
- surxantov-baysuntov pigmatit-granitli-gneysli- PRs, PRb;
- aylangar metandezit - PRal;
- angasay metariolit -PRan.

Hisor janubi- g'arbiy tarmoqlari magmatizmi sxemasi

(T. N. Dolimov) bo'yicha:

1-jadval. Magmatik kompleks

Geoxronologik birlik	Magmatik komplekslar	
	Vulkanik	Plutonik
P ₁	Daykalar (janubiy Tyan-Shan kompleksi)	Gabbro-diorit-siyenit porfir kompleksi
C ₃	Traxibazaltlar (qayroq)	
C ₂	Datsit	Gabbro-granit (pojir)
C ₁	Sienit	
R	Traxibazalt-bazalt (g'ajir buloq) riolit traxiriolit (Vaxshivar)	Granodiorit-granit (Sina)
α		Slyudali granitlar
ε	Angasoy metabazalt porfiroid	Pigmatit-gneys-granit metabazalt (Aylyangar)

Traxibazalt-bazalt jinslarini G'ajirbuloq kompleksi o'z ichiga oladi. Ushbu svita asl kesmasi Vaxshivar daryosini o'ng qirg'og'idagi Bodavo (boda-havo) qishlog'i atrofida aniqlangan. Bu kompleks yotqiziqlari Xondiza ma'dan maydonida Chornova irmog'i yuqori oqimida kuzatiladi. Svita qalinligi 600 metrgacha yetadi. Quyi toshko'mir plutonik jinslari esa, Sina kompleksga kiradi va granadiorit-granitlardan tashkil topgan. O'rta toshko'mir magmatik tog' jinslari siyenit-porfir va siyenit-diorit daykalaridan iborat bo'lib, ularni Pomir intruziv kompleksi o'z ichiga oladi. Hududda yuqori toshko'mir va quyi permga tegishli plutonik jinslar mavjud bo'lib, bu jinslar gabbro-diorit-siyenit porfirlardan iborat.

Perm davri magmatik jinslari vulkanik traxibazaltlar va subvulkanik (intruziv) daykalar (gabbroid, bazaltoid, lamprofir) dan tashkil topgan. Vulkanik traxibazalt jinslarini Qayroq kompleksi o'z ichiga oladi. Bu kompleks Vaxshivar daryosi chap qirg'og'i bo'ylab tarqalgan. Subvulkanik (intruziv) daykalarini janubiy Tyan-Shan intruziv kompleksi o'z ichiga oladi. Bu intruziv kompleksi ma'dan maydoni hududida asosan shimoli-sharq yo'nalishiga ega daykalardan (lamprofir, gabroid, bazaltoid subishqorli αT_{2-3}) iborat va barcha paleozoy yotqiziqlarini yorib chiqqan 2-jadval. Ba'zan ular yer yoriqlarini to'ldiradi, hamda tavsiflanayotgan hududda rivojlanishining yakunlovchi intruziyalari hisoblanadi.

2-jadval. Xondiza ma'dan maydoninig magmatik sxemasi

Magmat izm bosqichlari	Magmatik kompleklar	Kompleks tarkibi (A.G.Shmelov va E.D.Bezuglov).	geokimyoviy mutaxassis (Z.A.Yudaliyevich)
Gersin	Janubiy - Tyan-Shan	Lamprofir – αT_{2-3}	Aniq emas
	Pojir	Sienit-porfir – $\epsilon, \pi Pp$ Sienito-diorit-porfir – $\epsilon, \delta \pi Pp$ Diorito-porfir – $\delta \mu Pp$. Diabaz va diabazporfir – $\beta - \beta \mu Pp$.	Pb, Zn, Cu; Fe, Mo; W, Be, F
	Tanxaz	Gabbro – γC_{1-2}	Au, Cu, Sn, Zn, Pb. oltin-kvars-sulfid. Kvars-polimetall
	O'rta karbon	andezit-datsit porfirit – $\alpha \pi C_{1-2}$	
	Quyi karbon	Kvars va kvars dala shpati riolit-porfir – $\lambda \pi C_1$ Granit-porfir – $\gamma \pi C_1$ Darsit-porfir – $\alpha \pi C_1$	Kolchedan polimetall
Kaledon	Surxan	Granit - $\forall D_3$	Au – Cu Au-polimetall
	Angasoy	Granito - gneys – $\gamma \epsilon \alpha$ amfibolit – $\gamma \epsilon \alpha$	Aniq emas

Hududning janubiy-g'arbiy qismda Hisorning Boysun metallogenik zonasida ko'plab foydali qazilmalarga istiqbolli hududlar joylashgan. Mazkur hududning o'ziga xos geologik vaziyati turli metallogenik foydali qazilmalar rivojlanishini belgilab beradi. Bular asosan kolchedan-polimetallik, polimetallik, oltin-kumushli va polimetalli konlar. Ular turli genetik va mineralogik xususiyatlarga ega. O'rganilayotgan maydonda eng yirik Xondiza polimetall koni ochilgan va sanoatda foydalanilmoqda. Xondiza koni ma'dan maydonining shimoli-g'arbiy qismidi joylashgan. Kon quyi toshko'mir davriga mansub almashinib qavatlanuvchi cho'kidi-vulkanogen yotqiziqlarida joylashgan.

Ma'dan tanalari bereziy formatsiyasining gidrotermal o'zgargan jinslarida mujassamlashgan. Mineral tarkibi bo'yicha ikki xil ma'dan turlaridan iborat. Kolchedan-polimetalli va polimetall. Ma'dan hosil qiluvchi minerallari mayda donador xalkopirit, galenit, sfalerit va piritlardan tashkil topgan.

Ushbu maydonda yuqorida qayd etilgan asosiy kondan tashqari huddi shunday tarkibga va genezisga ega bir qator kichik konlar va kon nishonalari ham ochilgan. Bular Chinorsoy koni va Suvlisoy, Novasoy, Chornova, Yong'oqlik, Dalnee kon nishonalari aniqlangan.

Ushbu maydonda yuqorida bayon etilgan kolchedan-polimetall, polimetall, oltin-kumushli va polimetalli foydali qazilmalardan tashqari boksit, toshko'mir va qurilish materiallari ham mavjud.

Boksit. Amominiyga boy qatlamli jinslar ko'plab joylarda ochilmalar hosil qiladi. Ular yuvilgan va nuragan paleozoy kompleksi yuzasida uchraydi hamda mezo-kaynezoy yotqiziqlari bilan qoplangan. Bundan tashqari boksitga o'xshash ba'zan sillitlar Yong'oqlik, Gurud, Panama soylari havzalarida ham kuzatiladi. Lekin mazkur jinslar kam tarqalgan hamda sifati, xom-ashyo miqdori, qalinliklari va tarqalishi bo'yicha e'tiborga loyiq emas.

Bular ichida eng qiziqish uyg'otuvchi namoyonda Yong'oqlik soyda kuzatiladi. Bu yerda boksitga o'xshash jinslar qatlam hosil qilib uning qalinligi 1.0-1.9 m. tarqalishi 100 m. dan ziyod. Kimyoviy tarkibida Al_2O_3 53% ni tashkil etadi.

Toshko'mir. O'rganilgan maydonda bir qator kichik konlar kuzatiladi. Ular yura davrining Gurud svitasi bilan bog'liq. Mazkur ko'mir konlari o'rganilib quyidagi zahiralalar belgilangan: Jil koni-18,6 mln. t., Gurud koni-7,9 mln.t. va Panama konida-4,0 mln.t. 1995-1998 yillarda mazkur konlar Gurud partiyasi tomonidan o'rganilgan. Ko'mir qatlamlarining qalinligi o'rtacha 1,2 m dan 6,15 m gacha. Barcha ko'mir qatlamlari murakkab tuzilishga ega. Mazkur ko'mir konlari mahalliy miqyosda energetik yoqilg'i sifatida qo'llanilishi mumkin.

Maydonda turli qurilish materiallari ham keng tarqalgan, jumladan qum, shag'al, ohaktosh va qurilish materiallari uchun xom-ashyo ham aniqlangan.

Xondiza ma'dan maydoni hududida hozirgi kunda sanoat ahamiyatiga ega konlardan biri hisoblanadi. Xondiza koni va geologok strukturaviy vaziyati hamda mineralizatsiya turini umumiyligi bilan xususiyatlanuvchi bir qator madan namoyonlari va madan nuqtalari mavjud va maskur geologik xaritada Xondiza ma'dan maydonidagi ma'danli maydonlar ko'rsatilgan.

Xondiza konidan 3km janubiy-sharqda joylashgan va asosan Vaxshivar svitasi o'rta kichik svitasining cho'kindi vulkanogen jinslarda kuzatiladi. Vaxshivar svitasining quyi va yuqori kichik svitalari yotqiziqlari biroz kichikroq ko'lamga ega, hamda maydonning janubiy-g'arb va shimoliy-sharq qismlarida keng tarqalgan dayka kompleksi riolit porfirlar, sienit-porfirlar, sienit-dioritlar porfiritlari va lamprofirlardan iborat.

Lava, lavobrekchiya, klastolava va riolit tarkibli tufolava hamda psefitli tuf qatlamchalaridan iborat, o'rta vulkanogen pachkaning quyi riolitli gorizonti ma'dan qamrovchi hisoblanadi.

Ma'dan ustidagi yuqori gorizont lava, klastolava va riolit-datsit tuflaridan iborat. Metosomatik o'zgarishlar berezitlashish jarayoniga mos kelib,seritizatsiya, kvarslashish, albitizatsiya, xloritizatsiya va gematizatsiyalar bilan ifodalanadi.

1977-yilgacha kon yuzasida riolit gorizontida bir necha kolchedan va kolchedan-polimetall turidagi linzasimon mayda tanalar aniqlangan.

Yuqori zona riolit gorizontining yuqori blokida, quyi zona esa uning o'rta qismida joylashgan. Yuqori zona oltin-kumush-kolchedan-polimetalltarkibli tomirli va shtokverkli turdagi bir qancha mayda tanalar hamda oltin-kumush tarkibli muvofiq bir qancha qatlamli tanalardan iborat.

Quyi zonada kolchedan va kolchedan- polimetall tarkibli past miqdorli tomirchali ma'danlashuv rivojlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Геология и полезные ископаемые Республики Узбекистан». Муаллифлар гурухи. Тошкент 1998.
2. Далимов Т. Н., Куртарникова А. А., Ярмухамедов М. Х., Кадиров М. Х., Арапов В. А., Рахманов К., Шарипов Т. Т. «Вулканогенные формации Узбекистана» «ФАН» нашриёти ЎзССР Тошкент -1971.
3. Королев А. В., Шехтман Н. А. «Структурные условия размещения послемагматических руд» «НЕДРА» нашриёти , Москва 1965.
4. «Магматические формации и фации Узбекистана» Муаллифлар гурухи. Издательство «ФАН» УзССР Тошкент-1977.
5. Панкратьев П. В., Михайлова Ю. В. «Колчеданно полиметаллическое оруденение Южного Узбекистана». Издательство «ФАН» УзССР Тошкент - 1971.

СОЦИАЛЬНАЯ СТРАТИФИКАЦИЯ И СОЦИАЛЬНОЕ НЕРАВЕНСТВО: ПРИЧИНЫ И АНАЛИЗ

Очилов Акрам Одилович – заведующий кафедрой “Экономика” Каршинского государственного университета, академик Академии наук Туран Республики Узбекистан, д.э.н., профессор. E-mail: akram.oo@mail.ru [ORCID ID: 0009-0004-9254-188];

Бабкин Александр Васильевич – заведующий научно-исследовательской лабораторией Научно-исследовательской лаборатории «Цифровая экономика промышленности, профессор Высшей инженерно-экономической школы Института промышленного менеджмента, экономики и торговли Санкт-Петербургского государственного университета, к.э.н. E-mail: babkin@spbstu.ru [ORCID ID: 0000-0002-0941-6358];

Кабилова Шахноза Джурсаевна – преподаватель кафедры экономики Каршинского государственного университета. E-mail: shshahnoza427@gmail.com, [ORCID ID: 0009-0009-9160-7548];

Муратов Аъзам Алишер оглы – студент 4-курса факультета экономики Каршинского государственного университета. E-mail: azammuratov1606@gmail.com.

Аннотация. В данной статье рассматриваются определения учёных, занимающихся такими проблемами, как социальное неравенство и расслоение в обществе, основаны на исторических и современных ситуациях. Кроме того, в статье отдельно указаны факторы, вызывающие «социальное неравенство». Тот факт, что социальное расслоение основано на естественном и социальном неравенстве между людьми, проявляется в их социальной жизни и имеет иерархический характер. Разными методами показано, что оно стабильно регулируется различными социальными институтами, постоянно воспроизводится и изменяется, и эти важные условия проявляются в деятельности и развитии любого общества. В статье также приведены проводимые реформы в Республике Узбекистан для снижения уровня бедности, то есть социального неравенства населения и расслоения. Отмечается, что согласно Указу Президента Республики Узбекистан, первоочередной задачей государственной политики является выведение из бедности 500 тысяч человек

в оставшийся период 2024 года и 1 миллиона в 2025 году, даются меры, цели и задачи по выводу населения из бедности в стране в 2025 году.

Ключевые слова: социальная стратификация, социальное неравенство, расовое неравенство, гендерное неравенство, экономическое неравенство, промышленная революция, сокращение неравенства, разделения труда, современное общество, высшее образование, уровень образования, развитие инфраструктуры, экономический рост, конкуренция, сотрудничество, потребности клиентов.

Abstract. This article discusses the definitions of scientists dealing with such issues as social inequality and stratification in society, based on historical and modern situations. In addition, the article separately indicates the factors causing "social inequality". The fact that social stratification is based on natural and social inequality between people, manifests itself in their social life and has a hierarchical nature. It is shown by various methods that it is stably regulated by various social institutions, is constantly reproduced and changed, and these important conditions are manifested in the activities and development of any society. The article also presents the reforms carried out in the Republic of Uzbekistan to reduce the level of poverty, that is, social inequality of the population and stratification. It is noted that according to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan, the primary task of state policy is to bring 500 thousand people out of poverty in the remaining period of 2024 and 1 million in 2025, measures, goals and objectives are given to bring the population out of poverty in the country in 2025.

Key words: social stratification, social inequality, racial inequality, gender inequality, economic inequality, industrial revolution, reduction of inequality, division of labor, modern society, higher education, level of education, infrastructure development, economic growth, competition, cooperation, customer needs.

Введение. В развитии Узбекистана за последние годы произошли серьезные структурные изменения во всех сферах страны. Среди них можно отметить государственную политику по социальной защите населения, снижения уровня бедности, расслоения населения, социальная поддержка малообеспеченных семей, качественное образование, снабжение питьевой водой, строительство жилищных домов для малообеспеченных семей, медицинский осмотр раз в году, охват детей в дошкольное образование, социальные услуги, развитие инфраструктуры в сельской местности и т.д. Все проводимые реформы направлены на повышение благосостояния населения страны и вывода из бедности. Исследуя из этих мы изучаем проблемы по социальному неравенству, социальной стратификации, причины и критерии социального неравенства населения.

Социальная стратификация – это система социального неравенства, состоящая из иерархически расположенных социальных слоёв. Все люди, принадлежащие к определённому страту, занимают примерно одинаковое положение и имеют общие статусные характеристики.

Социальное неравенство - форма социальной стратификации, при которой отдельные индивиды, социальные группы, слои, классы находятся на разных ступенях вертикальной социальной иерархии и обладают неравными жизненными шансами и возможностями удовлетворения потребностей.

Обзор литературы. Французский экономист Томас Пикетти в своей книге «Капитал в XXI веке» делает вывод, что рост социального неравенства - это основная тенденция в современном мире, что промышленная революция не уничтожает её, хотя и делает такой рост менее равномерным во времени. В «Капитале в XXI веке» Томас Пикетти предложил новый взгляд на проблему, которая в последние десятилетия обращает на себя все больше внимания - проблему неравенства. Проанализировав огромное количества данных, французский экономист обнаружил следующую закономерность. При прочих равных быстрый экономический рост уменьшает роль капитала и его концентрацию в частных руках и приводит к сокращению неравенства, в то время как замедление роста имеет следствием возрастание значения капитала и увеличение неравенства. В исторической ретроспективе, а книга Томаса Пикетти охватывает огромный период от начала XVIII века до наших дней - рост влияния капитала прерывался лишь в двадцатом столетии как следствие двух мировых войн и кейнсианской политики Славного тридцатилетия (1945-1975).

Сегодня же мир возвращается к ситуации, когда неравенство неуклонно увеличивается, что может привести к тяжёлым социальным и политическим последствиям.¹

Формы неравенства и дискриминации. Существует ряд социальных характеристик для индивидов, которые определяют социальный статус и, следовательно, равенство или неравенство в обществе.

Некоторые выделяют следующие формы неравенства и дискриминации: гендерное неравенство; дискриминация по возрасту; расовое неравенство; экономическое неравенство; дискриминация лиц, страдающих психическими расстройствами; дискриминация по признаку половой ориентации и гендерной идентичности.

Взгляды на неравенство. Выполняя качественно неравные условия труда,

¹ Томас Пикетти «Капитал в XXI веке». Франция. Crystalbook. 2021.

в разной степени удовлетворяя общественные потребности, люди иногда оказываются заняты экономически неоднородным трудом, то есть такие виды труда имеют разную оценку их общественной полезности.

Основными механизмами социального неравенства являются отношения собственности, власти (господства и подчинения), социального (то есть социально закреплённого и иерархизированного) разделения труда, а также неконтролируемая, стихийная социальная дифференциация. Эти механизмы преимущественно связаны с особенностями рыночной экономики, с неизбежной конкуренцией (в том числе на рынке труда) и безработицей.

Наиболее опасным считается низовое неравенство возможностей, не связанное с личными усилиями членов общества, когда талантливые от рождения люди не могут реализовать свои таланты из-за неблагоприятных социально-экономических условий в детстве и юности. Например, способные дети из бедных семей не имеют возможности получить хорошее образование и в результате оказываются в «ловушке нищеты».

Социальное неравенство воспринимается и переживается многими людьми (прежде всего безработными, экономическими мигрантами, теми, кто оказывается у черты или за чертой бедности) как проявление несправедливости. Социальное неравенство, имущественное расслоение общества, как правило, ведут к росту социальной напряженности, особенно в переходный период.

Основными принципами проведения социальной политики являются:

1. Защита уровня жизни путём введения разных форм компенсации при повышении цен и проведение индексации.
2. Обеспечение помощи самым бедным семьям.
3. Выдача помощи на случай безработицы.
4. Обеспечение политики социального страхования, установление минимальной заработной платы для работающих.
5. Развитие образования, охрана здоровья, окружающей среды в основном за счёт государства.
6. Проведение активной политики, направленной на обеспечение квалификации.

Причины неравенства. Как считал Эмиль Дюркгейм, причина неравенства - это необходимость поощрять самых лучших. Во всех обществах одни профессии считаются более важными, чем другие. В примитивных обществах самыми уважаемыми были воины и целители. В общинах пуритан самая важная профессия - это профессия священника. В современных обществах - это профессия банкира и предпринимателя, инженера и врача.

Тот человек, который выполняет главную функцию в обществе, имеет максимальное количество престижа и материальных благ. Второй причиной неравенства является разный уровень таланта у людей, а самых умелых нужно вознаграждать за их заслуги, они должны выполнять самые важные функции. Во все времена самыми важными функциями были роли священника, управляющего и техника.²

С точки зрения теории конфликта, причина неравенства - это защита привилегий власти, кто контролирует общество и власть, тот имеет возможность извлекать выгоды лично для себя, неравенство - результат уловок влиятельных групп, стремящихся сохранить свой статус. Роберт Михельс вывел железный закон олигархии: олигархия складывается всегда, когда численность организации превышает определённую величину, ибо 10 тысяч человек не могут обсуждать вопрос перед каждым делом, они поручают обсуждение вопроса руководителям.

Джон Масионис задаёт вопрос, действительно ли оплата труда отражает вклад человека в развитие общества, является ли обоснованной такая высокая степень социального неравенства? Когда ведущая телевизионных передач Опра Уинфри с доходом в 100 млн долларов в год зарабатывает за 2 дня больше, чем президент США Джордж Уокер Буш за целый год на посту президента, тогда сможет ли кто-нибудь утверждать, что вести ток - шоу важнее, чем руководить страной? В странах с рыночной экономикой размер заработной платы зависит от соотношения на рынке труда спроса и предложения. Звёзды кино и шоу-бизнеса, выдающиеся спортсмены, авторы популярных песен, удачливые менеджеры и другие профессионалы обладают редкими талантами, на которые спрос превышает предложение, поэтому эти звёзды так много зарабатывают.

Изменение степени социального неравенства в процессе истории.
Джерард Ленски сравнил этапы развития общества с точки зрения неравенства и обнаружил:

- В обществах охотников и собирателей растений, например, у папуасов острова Киваи, неравенство имеет место в наименьшей степени.
- В садоводческих обществах наибольшим влиянием пользуются политический лидер, купец и священник. Степень социального неравенства невысокая.
- Неравенство наиболее ярко проявляется в аграрных обществах, где возникла наследственная монархия и рабовладение.

² Дюркгейм Э.Д. О разделении общественного труда. (1996)

• В промышленных обществах неравенство и концентрация власти меньше, чем в аграрных.

Критерии неравенства. Макс Вебер выделил три критерия неравенства: *Богатство; Престиж; Власть.*

Б. Барбер добавил ещё три менее важных критерия неравенства: Уровень образования; Степень религиозной или ритуальной чистоты при кастовом строе в Индии; Ранжирование по родственным и этническим группам.

С помощью первого критерия можно измерить степень неравенства по разнице в доходах. С помощью второго критерия - по разнице в почёте и уважении. С помощью третьего критерия - по количеству подчинённых. Иногда обнаруживается противоречие между критериями, например, профессор и священник сегодня имеют невысокий доход, но пользуются большим престижем. Главарь мафии богат, но его престиж в обществе минимален. Богатые люди по статистике живут дольше и меньше болеют. На карьеру человека оказывает влияние богатство, раса, образование, род занятий родителей и личная способность руководить людьми. Высшее образование позволяет легче продвигаться по служебной лестнице в крупных компаниях, чем в мелких.

Фигуры неравенства. *Пирамида; Ромб.*

Ширина фигуры по горизонтали означает количество людей с данным размером дохода. На вершине фигуры находится элита. За последние сто лет западное общество проделало эволюцию от пирамидальной структуры к ромбовидной. В пирамидальной структуре существует громадное большинство бедного населения и маленькая кучка олигархов. В ромбовидной структуре велика доля среднего класса. Ромбовидная структура является более предпочтительной по сравнению с пирамидальной, так как многочисленный средний класс не позволит кучке бедняков устроить гражданскую войну. А в первом случае громадное большинство, состоящее из бедняков, может легко опрокинуть социальную систему.

Анализ и результаты. В самом общем виде неравенство означает, что люди живут в условиях, при которых они имеют неравный доступ к ограниченным ресурсам материального и духовного потребления. Согласно отчёту «Global Wealth Report 2021» швейцарского банка Credit Suisse, в 2020 году 1,1% самых богатых взрослых людей планеты принадлежало 45,8% всего мирового богатства, а 55% самых бедных 1,3 %.³

³ Global Wealth Report 2021

По данным Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), средний располагаемый доход богатейших 10 % населения стран ОЭСР в 2017 году в 9,5 раз превышал доход беднейших 10 % населения, в то время как в 1992 году разница составляла 7 раз. Неравенство в богатстве ещё более значительно: богатейшие 10 % населения стран ОЭСР обладают 50 % богатства, в то время как беднейшие 40 % обладают 3% богатства.

Согласно международным стандартам, за последние восемь лет уровень бедности (менее \$6,85 в день) сократился наполовину с 36% в 2015 году до 17% в 2022 году. Бедность в республике сокращается более быстрыми темпами, чем в других странах Европы и Центральной Азии с 13 до 8%.

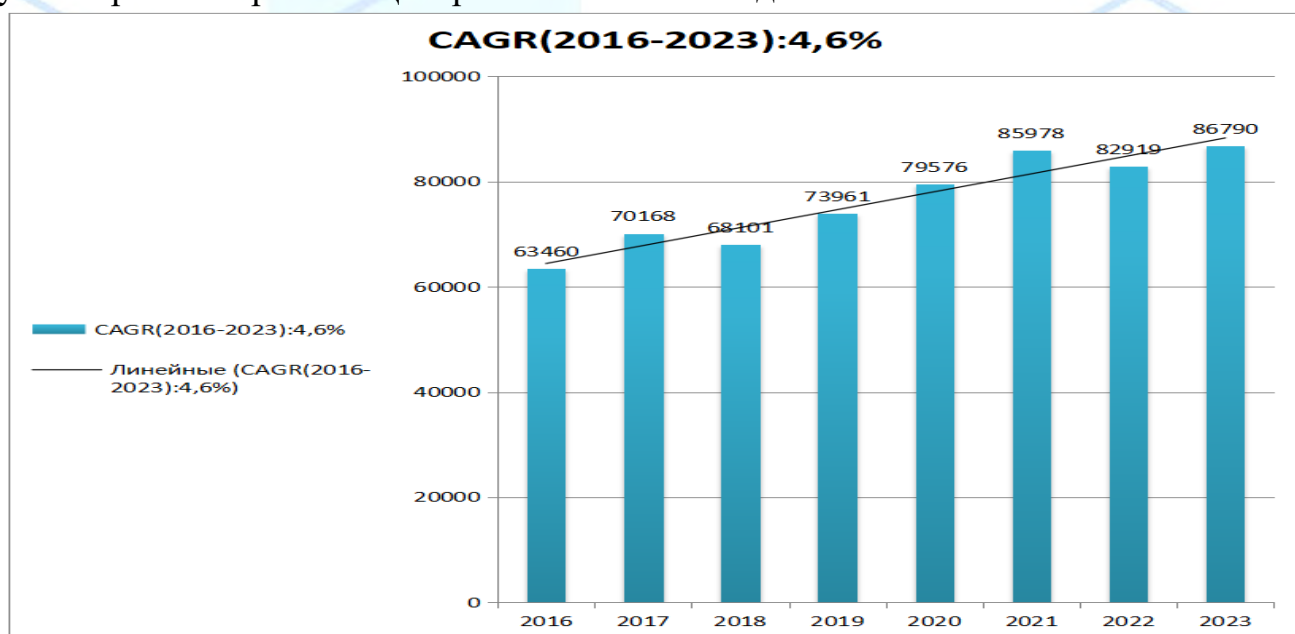

Рис. 1. Совокупный годовой темп роста с 2016-2023 гг.

Черта бедности с доходом выше среднего (6,85 долларов США в день на человека, ППС 2017г.), основанная на тенденциях бедности (**Рис-2.**)

Уровень бедности (%)

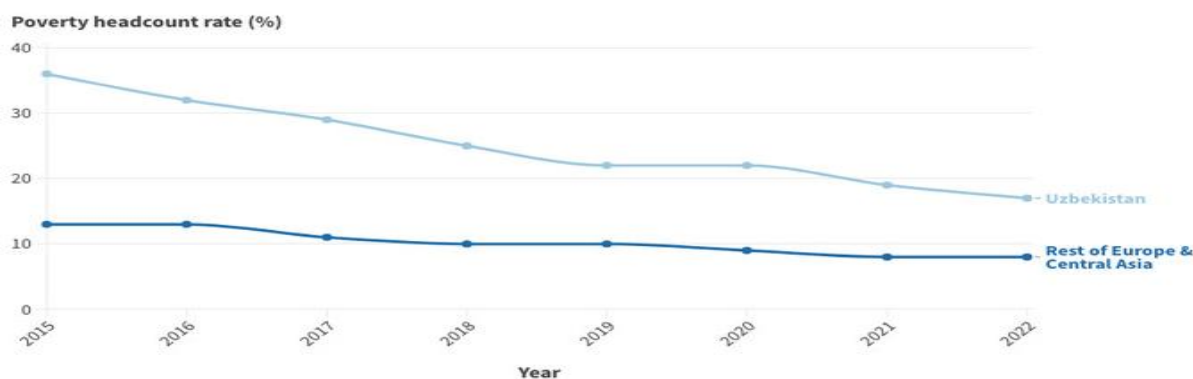

Рис. 2. Узбекистан сократил бедность вдвое по международным стандартам с 2015 года

По национальным стандартам, которые были утверждены в 2021 году, уровень бедности снизился с 17 до 11%. При этом в сельской местности падение достигло 8 процентных пунктов, а городской - 4 процентных пунктов. Таким образом, около 1,6 млн человек удалось вывести из бедности. Более того, Всемирный банк отмечает, что поставленная правительством цель по уменьшению уровня бедности в два раза к 2026 году выглядит достижимой. Драйверами сокращения бедности стали рост доходов (60% прогресса) и социальные трансферты, которые были оптимизированы и расширены.

Однако международная финансовая организация фиксирует рост уровня неравенства, который замедляет темпы сокращения бедности. В основном увеличение доходов концентрируется среди богатейших слоёв населения. В 2023 году коэффициент Джини вырос с 0,31 до 0,35. В результате уровень бедности снизился на 3,1, а не на 5,5 процентных пункта. Например, доходы 10% самых бедных слоёв населения выросли всего лишь на 6%, в то время как у 10% самых богатых - более чем на 30%. Таким образом, более высокие темпы роста благосостояния состоятельных граждан усугубляют проблему экономического неравенства.

Всемирный банк рекомендует правительству увеличить производительность труда бедных слоёв населения. В частности, у малоимущих граждан меньше возможностей найти работу, более низкий уровень образования и больше иждивенцев на содержании. Сокращение разрыва в этих аспектах поможет сократить уровень бедности и сдержать рост неравенства в Узбекистане. Следует отметить что, минимальные потребительские расходы с сентября текущего года составляет 745200 сум.

Согласно Указу Президента Республики Узбекистан⁴ первоочередной задачей государственной политики является выведение из бедности 500 тысяч человек в оставшийся период 2024 года и 1 миллиона в 2025 году.

Реализуется программа “От бедности к благополучию”. Программа реализуется с 1 ноября 2024 года в соответствии с принципом “Семь возможностей и ответственность бедных семей”, предусматривает:

- привлечение ведущих предпринимателей в каждый район, эффективное использование приусадебного участка, сдача в аренду ещё 50 тысяч гектаров пахотных земель бедным семьям;
- в 2024-2025 годах довести уровень охвата детей из малообеспеченных семей дошкольным образованием до 80%, обучить хотя бы одного ребёнка семьи иностранным языкам, профессии или специальности, создать условия

⁴ Указ Президента Республики Узбекистан «О выведении на новый этап мер по сокращению бедности и повышению благосостояния населения» от 23.09.2024г. № УП-143

для получения одним ребёнком, в частности, девочкой, высшего образования, обучить детей компьютерной грамотности, создать условия для обучения на ИТ - курсах;

- каждый член малообеспеченных семей должен проходить полное медицинское обследование один раз в год, повышать ответственность за своё здоровье (отказываться от вредных привычек в повседневном образе жизни и питании), создавать возможности для участия каждого ребёнка в спортивных клубах, вдвое сокращать расходы семьи на медицинские услуги за свой счёт;

- использование социальных услуг - предоставление услуг по уходу за другими лицами, нуждающимися в уходе, на основе дневных поездок на работу, воспитание детей и предоставление услуг по уходу за детьми;

- улучшение жилищных условий - расширение доступа к ипотечной системе, строительство или реконструкция современных "зелёных" жилых домов в кварталах с использованием экологически чистых материалов и технологий, обеспечение чистой питьевой водой, внедрение в квартирах энергосберегающих инновационных систем освещения, отопления и теплоснабжения, а также переработки отходов;

- развитие инфраструктуры махаллей со стороны государства - обеспечение поливной водой приусадебных участков, бесперебойное снабжение махаллей электроэнергией и интернетом, улучшение транспортной связи с районным центром, ремонт внутренних дорог; было разработано несколько целей и задач, таких как непосредственное общение с сотрудниками государственных органов, и начаты меры по их реализации.

Неравенство и экономический рост. Американский экономист, нобелевский лауреат Джозеф Стиглиц указывает (на примере США 1980-2000 годов), что в отсутствие государственного регулирования экономический рост зачастую приводит к резкому росту имущественного неравенства и общему ухудшению уровня и качества жизни для большинства населения. Для преодоления этого явления Стиглиц предлагает комплекс мер государственного регулирования кейнсианского направления.

Сегодняшний глобальный ландшафт управления активами более сложен, чем когда-либо: даже несмотря на то, что благосостояние состоятельных людей (HNWI) восстанавливается, геополитическая неопределённость, волатильность рынка и жёсткая конкурентная среда оказывают давление на глобальные прибыли индустрии управления благосостоянием и инвестициями.

В «Докладе о мировом благосостоянии 2024» отражены мнения 3119 состоятельных людей, в том числе более 1300 человек со сверхвысокими

доходами (UHNWI), 75 руководителей фирм по управлению активами (WM), универсальных банков, брокеров/дилеров и семейных офисов, а также ответы на опросы более 750 менеджеров по работе с клиентами из Северной Америки, Европы и Азиатско-тихоокеанского региона.

Выводы. Восстановление рынков и более оптимистичные перспективы увеличили глобальное благосостояние HNWI в 2023 году на 4,7%, а численность HNWI населения увеличилась на 5,1%. В то время как рост наблюдался во всех диапазонах благосостояния, сегмент ультра - HNWI (инвесторы с состоянием более 30 миллионов долларов США) пользовался наибольшим спросом. Наиболее устойчивое восстановление в долларовом выражении.

Интегрируя поведенческое финансирование с искусственным интеллектом, глобальные компании по управлению активами могут лучше распознавать и удовлетворять потребности клиентов с высоким уровнем дохода; а искусственный интеллект поколения может способствовать гиперперсонализации опыта и коммуникаций менеджера по связям с клиентами/клиента.⁵

Традиционные глобальные компании по управлению активами должны балансировать конкуренцию и сотрудничество с семейными офисами, чтобы расширить взаимодействие с людьми со сверхбогатыми доходами: совместная экосистема партнёров для создания единого окна является ключом к успеху с этим сложным и прибыльным клиентом.

Список использованных литератур:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О выведении на новый этап мер по сокращению бедности и повышению благосостояния населения» от 23.09.2024г. № УП-143.
2. Указ Президента Республики Узбекистан О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы. От 28.01.2022г. № УП-60.
3. Указ Президента Республики Узбекистан О Стратегии «Узбекистан – 2030» от 11.09.2023 г. № УП-158.
4. Мирзиёев Ш.М. Стратегия прогресса. - Т.: Узбекистан, 2022.
5. Томас Пикетти Капитал в XXI веке. Франция. Crystalbook. 2021.05.
6. Дюркгейм Э.Д. Метод социологии. Южно-Русское издательство.1899

⁵ Global Wealth Report 2023.

7. Дюркгейм Э.Д. О разделении общественного труда. (1996)
8. Дюркгейм Э.Д. О разделении общественного труда. Метод социологии. (1991)
9. Global Wealth Report 2021
10. Global Wealth Report 2023.
11. Qobilova, S. (2023). Aholining turmush farovonligini yashlashning ijtimoiy-iqtisodiy masalalari. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, (11-12)
12. Qobilova, S. (2024). Iqtisodiyotda kambag'allik darajasini qisqartirishda moliya bozori instrumentlaridan foydalanish imkoniyatlari. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(4)
13. Саиткулова, М., & Кабилова, Ш. (2024). Инструменты финансового рынка в сокращении уровня бедности в экономике Республики Узбекистан. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(5).
14. Кабилова, Ш. Ж. (2024). Инструменты Финансового Рынка В Сокращении Уровня Бедности В Экономике республики Узбекистан. *Miasto Przyszłości*, 52, 770-775.

ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ЗАРУБЕЖОМ И В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Очилов Акрам Одилович – заведующий кафедрой Каршинского государственного университета, д.э.н. (DSc), профессор, академик Академии наук Туран, [ORCID ID: 0009-0004-9254-188X], E-mail: akram.oo@mail.ru;

Алексеева Наталья Сергеевна – доцент Высшей школы производственного менеджмента Института промышленного менеджмента, экономики и торговли Санкт-Петербургского политехнического университета Петра Великого, E-mail: alekseeva_ns@spbstu.ru [ORCID ID: 0000-0002-7355-3277];

Одилов Джахонгир Акрам оглы – магистрант Международного университета туризма и культурного наследия «Шелковый путь», [ORCID ID: 0009-0009-6702-6508], E-mail: jakhongir_odilov@mail.ru;

Таджиева Малика Тиркашевна – магистрант Каршинского государственного университета; E-mail: m_tadjieva2227@mail.ru; ORCID ID: 0009-0003-0897-8230;

Давронова Фарангиз Илхом кизы – студент 1-курса факультета экономики Каршинского государственного университета. E-mail: dfarangiz819@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена к анализу зарубежного опыта совершенствования цифровых трансформаций и правовым аспектам перехода на цифровую экономику. Авторами отмечено, что цифровизация – важнейший «драйвер» развития любого государства, в том числе Нового Узбекистана. В статье проведен анализ исследований в области цифровой экономики, выделены их особенности, стратегические преимущества и недостатки, также рассмотрен зарубежный опыт в области цифровизации европейских и азиатских стран, стран СНГ, в том числе Республики Узбекистан. Получены соответствующие выводы и сформированы рекомендации по принятию стратегических решений совершенствования в области цифровых трансформаций.

Ключевые слова: цифровая среда, цифровизация, цифровая экономика, цифровая трансформация, цифровые реформы, цифровые сервисы, фактор, экономика знаний, информация, развитие, опыт, передовые технологии, мировая экономика, стратегические программы, стратегия, инновация, высококвалифицированные кадры, безработица, государство.

FEATURES OF DIGITAL TRANSFORMATIONS ABROAD AND IN THE NEW UZBEKISTAN

Abstract. The article is devoted to the analysis of foreign experience in improving digital transformations and legal aspects of the transition to a digital economy. The authors noted that digitalization is the most important "driver" of the development of any state, including New Uzbekistan. The article analyzes research in the field of digital economy, highlights their features, strategic advantages and disadvantages, and also

considers foreign experience in the field of digitalization of European and Asian countries, the CIS countries, including the Republic of Uzbekistan. The corresponding conclusions are obtained and recommendations are formed for making strategic decisions to improve in the field of digital transformations.

Keywords: digital environment, digitalization, digital economy, digital transformation, digital reforms, digital services, factor, knowledge economy, information, development, experience, advanced technologies, global economy, strategic programs, strategy, innovation, highly qualified personnel, unemployment, state.

Введение. В настоящее время под влиянием цифровых технологий возникают современные отрасли и сферы экономики, новые профессии и специализации в мировом масштабе. С начала 2000-х годов все развитые страны уделяли приоритетное внимание к цифровизации и развитию информационно-коммуникационных технологий для модернизации национальных экономик и общества. Как известно, Цифровая экономика (веб-, интернет-экономика, электронная экономика) – экономическая деятельность, осуществляемая с помощью электронных сетей (цифровых телекоммуникаций), связанная с электронным бизнесом и электронной коммерцией, и производимых и сбываемых ими цифровыми товарами и услугами. Расчёты за услуги и товары цифровой экономики производятся зачастую цифровой валютой (электронными деньгами) [1]. Т.е., цифровая экономика – это общемировой тренд и современная реальность, в которой определяет перспективы ближайшего и долгосрочного будущего в глобальные процессы [7,12].

Одной из важных задач последовательного социально-экономического развития Республики Узбекистан, как неоднократно отмечал в своих выступлениях Президент Ш.М. Мирзиёев, является широкое внедрение ИКТ и цифровых технологий. Государством признана сила и объективная необходимость цифровизации в преобразовании общества. Действительно, цифровая трансформация представляет эффективный инструмент, способный обеспечить качественное реформирование отраслей экономики и сфер общественной жизни. Цифровизация – важнейший «драйвер» развития любого государства, в том числе Нового Узбекистана. Учитывая актуальность выбранной проблемы, авторами поставлена цель и задачи исследования: изучить и проанализировать современное состояние цифровых технологий зарубежных стран, текущее состояние цифровой экономики республики, получить научно-практические выводы и разработать соответствующие рекомендации.

Методы исследования. Научные исследования проводились на основе метода изучения принятых нормативно-законодательных документов зарубежом и в республике по совершенствованию цифровизации, цифровых технологий и развитию цифровой экономики; анализа статистических показателей, факторов, конечных результатов исследования, в которых дают возможность сравнивать состояния государственных и негосударственных предприятий до и после применения цифровой трансформации регионов.

Результаты исследований. Если обратиться к опыту стран СНГ, в 2014-2019 годы в России приняты и утверждены Национальная программа "Цифровая экономика Российской Федерации" и Федеральный проект "Нормативное регулирование цифровой среды, в Азербайджане – Национальная стратегия по развитию информационного общества в Азербайджанской Республике на 2014-2020-годы, в Республике Беларусь – Государственная программа развития цифровой экономики и информационного общества на 2016-2020 годы, в Армении – фонд "Цифровая Армения" и "Повестка цифровой трансформации Армении до 2030 года, в Казахстане – Государственная программа "Цифровой Казахстан на 2018-2022 гг., в Киргизии – Концепция цифровой трансформации «Цифровой Кыргызстан» на 2019-2023 гг., а в Таджикистане – Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан [3]. В развитии цифровизации огромный интерес вызывает опыт США, который является одним из лидеров развития цифровой экономики наряду с КНР, принята Облачная стратегия 2009 г. и программа "Цифровая экономика". Ведута Е.Н., Джакубова Т.Н. пишут, что эта программа с помощью американских глобальных каналов электронной коммерции оказывает поддержку предприятиям США для увеличения экспорта их продукции [2].

В этом направлении авторы уделяли особое внимание опыту стран Европы и Азии. В 2010 году началась реализация плана развития цифровых технологий в Евросоюзе. Парфенова Л.Б. отмечает, что Еврокомиссия принимает «Стратегию единого рынка для Европы (цифровой рынок)» [4]. В Японии принята Стратегия построения суперинтеллектуального общества "Общество 5.0", в Сингапуре действует инициатива "Умная нация" (Smart Nation) [6]. Во Великобритании сначала пользовались оцифровкой голосов избирателей на выборах. В 2014 году программа «Цифровая Индия превратила страну в цифровое общества и экономику знаний [5].

В Узбекистане переход к цифровизацию началась после 2010 года. В стране запущена Комплексная программа национальной информационно-коммуникационной системы Республики Узбекистан на 2013-2020 годы. В 2016 году на портале my.gov.uz гражданам Республики стала доступной единая система One ID, которая позволяет идентифицировать пользователей, открывая доступ к широкомасштабному спектру услуг государственных органов и предприятий. В 2017 году в стране принята Национальная Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах. В 2020 году в республике для подкрепления нормативно-правового фундамента дальнейших цифровых реформ, Президентом Республики Узбекистан принято ряд нормативных документов [7,8].

Руководство Узбекистана, на ряду с обеспечением исполнений требований нормативных документов, уделяет огромное внимание усилению сотрудничества с зарубежными государствами в направлении изучения и внедрения инновационных современных передовых технологий. «В данном вопросе нельзя не оставить без внимания роль и опыт стран Востока, которые

демонстрируют впечатляющие показатели роста ВВП. Такие участники региона, как КНР, Индия, Вьетнам и не только, сегодня выступают в роли локомотива мировой экономики. Япония и Южная Корея сохраняют лидерство во многих направлениях инновационных и высокотехнологичных производств. Сингапур, Малайзия и Таиланд показывают исключительные достижения в экспорте товаров и услуг на мировые рынки [9]. Вместе с непрерывным сотрудничеством с Россией, Китаем, Южной Кореей и других стран, в ИТ – сектор республики, государство привлекает опыт более технологически развитых стран, таких как США, Великобритания, Япония, Сингапур, Германия и т.д. Все это несомненно конечный результат социально-экономической политики. Правительствами всех стран разрабатываются и реализуются на практике стратегические программы мер по комплексному развитию всех аспектов экономики и общественной жизни.

Результаты анализа нормативных документов и разработок многочисленных авторов, в том числе [10,11,13], дают возможность привести авторское определение: Цифровая экономика – это всемирная сеть социально-экономической деятельности, управленческо-коммерческих операций и профессиональных взаимодействий, системно-организованная пространственная структура, которые поддерживаются информационно-коммуникационными технологиями.

Согласно Стратегии [8] все государственные обязательные платежи, пошлины, сборы и штрафы проводятся с помощью электронных платежных систем в онлайн-режиме. А также, более 400 информационно-коммуникационных систем, электронные услуги и иные программные продукты в разных отраслях и сферах социально-экономического развития регионов производятся в автоматическом онлайн-режиме. Рассматриваемые территориальный и отраслевой подходы обеспечивают максимально полный охват и эффективную реализацию Стратегии. Этот целенаправленный документ предусматривает развитие цифровой инфраструктуры электронного правительства, национального рынка цифровых технологий, образования и повышение квалификации в этой сфере и другие приоритетные направления.

Заключение

С 2017 года были реализованы масштабные реформы, и Узбекистан добился значительного прогресса в преобразовании своей экономики и ее цифровизации, что, в свою очередь, привело к социально-экономическому развитию и ускорению экономического роста. Внедрение и реализация современных приоритетных направлений и целей повышения уровня цифровизации служат укреплению нормативной базы и международного сотрудничества по улучшению обмена опытом и информацией как за рубежом, так и в Узбекистане. Комплекс реализованных мер послужил повышению конкурентоспособности национальной экономики, либерализации цен, повышению прозрачности экономики, снижению препятствий для привлечения иностранных инвестиций.

Информационные и коммуникационные технологии, цифровые технологии и Интернет сыграли важную роль в трансформации экономических систем и обществ, в обеспечении повышения производительности труда и повышения

экономической эффективности. Инновации, созданные в сфере цифровой экономики, обладают значительным потенциалом для создания новых точек роста и обеспечения значительного социально-экономического развития и процветания страны. К преимуществам развития цифровой экономики можно отнести появление новых возможностей для обучения и освоения современных видов профессиональной деятельности, открываются возможности, связанные с получением новых знаний, образования, повышения квалификации, увеличение доступности получения различных услуг, создание и поддержание комфортных и безопасных условий для жизни человека.

Для человека расширяются географические горизонты возможностей за счет более комфортных для проживания городов, доступности услуг учреждений социальной сферы и органов власти. Государства, проводящие активную политику поддержки инноваций, трансформаций и исследований, привлекают высококвалифицированные кадры, которые являются ключевым ресурсом развития цифровой экономики.

Используя цифровые сервисы, можно сдавать документы в любую учреждение системы непрерывного образования, получить образование в любом конце мира, получить информацию о показателях любого бюджета, выбрать удобное время для обращения в медицинское учреждение, оформить вклад или взять кредит, оплатить любую задолженность в банке, цифровые сервисы способствуют формированию новых возможностей для трудоустройства и т.д.

На основе применения цифровых технологий успешно решаются проблемы обеспечения безопасности разных уровней: борьба с терроризмом, предотвращение и ликвидация пожаров и стихийных бедствий, охрана стратегически важных объектов и т.д. Как и любое другое глобальное явление, усиление роли цифровых технологий имеет и отрицательные стороны. Прежде всего, это угрозы кибербезопасности, рост безработицы в мировых масштабах и усугубление технологического неравенства. Постепенно и тщательно решать их можно.

Авторы считают, что необходимо целенаправленно, непрерывно и поэтапно увеличить объем и уровень применения цифровых технологий во всех отраслях и сферах экономики.

Используемая литература

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0
2. Ведута Е.Н., Джакубова Т.Н. Стратегия цифровой экономики // Государственное управление. Электронный вестник. – 63. – 8. – 2017. – С.53.
3. Источник: Эл.ресурс. URL: <https://medt.tj/ru/strategiy-i-programmi/tsifrovaya-ekonomika>.
4. Парфенова Л.Б. Европейская стратегия развития цифровой экономики: региональная дифференциация // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Экономика и управление. – 2018. – 3. – С. 30-38.

5. Беликова К. Особенности правового регулирования цифровой интеллектуальной экономики. //Закон и права. – 8. – 2018. – С.29.
6. Ревенко Л., Ревенко Н. Международная практика реализации программ развития цифровой экономики примеры США, Индии, КНР И ЕС // Международные процессы. – 15. – 4 (51). Октябрь-декабрь. – 2017. – С.29.
7. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства». 28 апреля 2020 года. №ПП-4699. Источник: <https://lex.uz/docs/4800661?ONDATE=29.07.2021>
8. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Стратегии "Цифровой Узбекистан – 2030" и мерах по ее эффективной реализации». 5 октября 2020 года. №УП-6079. Источник: <https://lex.uz/ru/docs/5031048>
9. Цифровая среда Узбекистана: эпоха перемен. Источник: <https://e-cis.info/news/566/102622/>
10. Указ Президента Российской Федерации «О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017-2030 годы». 9 мая 2017 года. №203. Источник: <https://base.garant.ru/71670570/>.
11. Хасаншин И.И. Цифровая экономика: понятие и термины // Московский экономический журнал. – 4. – 2021. – С.265-274.
12. Бабкин А.В., Буркальцева Д.Д., Костень Д.Г., Воробьев Ю.Н. Формирование цифровой экономики в России: сущность, особенности, техническая нормализация, проблемы развития // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Экономические науки. 2017. Т. 10. № 3. С. 9-25.
13. Цифровизация экономических систем: теория и практика // Бабкин А.В., Акмаева Р.И., Александров Ю.Д. и др. - Санкт-Петербург, Издательство СПбПУ, 2020.

ARTUR KONAN DOYLNING "SHERLOK XOLMES" VA "LA'NATLANGAN BASKERVILL ITI" ASARLARIDA SO'Z SHAKLLARINI ALMASHTIRISH

Choriyeva Shahrizoda Ixtiyor qizi

Ter.Du talabasi

+998971931300, shaxrizodachoriyeva4@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarining ko'plik shakllarini tarjima qilishda duch kelingan muammolar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ko'plik, birlik, miqdor, grammatik kategoriya, semantik, funksional.

Ingliz tilida ko'plik (plural) shakli yasash uchun ko'pgina otlarga -s qo'shimchasini qo'shamiz. Masalan: birlikda book bo'lsa undan ko'plik yasash uchun -s qo'shimchasini qo'shsak kifoya: books – kitoblar. O'zbek tiliga -s qo'shimchasi -lar deb tarjima qilinadi.

one flower – two flowers

one zebra – four zebras

one lion – three lions

Ammo o'zbek tiliga *three lions*- uchta sherlar deb tarjima qilinmaydi. O'zbek tili grammatikasida aniq miqdor yoki -lar qo'shimchasi qo'llaniladi.

Ikki tilning grammatik sistemalari o'rtasida mavjud bo'lgan farqlar tarjimonlik ishida qiyinchiliklar tug'diradi. Ikkala tilda bir xildek ko'ringan grammatik kategoriyalar aslida o'z ma'nolarining hajmi, funksiyasi (vazifasi) va leksik materialni qamrab olishi jihatidan hech qachon bir- biriga to'g'ri kelmaydi. Masalan: o'zbek va nemis tillarda otlarning ikkita son shakli birlik va ko'plik shakllari mavjud; ammo bu bir xildek tuyulgan grammatik shakllar orasida to'la semantik va funksional bir xillik bo'lmaydi.

* *May I see it? Sherlock was obviously surprised by the **news**.* Artur Konan Doyl "Sherlok Xolmes" - P36

*Ko'rsam maylimi? - dedi. Sherlock bu **xabardan** hayratga tushdi.*

Ushbu gapda *news* - xabarlar deb emas, balki xabar deb tarjima qilinadi. Chunki gap mazmunida g'alizlik yuzaga keladi.

* *Neville explained his disappearance by some **troubles** that might last a couple of **days**.* [3.P36]

*Nevil o'zini g'oyib bo'lishini bir necha **kun** davom etishi mumkin bo'lgan bir nechta **muammo** bilan izohlangan.*

O'zbek tilida yoki miqdor keladi yoki -lar qo'shimchasi. Bu gapda bir nechta so'zi miqdorni bildirganligi uchun muammo so'ziga lar qo'shimchasini qo'shib tarjima qilinmaydi.

I have seen these **symptoms before. [3.P12]*

*Men bu **alomatni** avval ko'rganman.*

Amolatlarni deb tarjima qilinsa nutqiy g'alizlik kelib chiqadi.

Quyidagi gaplarda ham ingliz tilidagi ko'plik shakli o'zbek tiliga tarjima qilinayotganda o'zbek tiliga moslashtirib tarjima qilingan.

Just as these **words were spoken Miss Mary Sutherland was brought in. [4.P17]*

*Bu **gap** aytilganda Miss Mery Sezorlandni olib kelishdi.*

She was standing at the top of **stairs, holding her hands tightly together. [4.P34]*

*U **zinapoyaning** tepasida qo'llarini mahkam ushlagancha turardi.*

We put on our **coats quickly and went out into the moor. [4.P34]*

*Ust- **kiymimizni** tezda kiyib yaylovga chiqdik.*

We must listen for any **sounds from Merripot House. [4.P50]*

*Biz Merripot uyidan qanday **tovush** eshitilsa o'shani eshitishimiz kerak.*

At last, we heard a door open, then the sound of **voices. [4.P50]*

*Va nihoyat biz eshik ochilganinig **ovozini** eshitdik.*

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarining ko'plik shakllarini tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar, tilning grammatik tuzilishidagi farqlarni hisobga olishni taqozo etadi. Tarjimonlar har ikki tilning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur tushunib, matnning ma'nosini va shaklini to'g'ri ifodalashga harakat qilishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Allayorova R. Tarjima nazariyasi va amaliyoti, Toshkent, 2008
- 2.Wisdom, electronic dictionary app version: 3.2.4
3. Arthur Conan Doyle, Adventures of Sherlock Xolmes, Mediasat Poland, 2004.
4. Arthur Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles, Macmillan.
- 5.Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 4(07), 21-25.
- 6.Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. JournalNX, 40-43.
7. Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story "A Christmas Carol" by Charles Dickens into uzbek. ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ, 34.
- 8.Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(5), 37-40.
9. Khasanova, K. B., & Safarova, D. A. (2023). BASICS OF LINGUODIDACTICS AND IT'S CONNECTION WITH OTHER SCIENCES. Builders Of The Future, 1(01), 50-52.
10. <https://hasanboy.uz/4-dars-plurals/>

FRAZEOLIGIK BIRLIKLAR VA MAQOLLARNING INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMASI

Cho'qmarova Sevinch Panji qizi

TerDU talabasi

+998915970125, sevinchraximova789@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjima jarayonida frazeologik birliklarning bir tildan ikkinchi tilga o'girish muammosi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: frazeologizmlar, maqollar, mustaqil leksema, frazeologik chatishmalar, frazeologik birliklar.

Bugungi kunda zamonaviy tilshunoslikda frazeologiya alohida o'ringa ega. Bugungi kunda bu sohaga oid ko'plab ilmiy ishlar qilinmoqda. Frazeologiya iboralar haqidagi bilimdir. Frazeologik birlik nutqqa daxldor bo'lgan birlik bo'lib birdan ortiq mustaqil leksema ko'rinishidagi birikuvidan tashkil topgan obrazli ma'noviy birlik sanaladi.

Frazeologik birliklar tarjima nazariyasi va amaliyotining eng murakkab masalalaridan biri hisoblanadi. Frazeologizmlar murakkabligi quyidagilarga bog'liq: birinchidan, bir xil moddiy ma'noga ega bo'lgan so'zlar turli tillarda turlicha ma'no va stilistik funksiyalarni bajaradi, ikkinchidan, bunday so'zlar turli tillarda turli so'zlar bilan birikib keladi.

Rus tilshunosi V.V.Vinogradovning umumiy tilshunoslik miqyosida e'tirof etilgan tasnifga ko'ra frazeologizmlar 3 ta guruhga bo'linadi.:

1. Frazeologik chatishmalar: bunday birikmalarning ko'chma ma'nosi ularning tarkibidagi so'zlarga bog'liq bo'lmaydi. Masalan,

The best of both worlds- bir o'q bilan ikkita quyonni urmoq.

Ko'rinib turibdiki, asl iboradagi so'zlarning tarjima ma'nosida uning eng mos ekvivalenti berilgan. Ingliz tilidagi idiomalarni o'zbek tiliga tarjima qilganda uni shunchaki so'zma-so'z tarjima qilinmaydi, balki unga mos ekvivalent topiladi, yoki bitta so'z bilan uning ma'nosi ochib beriladi. Quyidagi iboralar ham tasnifning ushbu guruhiga mansub bo'la oladi:

Speak of the devil- bo'rini yo'qlasang qulog'i ko'rinadi;

Once a blue moon- qarg'a qarg' etganda;

Let the cat out of the bag- qovun tushirdi;

2. Frazeologik birlikmalar: bunday birikmalar ham ko'chma ma'noga ega, ammo ko'chma ma'no frazeologizmlar tarkibidagi so'zlarga bog'liq bo'ladi. Masalan,

To cost arm and a leg- narxi osmonda.

Ingliz tilidagi ushbu iborada “cost-narxlamok” soʻzi, oʻzbek tiliga tarjima qilganda ham oʻz maʼnosini saqlab qolgan. Quyidagi iboralar ham tasnifning ushbu guruhiga mansub boʻla oladi:

Give us a second- bir pas kutib turing;

A piece of cake- xamirdan qil sugʻirgandek;

To kill two birds with one stone- bir oʻq bilan ikkita quyonni urmoq.

3. Frazologik birliklar: bularda tarkibidagi soʻzlarning maʼlum bir qismigina koʻchma maʼnoga ega, birikmaning maʼnosi tarkibidagi soʻzlarga bogʻliq. Bular asosan ot bilan feʼlning birikuvi boʻlib, feʼl koʻchma maʼnoda, ot toʻgʻri maʼnoda keladi. Masalan,

Have a party- bazm uyushtirmoq.

Bu birikma soʻzma-soʻz tarjima qilinganda "bazm bor" maʼnosini beradi, ammo ingliz tilida bu birikma tarkibi tarjima qilinmaydi va u shunchaki, "bazm uyushtirmoq" maʼnosini anglatadi. Quyidagi birliklar tasnifning ushbu guruhiga mansub boʻla oladi;

Have a good time- yaxshi vaqt oʻtqazmoq;

Do your best- bor kuchini ishga solmoq ;

Make a appointment- uchrashuv belgilamoq;

Get better- kasallikdan tuzalmoq;

Koʻplab ingliz idiomalari kelib chiqishi badiiy asarlardan olinadi. Misol uchun Uliyam Shekspirning bir nechta idiomalarini koʻrib chiqamiz:

Cakes and ale - pirojniye pivo - tashvishsiz hayot

That's got him- qilmish- qidirmish

To have go- sinab koʻrmoq

Shekspirdan tashqari Jeffri Choser, Edmond Spenser, Volter Skott, Tomas Braun va h.k Oʻzbek olimlaridan ham A.Mamatov va H.Jamolxonov va boshqalar frazeologik birliklarning tarkibini oʻrganishgan.

Frazeologizmlarda ham leksemalarda boʻlgani kabi, sinonimlik, antonimlik, omonimlik xususiyatlar bor. Masalan: ogʻzi qulogʻida va boshi osmonga yetdi iboralari quvonch va xursandchilik maʼnosida oʻzaro sinonim boʻlsa, koʻkka koʻtarmoq va yer bilan bitta qilmoq iboralari antonimdir. Ushbu xususiyatlar ingliz idiomalarida ham mavjud:

To get the bit between one's teeth - oʻzini tuta olmaslik

To take the bit between one's teeth - oʻzidan ketmoq

To nip in the bud - ildizini quritmoq

To check in the bud- ildizini quritmoq

Bu idiomalar oʻzaro sinonimdir.

Maqollar ham nutqqa tayyor holda olib kiriladi. Soʻzma -soʻz tarjima qilinadi agarda tarjima qilinayotgan tilda uning ekvivalenti boʻlsa ekvivalenti qoʻllaniladi. Masalan, ingliz tilidan oʻzbek tiliga soʻzma -soʻz tarjima qilsak:

No pains- no gains -ogʻriq yoʻq, yutuq yoʻq

After rain comes sunshine- yomgʻirdan soʻng quyosh chiqadi.

A word of spoken is past recalling- aytilgan soʻz otilgan oʻq.

A bird may be known by its song- qushning qandayligini uning sayrashidan bilsa boʻladi.

Quyidagi maqollar esa ingliz tilidagi maqollarning oʻzbek tilidagi ekvivalenti:

A friend in need is a friend indeed-doʻst kulfatda sinaladi.

As you brew, so you must drink- nimani eksang, shuni oʻrasan.

After death the doctor- urushdan keyin qahramon koʻpayadi.

Xulosa oʻrnida har bir til frazeologizmlar va maqollar bilan rang-barang va boydir. Ularni kundalik hayotda qoʻllash nutqimizni yanada chiroyli va ravon qiladi. Yuqorida koʻrib chiqilgan frazeologik birliklarning tahlilidan shunday deyish mumkinki, frazeologiya tilshunoslikning bir boʻlimi sifatida emas, balki mustaqil fan sifatida oʻrganilish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Allayorova R. Tarjima nazariyasi va amaliyoti, Toshkent, 2008
2. Wisdom, electronic dictionary app version: 3.2.4
3. Mamatov. A. . Anotomiya asosida frazeologik shakllanish masalalari. // Oʻzbek tili va adabiyoti Oʻz. FAN, T., 2019
4. Johnathan Swift. Polite Conversation. M., 2005
5. Ginsburg R. S. A Course in Modern English Lexicology M., 1979
6. Mirzayev. M., Usmonov. S., Oʻzbek tili . T., -- Oʻqituvchi 1978
7. Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. *JournalNX*, 40-43.
8. Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story "A Christmas Carol" by Charles Dickens into uzbek. *ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ*, 34.
9. Nabi, F. (2024). OFFICIAL DOCUMENTS IN DARI LANGUAGE, ITS TRANSLATION CHALLENGES. *Philological research: language, literature, education*, 4(4), 73-76.
10. Nabi, F., & Xudayqulov, A. (2024). GRAMMATICAL RULES OF PRINCIPLES OF ENGLISH TO DARI TRANSLATION. *Interpretation and Researches*, (8(30)). ИЗВЛЕЧЕНО ОТ <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2459>

11. Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 4(07), 21-25.
12. Aliboyeva, N. A. Q. (2022). The direct translation of roald dahl's novel "matilda" into Uzbek language. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(9), 77-80.
13. Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(5), 37-40.
14. Khasanova, K. B., & Safarova, D. A. (2023). BASICS OF LINGUODIDACTICS AND IT'S CONNECTION WITH OTHER SCIENCES. Builders Of The Future, 1(01), 50-52.
15. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-va-ingliz-frazeologiyasi-tahlili>

BADIIY ASAR TARJIMASIDA QO'SHISH VA TUSHIRIB QOLDIRISH TRANSFORMATSIYALARIDAN FOYDALANISH

Ergasheva Ruhshona Sardor qizi

TerDu talabasi +998995258022 @ergashevaruhshona872@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asarlarni tarjima qilish jarayonida tarjimonlar duch keladigan qiyinchiliklar, xususan, qo'shish va tushirib qoldirish kabi transformatsiya shakllari hamda ularning yechimlari haqida so'z yuritiladi va tushirib qoldirishda ularni yechishda qanday yondashuvlardan foydalanish mumkinligini ko'rsatib beradi.

Annotation: This article discusses the challenges translators face during the process of translation of literary works, specifically focusing on additions and omissions as forms of transformation, as well as their solutions.

Kalit so'zlar: Qo'shish, tushirib qoldirish, "The adventures of Tom Sawyer", "The adventures of Sherlock Holmes", tarjima transformatsiyalari.

Key words: Additions, omissions, "The adventures of Tom Sawyer", "The adventures of Sherlock Holmes", translation transformations.

Tarjima san'ati asrlar davomida rivojlanib kelmoqda va har bir davrda tarjimonlar o'z usullarini yaratganlar. Tarjimada bunday usullar o'z asarlarini boshqa madaniyatlar uchun yanada tushunarli qilish yoki matnning ta'sirchanligi oshirish uchun qo'llaniladi. Har qanday tarjima jarayonida tarjimon matn mazmunini iloji boricha aniq aks ettirishga intiladi. Biroq, badiiy asarlar tarjimasida tarjimonlar ko'pincha asl matn mazmunini o'zgartirmasdan, qo'shish va tushirib qoldirish kabi texnikalardan foydalanishiga to'g'ri keladi[2.P17-18].

Qo'shish – ba'zan tarjima matniga leksik birliklarni qo'shishga to'g'ri keladi, bunga sabab asl matn tilidagi ma'no-mazmunni o'quvchiga to'la-to'kis yetkazib berish maqsadida bu ishlar amalga oshiriladi. [1.B31] Masalan, hozir tarjimonlar badiiy asarlar tarjima qilish jarayonida duch kelgan ba'zi muammolar va o'sha muammolarga qanday yechim topilganligi to'g'risida misollar beriladi:

„I may be the biggest fool in Europe! But I may have the key to the mystery now. Will you come with me?“

„So where is the key?“

„In the bathroom,“ he answered, but added nothing more and closed the front door behind us. [2.B37]

“Balki men Yevropadagi eng kata masqarabozdirman, lekin men hozir jumboqni kalitini topdim. Men bilan borasanmi?“

“ Kaliti qayerda?”

“Vanaxonada” u javob berdi, ammo bundan boshqa hech narsa aytmedi va biz oldi eshikdan chiqib kettik.

Tahlil: bu tarjima jarayonida “aytmadi” so’zi qo’shildi bunga sabab yuqoridagi gapni to’g’ridan-to’g’ri tarjima qilsak ma’noviy g’alizlik paydo bo’lar edi va o’quvchi asarni o’qish jarayonida tushunmovchilikka duch kelar edi, shu sababli “aytmadi” so’zini qo’shish orqali yuqoridagi g’alizlikni yo’qotishga harakat qildik. Bundan tashqari Katarzyna Duda tomonidan qayta yozilgan Sir Arthur Conan Doylening “The adventures of Sherlock Holmes” asarida tarjimonlar duch keladigan shunga o’xshash muammolar va ularga keltirilgan yechimlardan misollar keltirishimiz mumkin. Masalan:

It was Monday morning and he was going to school. It was late, but Tom wasn’t in a hurry. When he saw Huckelberry Finn, he stopped:

‘Hello, Huck!’. [3.B14]

Dushanba kuni ertalab u maktabga borayotgan edi. Kech bo’lishiga qaramay, Tom shoshilmayotgan edi. U Huckelberry Finni ko’di va to’xtadi:

“Salom, Huck!”

Tahlil: yuqoridagi tarjima jarayonida so’z takrorlanishining oldini olish maqsadida “va” bog’lovchisini qo’shdik.

Tushirib qoldirish – tushirib qoldirish qo’shishga qarama-qarshi bo’lgan hodisadir. Tarjima jarayonida ko’pincha semantika (ma’no)si jihatidan ortiqcha bo’lgan so’zlar tushirib qoldiriladi. Asl matndagi bunday so’zlarning ma’nolarini tarjima matnidan ularsiz ham tushunib olish mumkin. [1.B33] Misol uchun:

‘Well, you take your cat,’ said Huck. ‘And at night you go to the graveyard where somebody bad was buried. About midnight the devil will come, but of course you won’t see him. And then you say:

„Devil follow the dead man, cat follow the devil, warts follow the cat.”

That will take any warts off you’. [3.B14]

“ Yaxshi, mushugingni ol” dedi Huck. “ Va tunda qabristonga yomon odam ko’milgan joyga bor. Tahminan yarim tuda shayton keladi, lekin albatta sen uni ko’rmaysan. Keyin sen aytasan:

“ Shayton o’lik odamning, mushuk shaytonning, so’gallar esa mushukning ortidan boringlar”.

Bu sendan barcha so’gallarni olib tashlaydi.”

Tahlil: bu misolda so’z takrorining oldini olish maqsadida asl matnda qaytaqayta qo’llanilgan “follow” so’zini tarjima matnida tushirib qoldirdik.

When Tom was entering the school classroom, he was already half an hour late.

‘Thomas Sawyer!’ said the teacher when he saw Tom. ‘Come here. Now, why are you late again?’. [3.B15]

Tom sinfxonaga kirganda, allaqachon yarim soatga kech qolgan edi.

“ Thomas Sawyer!” dedi o’qituvchi Tomni ko’rganda. “ Biyoqqa kel. Nega yana kech qolding?”.

Tahlil: bu parchada ortiqcha so’zlar ham bor ya’ni u so’zlarni tarjima qilmasdan ham asl matn mazmunini tarjima matnida o’quvchiga yetkazib berish mumkin, shu sababli “the school” va “Now,” so’zlarini tarjima matnida tushirib qoldirdik. Bundan tashqari, bu parchada takroriy so’zlarni qo’llashdan qochish maqsadida “he” olmoshini ham tushurib qoldirdik.

Xulosa qilib aytganda, grammatik nuqta’i nazardan aniq tarjima qilish ko’pincha imkonsizdir, chunki tillar o’rtasida grammatik tuzilmalar bo’yicha mutlaq tenglik juda kam uchraydi. Ko’pincha tarjima qilinayotgan tildagi so’z birikmalari asl matn tilidagi bilan mos kelmaydi va stilistik farqlar jarayonni yanada murakkablashtiradi. Asl va tarjima qilingan matnlar o’rtasida so’z tartibi, so’zlar soni, ularning grammatik toifalari va asosiy leksik ma’nolari mukammal mos kelishi esa juda kam uchraydi. Umuman olganda, ushbu keltirilgan usullar tarjimonning ijodiy yondashuvi va o’z uslubini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega. Ular orqali tarjima jarayoni yanada samarali va aniq bo’ladi, natijada o’quvchilar uchun qulayroq va tushunarliroq matn yaratiladi. Shu sababli, tarjimada grammatik transformatsiya shakli sifatida qo’shish va tushirib qoldirish keng qo’llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Allayorova.R.R, Tarjima nazariyasi va amaliyoti, Urganch-2008.
- Katarzyna Duda, retold version of the book by Sir Arthur Conan Doyle, The adventures of Sherlock Holmes, Mediasat Poland Bis 2004.
- Anna Paluchowska, retold version of the book by Mark Twain, The adventures of Tom Sawyer, Mediasat Poland Bis 2004.
- Wisdom, electronic dictionary app version: 3.2.4
- Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. JournalNX, 40-43.
- Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story “A Christmas Carol” by Charles Dickens into uzбек. ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ, 34.
- Nabi, F. (2024). OFFICIAL DOCUMENTS IN DARI LANGUAGE, ITS TRANSLATION CHALLENGES. Philological research: language, literature, education, 4(4), 73-76.
- Nabi, F., & Xudayqulov , A. (2024). GRAMMATICAL RULES OF PRINCIPLES OF ENGLISH TO DARI TRANSLATION. Interpretation and

Researches,

(8(30).

Извлечено

от

<https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2459>

• Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES,

4(07), 21-25.

• Aliboyeva, N. A. Q. (2022). The direct translation of roald dahl's novel "matilda" into Uzbek language. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(9), 7780.

• Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(5), 37-40.

• Khasanova, K. B., & Safarova, D. A. (2023). BASICS OF LINGUODIDACTICS AND IT'S CONNECTION WITH OTHER SCIENCES. Builders Of The Future, 1(01), 50-

52.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	FARG'ONA VODIYSI VA UNING ARXEOLOGIK JIHATDAN O'RGANILISHI	3
2	AKADEMIK O'TKIR ISLOMOVNING OBISHIR G'ORLARIDA OLIB BORGAN ARXEOLOGIK IZLANISHLARI	8
3	AKADEMIK O'TKIR ISLOMOV TOMONIDAN SELUNG'UR G'ORINING O'RGANILISHI	12
4	BANKLAR - MILLIY IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIDA ASOSIY KUCH	16
5	PROFILAKTIKA INSPEKTORINING TURMUSHDAN AJRASHIB KELGAN AYOLLAR BILAN ISHLASHDA XOTIN QIZLAR FAOLI BILAN HAMKORLIGI	20
6	PROFILAKTIKA INSPEKTORINING SHAHARLARDA VA BOSHQA AHOLI PUNKTLARIDA OBODONLASHTIRISH QOIDALARINI BUZISH HUQUQBUZARLILIGINI OLDINI OLIISHDA SOHAVIY XIZMATLAR O'RTASIDA HAMKORLIK	23
7	UYUSHMAGAN YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIK PROFILAKTIKASI FAOLIYATINING KRIMINOGEN JIHATLARIDAGI HAMKORLIGI	28
8	UYUSHMAGAN YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIK PROFILAKTIKASI FAOLIYATINING KRIMINOGEN JIHATLARI	34
9	PROFILAKTIKA INSPEKTORINING HUQUQBUZARLIK PROFILAKTIKASINI AMALGA OSHIRISHDA DAVLAT VETERINARIYA XIZMATI BILAN O'ZARO AMALGA OSHIRILADIGAN HAMKORLIGIDAGI ISHLAR	40
10	TAQDIMOTLAR YARATISH (PREZEE DASTURI)	49
11	IOT DAGI REAL VAQTDAGI MONITORING TIZIMLARI	54
12	ELEKTRON DARSLIK LARNING MAXSUS TALABLARI – TA'LIM JARAYONIDAGI MUHIM INNOVATSION TEXNOLOGIYA	59
13	TA'LIMDA AXBOROT VA KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI	66
14	ONKOLOGIK KASALLIKLARDA BEMORLARNING RUHIY-HISSIY BUZILISHLARI	73
15	WEB DASTURLAR: ELEKTRON ADABIYOTLAR VA ONLAYN KURS LAR	80
16	HUQUQIY DEMOKRATIK DAVLAT, ERKIN FUQAROLIK JAMIYATI QURILISHIDA HUQUQIY TARBIYANING AHAMIYATI	84
17	YOSHLARNI TO'G'RI KASB TANLASHGA YO'NLATIRISH	89
18	MATEMATIK MODELLASHIRISH MAKTAB MATEMATIKASINI O'RGANISHDA ASOSIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA	93

19	ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗЛИЧНЫХ СТИЛЕЙ ПОДАЧИ В ВОЛЕЙБОЛЕ	99
20	АНАЛИЗ ФИЗИЧЕСКИХ НАГРУЗОК И ТРЕНИРОВОК В ГАНДБОЛЕ	104
21	РЕАБИЛИТАЦИЯ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ ПОСЛЕ ТРАВМ: ПОДХОДЫ И МЕТОДЫ	107
22	XROMATOGRAFIYA VA UNING TIBBIYOTDAGI O'RNI	111
23	SCADA TIZIMI VA UNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	114
24	RENGEN QURILMASI TUZILISHI VA TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI	119
25	VEB DASTURCHILAR UCHUN XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHGA OID ASOSIY TUSHUNCHALAR VA ULARGA QARSHI KURASHISH USULLARI	123
26	KOMPYUTER VIRUSLARI VA ULARGA QARSHI KURASHISH	126
27	KIBERHUJUMLAR VA ULARGA QARSHI KURASHISH USULLARI	130
28	СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СИНТЕЗУ УГЛЕВОДОРОДОВ НА КАТАЛИЗАТОРАХ	137
29	PROBIOTIKLARNING IMMUNOMODULYATSION TA'SIRI: BOLALARDA O'TKIR RESPIRATORLI INFEKSIYALARNING OLDINI OLIISH IMKONIYATLARI	140
30	QONNING IVUVCHANLIGI QANDAY JARAYON?	145
31	CLASSIFICATION, PROPERTIES AND MECHANISM OF ACTION OF ENZYMES	148
32	СТАТИСТИКА ФИНАНСОВ	150
33	ОТРАСЛЕВОЙ ТЕРМИНЫ И ИХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА	155
34	YANGI O'ZBEKISTON JAMIYAT HAYOTIDA MA'NAVIY VA MA'RIFIY TARBIYA YETAKCHI O'RINDA	161
35	XONDIZA MA'DANLI MAYDONNING MAGMATIZMI VA FOYDALI QAZILMALARI	166
36	VEB DASTURCHILAR UCHUN XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHGA OID ASOSIY TUSHUNCHALAR VA ULARGA QARSHI KURASHISH USULLARI	171
37	ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ЗАРУБЕЖОМ И В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ	182
38	ARTUR KONAN DOYLNING "SHERLOK XOLMES"VA "LA'NATLANGAN BASKERVILL ITI" ASARLARIDA SO'Z SHAKLLARINI ALMASHTIRISH	188
39	FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR VA MAQOLLARNING INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMASI	190
40	BADIY ASAR TARJIMASIDA QO'SHISH VA TUSHIRIB QOLDIRISH TRANSFORMATSIYALARIDAN FOYDALANISH	194

Напоминание! — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.

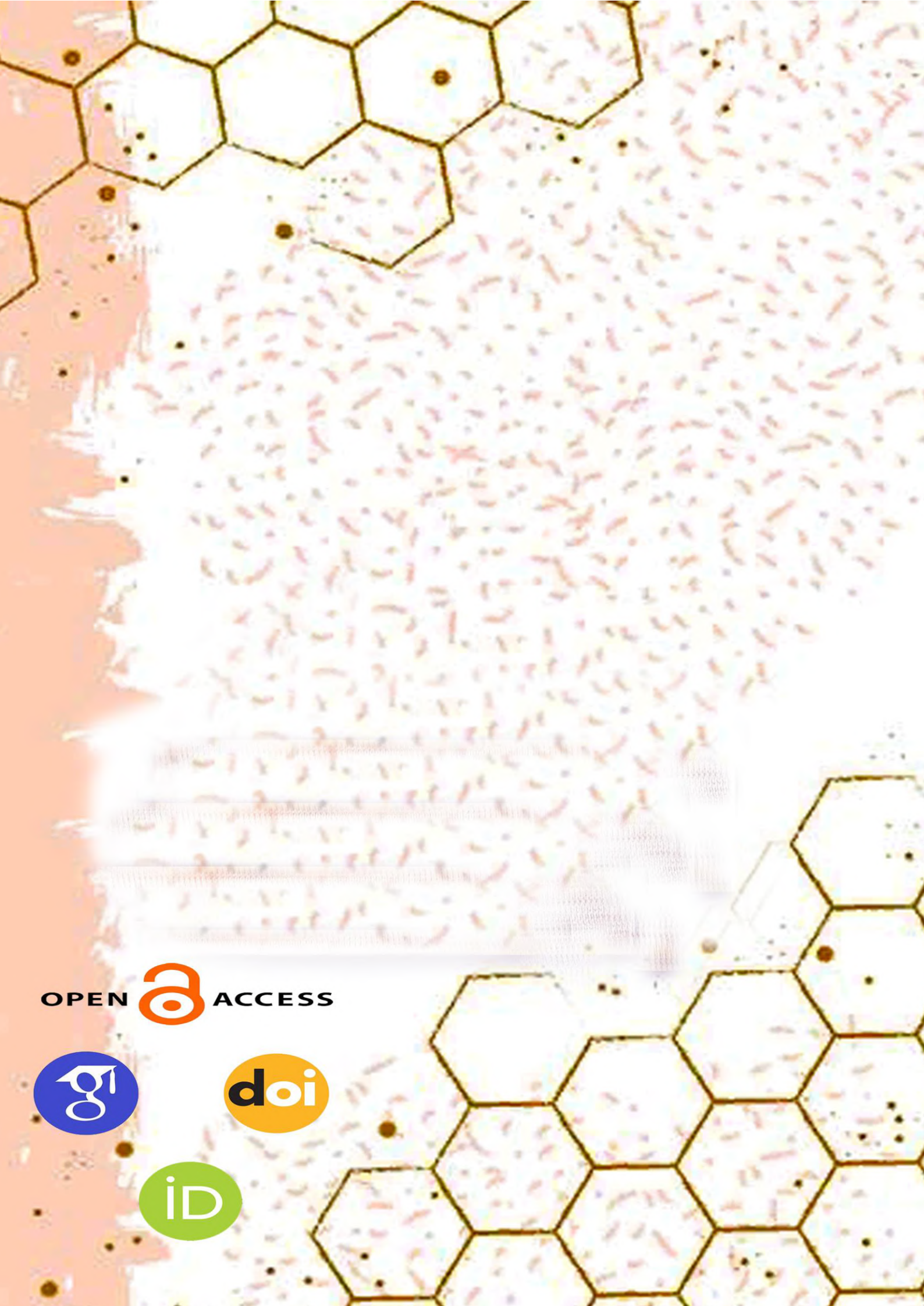
Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович

Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон

Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2024-г.

OPEN ACCESS

